

WILLIAM DOYLE

FRANSIZ DEVRİMİ

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 150

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 150

D

William Doyle

Bristol Üniversitesi'nde tarih profesörü olan William Doyle, aynı zamanda British Academy üyesidir. Fransız tarihi ve Fransız Devrimi üzerine kaleme aldığı ve her biri temel birer başvuru kaynağı sayılan yapıtlarla tanınır.

Doyle, William
Fransız Devrimi
ISBN 978-975-298-532-2 / Türkçesi: Hakan Gür
Mayıs 2015, Ankara, 167 sayfa
Kültür Kitaplığı: 150; Tarih: 26

Fransız Devrimi

William Doyle

DOST

ISBN 978-975-298-532-2

The French Revolution
William Doyle

Türkçesi, Hakan Gür

Yayına hazırlayan, Rojda Yıldırım

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

Giriş

İnsanın daha önce boylu boyunca ele alıp hakkında yazılar yazdığı bir konuyla ilgili kısa bir kitap yazması göründüğünden daha zor bir girişim. Farklı zamanlarda farklı biçimlerde "aynı kitabı yazmış" insanları düşünür ve onlara benzemekten korkarız. Bu nedenle, tanıtım amaçlı bir çalışmanın bir ölçüde bunu yapması gerekse bile, öncelikle bildik bir öyküyü yeniden anlatmak üzere yola çıkmadım. Amacım daha çok Fransız Devrimi'nin neden önemli olduğunu ve vuku bulmasını izleyen iki yüzyıl boyunca da birçok bakımdan önemli olmayı sürdürdüğünü tartışmak. Hem bir dizi on sekizinci yüzyıl olayı hem de sonraki kuşakların zihninde bir fikirler, imgeler ve anılar dizisi olarak, devrimin öyküsünün tamamı tarihin önemi açısından başlıca bir kanıttır ve tarihin karmaşıklığına da iyi bir örnektir. Yirmi birinci yüzyılı anlamak üzere –on dokuzuncu ve yirminci yüzyılları anlama konusunda olduğu gibi– gerekli olmaya devam edip etmeyeceğini söylemek için, Çinli bir bilgenin gözlemlediği gibi, henüz çok erken.

Fransız Devrimi'ni ciddi anlamda ilk incelediğimde lisans eğitimimin birinci yılındaydım. Bu çalışmamı aydınlatan da Norman Hampson'ın *Social History of the French*

Revolution adlı kitabının adeta tanrısal bir güç sayesinde karşıma çıkıvermesi oldu. Minnettarlığımı göstermek için ve o zamandan beri gelişen dostluğumuzun bir ifadesi olarak, bu kitabı Norman Hampson'a ithaf ediyorum. Kendi eserlerine kıyasla değersiz böyle bir eserde adının geçmesini aldığı sayısız doğumgünü hediyesinin en nahoşu olarak görmeyeceğini umarım.

William Doyle, 8 Nisan 2001

I. Bölüm

YANSIMALAR

Ciddi Olmanın Önemi'nde, Lady Bracknell, "Mr. Worthing, az önce bana söylediğiniz şey zihnimi allak bullak ediyor. Sapı olsun ya da olmasın, bir el çantası içinde doğmak ya da büyütülmek, bana Fransız Devrimi'nin en korkunç aşırılıklarını anımsatan yaşamın sıradan kurallarını hor görmek gibi geliyor. Ve sanırım o talihsiz seferberliğin nelere yol açtığını biliyorsunuz," der.

Muhtemelen, Mr. Worthing neden söz edildiğini biliyordu. On dokuzuncu yüzyılda iyi bir genel kültürü olan herkes, on sekizinci yüzyılın son on yılına damgasını vuran o büyük ayaklanma konusunda bir şeyler biliyordu. Victoria çağının vakur insanları, 1789'da ve sonrasında Fransa'da neler olduğu ve neden olduğu konusunda, ayrıca bunun ardından gelen karmaşa döneminin de ancak Napoléon'a karşı bir nesil boyunca devam eden ve kendi ebeveynleriyle onların ebeveynlerinin yaşamında belirleyici bir etkiye sahip "Büyük Savaş" tarafından nihayete erdirilebildiği konusunda kendilerini eğitmeyi bir görev kabul etmekteydi. Salata-

Resim 1. XVI. Louis: Bütün ihtişamıyla mutlak imparator.

lıklı sandviçini geveleyip Lady Bracknell'in kızıyla evlenmeyi hayal eden Mr. Worthing bu kadar meraklı olmayabilirdi. Ama, muhtemelen, o bile Fransız Devrimi'nin en korkunç aşırılıklarının ne olduğunu, yaşamın sıradan akıbetlerini nasıl karmakarışık hale getirdiğini bilirdi. Halk ayaklanmasının başıbozuk bir idareye dönüştüğünü, monarşinin devrildiğini ve asillerin idam edildiğini de bilirdi. Devrimci intikamın gözde enstrümanının Paris sokaklarını kraliyet ailesinin ve asillerin kanına bulayan amansız mekanik boyun kesme aparatı giyotin olduğunu da bilirdi. Mr. Ernest Worthing ile Lady Bracknell (ataları, Fransız olmuş olsalardı, ölüm aletinin elinden kurtulmayı hayal bile edemezdi...) yaşamlarını Paris'te sürgünde sonlandırdı. Paris'te yaşayan Oscar Wilde'ın çevresini Üçüncü Cumhuriyet'in kurucularının Birinci Cumhuriyet'in yaratılışının anılarını canlandıracak biçimde tasarladığı simgeler ve imgeler çevrelemişti. Madeni paralar ve kamu binaları *Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik* sloganıyla taçlandırılmıştı. Tören günlerinde sokaklar Fransız Ulusu'nun 1789'da benimsediği üç renkli bayrağın renkleri olan kırmızı, beyaz ve maviye bürünüyordu. Her yıl, 14 Temmuz tarihindeki ulusal bayramda, 1789 yılında görkemli devlet hapishanesi Bastille'in halk tarafından basılıp özgürlük adına yerle bir edilişi kutlanmaktaydı. Tüm halkın kutlamalara katıldığı böyle anlarda Fransız yurtseverler 1792'de zorba yönetime karşı başlatılan bir savaşın marşı olan *Marsellaise*'i söylüyordu. Ve, hiç kuşkusuz, Wilde'ın yaşadığı yıllarda Paris'teki en görkemli yapı da dünyanın en yüksek binası olan ve 1889'da, Devrim'in birinci yüzyılı onuruna düzenlenen büyük bir serginin odak noktasını oluşturan Eiffel Kulesi'ydi.

Fransa'da yaşayan ya da Fransa'yı ziyaret eden hiç kimse, bu yankılardan veya üç renkli bayrak altında muzafferce yürüyüp devrimin açığa çıkardığı enerjiyi eğitip dizginleyen, Üçüncü Cumhuriyet'ten önce de yeğen III. Napoléon'un 22 yıl hüküm sürdüğü yerde Napoléon'un yankısından uzak kalamazdı. Fransa hakkında ikinci elden bilgiye sahip olanlar bile (bu bilgiye o zamanlar hâlâ dünyada en fazla tercih edilen yabancı dil konumundaki Fransızca'yı öğrenirken ulaşmış olabilirlerdi) bu ülkede henüz çok yakın zamanlarda çok büyük çalkantıların yaşandığı hissini duymamazlık edemezdi. Birçokları bunun yararlı ve bir bakıma gerekli olduğuna inanmakta ya da böyle düşünmekteydi. 1793 yılında halkın gözleri önünde giyotinle infaz edilen Kraliçe Marie-Antoinette'in halkın hiç ekmeği kalmadığı söylendiğinde "o zaman pasta yesinler" deyişinin öyküsünü herkes bilmekte ve bu öykü karşısında dehşete kapılmaktaydı. (Öyküyü bugün de herkes biliyor ve bu öykünün kraliçe doğmadan çok önceleri, Jean-Jacques Rousseau tarafından 1740 yılında anlatılmış olması da hiç kimseyi ilgilendirmiyor.) Yeni uluslar da özgürlüklerini ilan etmekten ya da üç renkli bayrağı benimseyerek onu 1789'da Brükselli ya da 1796'da Milanolu yurtseverler gibi öngörmüş olmaktan gurur duyarlar. Bu özgürlük simgesi bugün de Roma'dan Mexico City'ye, Budapeşte'den Dublin'e kadar birçok yerde dalgalanmakta. 1794'te ülkelerinin parçalanmasına karşı koyarken *Marseillaise*'i ilk kez söyleyen Polonyalılar, Sovyet yönetimine karşı ayaklandıkları 1956'da bu marşı bir kez daha söylediler. 1989'da, Fransa'da devrimin 200. yılı kutlanırken, Pekin'de bulunan Tiananmen Meydanı'ndaki protes-

tocu öğrenciler arasında da aynı marşı söyleyerek meydan okuyanlar vardı. 1789'dan bu yana bir tür devrim yaşamayan ülke neredeyse yok gibi; bu ülkelerin tamamında insanlar hem o dönemde neler olup bittiğini anlamak hem de esin kaynağı, model, kalıp ya da bir tür uyarı aramak için dönüp Fransa'ya bakmaktadır.

Manş ötesi perspektifler

Bütün bunlardan en kopuk olanlar, İngilizce konuşulan ülkelerdir. Bu ülkelerdeki en son devrim –İrlanda'daki dışında– 1789 öncesinde gerçekleşti ve İngilizce konuşup Fransızları gayet iyi anlayan çağdaşları bile Fransızların İngiltere'de 1688'de ya da Amerika'da 1776'da ilan edilen özgürlüklere sonradan eriştiğini düşünmekteydi. Zaten bu duygudaşlığı gösterenler de hep azınlıktaydı. İngilizce konuşulan dünyada yerleşik kalıpların büyük bölümü, devrimin "en korkunç aşırılıkları"ndan birkaç yıl önce, 1790 yılında, Edmund Burke'ün *Reflections on the Revolution* adlı eseriyle şekillenmişti. Fransızların 1688 tarihli "görkemli" İngiliz Devrimi'nin ve kendisinin de 1770'lerde davalarına destek olduğu Amerikalı isyancıların bıraktığı yerden devam ettiklerine dair reformist savlara çok hiddetlenen Burke, Fransız Devrimi'nin tamamen yeni ve farklı olduğunu ileri sürüyordu. İngilizce konuşulan dünyada gerçekleştirilen, daha erken tarihli devrimler bir özgürlük mirasını saldırılara karşı korumak amacını güdüyordu. Hatta, yeni Fransız standartlarına göre devrim bile sayılmazlardı; çünkü Fransızlar özgürlük adını verdikleri şeyi topyekûn

yıkım yoluyla tesis etmeyi amaçlıyordu. İhtiyatla ve atalarından miras bilgi dağarcığına saygı göstererek eski kurumlarının birkaç ve pek de büyük sayılmayacak hatasını düzeltebilir ve girişimlerini en az İngilizler kadar özgür biçimde sürdürebilirlerdi. Ama onlar artık monarşiye, toplumsal düzene ve Tanrı'ya inancını yitirmiş ve kendilerini "filozof" olarak meşrulaştırmış insanların hiç denenmemiş düşlerinin peşinden gitmeyi seçmişlerdi. Sonuç da anarşi ve "iğrenç güruhlar"ın hasetle güdülenen yönetimi olmuştu. Burke daha da beterinin gerçekleşmek üzere olduğu öngörüsünde bulunuyor ve bütün bunları ancak bir askeri diktatörlüğün sona erdirebileceğini önceden seziyordu. O bile olayların ne kadar kanlı bir hal alabileceğini tahmin edememişti, ama Burke sonunda bir generalin zafere ulaşacağı konusunda haklıydı. Bu nedenle, bir eleştirmen olmasının yanı sıra, bir kâhin olduğu kabul edildi – ölümünden 18 yıl sonra, Waterloo Ovası'nda, İngilizlerin hareket üstünlüğünün Fransızlarınkine galebe çaldığı tamamen kanıtlansa bile.

Fakat Fransızlar iflah olacak gibi değildi ve 1830'da üç renkli bayrak bir kez daha yepyeni ama kısa ömürlü bir Paris devrimi için dalgalandı. Geleceğe musallat olmak için ne diye geri dönmüştü? O ilk felaketi gerçekleştiren ya da yaşayan nesil ölüp gittiği için, tarihçiler konuyu analiz etmeye başladılar. Bu tarihçilerin çoğu unutulup gitti, unutulmayan tek tarihçi de meslek alanının sonraki uygulamacıları arasında çok az saygı uyandırmakta. Ne var ki, Thomas Carlyle, Fransız Devrimi'nin nasıl bir şey olduğu konusundaki yaygın görüşü pekiştirmek açısından herkesten daha fazlasını yaptı. Carlyle'ın vahşi, taklit edilemez

Resim 2. 1790'larda karikatürist James Gillray'in gözünden Manş Denizi'nin iki yakasındaki karşıtlıklar. [Karikatürlerin alt yazısı: FRENCH LIBERTY = Fransız Özgürlüğü, BRITISH SLAVERY = İngiliz Köleliği.]

biçemiyle kaleme alınan *The French Revolution: A History* (1837), akılsızca ve intikam duygusuyla gerçekleştirilen kaosun bir tablosunu çizmekteydi. Carlyle, Burke'ün yolundan giderek devrimcilerin yok ettikleri eski rejimi savunmadı. Eski düzenin kokuştuğunu ve kaderini de hak ettiğini düşünüyordu. Saraylılar kırıtarak dolanıp lafebeleri zırvalarken, aç insanlar onların baskısı altında ezilmekteydi: "Korkunç karmaşa her yerde hüküm sürüyor ve yüzeydeki sayısız çatlaktan da dışarı sülfürlü duman sızıyor." Devrim halk şiddetinin patlak vermesiydi – savunma amaçlı bir parça nefretin bulunması da anlaşılır bir şeydi. Bu şiddeti yönlendirmeye ya da yönetmeye çalışanların çoğu da cüretlerinden ötürü acınmaları gereken avanaklar ya da hilekârlardı. Bunlar arasında en korkulan kişi, korku salarak yönetmeye çalışan ve Fransız olmayan zihinlere sonsuza dek –hem yüzünün renginden hem de taşıdığı güçten ötürü– "çürümez deniz yeşili" olarak kazınan Robespierre'di. Kurbanlarını ölüme gönderdi ve sonunda kendisi de iki tekerlekli bir arabada teşhir edilerek (bu uygulama daha sonra hiç kullanılmadı) onların izinden gitti. Bu arabalar geçerken "Kırmızı Takkeliler büyük sevinçle ulurlar": Burada, aristokratların dizleri geçmeyen pantolonunu giymek yerine, yurtseverliklerini özgürlüğün kırmızı bereleriyle ilan eden aşırı devrimciler kastedilmektedir. Onlar ve onların çığlıklar atan kadınları toplumsal intikam arzusuyla hareket ederdi. Carlyle, doğanın intikamcı güçlerini harekete geçirme kapasitesine sahip yalnızca üç kişi tanımaktaydı. Bunlardan biri, 1791'de ölerek vaatlerini gerçekleştiremeyen Mirabeau'ydu. Bir diğeri, enerjisiyle 1792'de Fransa'yı istiladan kurtaran, ama bundan iki yıl

sonra terörün eline geçen Danton'du: "Tüm hatalarına karşın tam bir erkekti; Doğa'nın ateşli bağrından gelen gerçek bir kor parçası." [Carlyle'ın bu satırları yazdığı sıralarda Georg Büchner de Alman seyircilere *Dantons Tod* (*Danton'un Ölümü*, 1835) adlı oyunu sunuyordu; oyunda Danton onu öldürmek için bir araya gelen Robespierre gibileri karşısında gereğinden fazla kahramanca betimleniyordu.] Son olarak, 1795'te orduyu siyasete sokan ve Paris'te hüküm süren ayaklanmayı "tek bir top atışı" ile sona erdiren Napoléon vardı.

Dramatik betimlemeler

Carlyle'ın yazılarındaki kendine özgü canlılık, kan ve şiddetin, acımasız "aşırı Cumhuriyetçiler"in ve bağrışıp çağrışan güruhların görüldüğü kesintisiz karmaşa yıllarını betimler. Kitabın anlatımı karşı konulmaz düzeyde dramatikti. Fakat, Carlyle denetlenemez güçlere yem olan masum insanların "pathos"una da dikkatleri çekmekteydi. Hatta, Robespierre bile yepyeni, gök mavisi paltosu içinde giyotine doğru ilerlerken bir parça acıma duygusu uyandırır. Kitap, okuyucuları hem dehşete hem de hayrete düşürdü ve tıpkı bir roman kadar satıldı, okundu. Romancılar da kitaba hayrandı, ama hiçbiri Charles Dickens kadar hayran olamazdı.

Dickens'ın *İki Şehrin Hikâyesi* (1859), aslında, gelecek nesillere Fransız Devrimi'nin o zamana kadarki en etkili tablosunu çizmekteydi. Kitabın temelini oluşturan temalardan biri Burke'ten alınmaydı – karmaşık, şiddet yüklü Paris ve güvenli, sakin ve gönenç içindeki Londra'nın ta-

ban tabana karşıtlığı. Fakat, Dickens'ın en aşikâr rehberi ve esin kaynağı Carlyle'dı. Carlyle'dan zalim ve baskıcı bir eski düzenin, zararsız ve masum kurbanların kudretli kişilerin kaprislerince sert ve ürkünç Bastille'de hiç yargılanmadan yıllarca hapiste tutulduğu, bir asilzadenin atlı arabasının tekerlekleri altında ölen bir çocuğun yaşamını umursuzca yola fırlattığı altın bir bozuklukla ödeyebildiği, "doymak bilmez kuralsızlık ve baskı" dünyasının dehşetli tablosunu aldı. Bu dünyada, değersiz ama yetki ehli insanlar, toplumsal intikam için yanıp tutuşan, yoksulluğun vurduğu sefil insanları yönetir, hiçbir şeye aldırmadan ve hiç ara vermeden örgüsünü ören Madame Defarge ise kendi ailesine zulmeden asillerden intikamın alınacağı anın planlarını yapar. Devrim işte o anı kendisine sağlar: "'Bastille!' Fransa'daki her nefsi sanki bu nefret yüklü sözcük şekillendirmiş gibi duyulan bu kükremeyle birlikte, yaşayan deniz coştu, dalga dalga üstüne, derinlik derinlik üstüne, ve bir anda kapladı kenti. Alarm çanları, davulların sesleri, kendi kıyısında hiddetlenen ve azan deniz, saldırı başladı." Madame Defarge bu denizin yolunu bulmasına yardım eder: "'Ne! Biz de erkekler gibi öldürebiliriz!' Ve onun peşinden, tiz ve aç bir çığlıkla, türlü çeşit silahlanmış kadınlar geliyordu – ama tümünün de ortak silahı açlık ve nefretti." Bu karışıklık yıllarca devam eder, ama 1792 yılına gelindiğinde nefretin gereci artık giyotindir. Madame Defarge ile onun Nefret Tanrıçası yandaşları şimdi darağacının çevresinde örgülerini örmekte, ilmekleriyle kurbanları saymaktadır. Fransa "yerli misket tüfekleriyle ve süvari kılıçlarıyla silahlanmış, kırmızı bereli ve üç renkli yaka kartı taşıyan yurtseverler"le doludur – hepsi de asık

suratlı ve kuşkucu, içgüdüsel olarak aristokratlara küfürler savuran adamlardır. "İyi giyimli bir adamın hapsi boylaması, iş tulumunu kuşanmış bir işçinin işe gitmesinden daha hayret verici değildir." 1794'ün başlarına gelindiğinde:

> Her gün, fırtına soluyan sokaklarda, lanetlenmiş insanlarla tıka basa dolu arabalar ilerledi ağır ağır. Güzel kızlar, süslü kadınlar, kahverengi saçlı, siyah saçlı, soluk benizli kızlar; delikanlılar, yürekli erkekler ve yaşlılar; doğuştan asilzadeler ve köylüler, hepsi de Bayan Giyotin için sunulan kırmızı şarap, hepsi de nefret edilesi hapishanelerin karanlık mahzenlerinden günışığına henüz çıkarılmış ve onun doymaz susuzluğunu gidermek için sokaklar boyunca taşınıp huzura getirilmiş. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ya da ölüm – sonuçta, bahşedilmesi hepsinden kolay olan, Ey Giyotin!

Ve Fransız aristokrat Charles Darnay kaçmayı başarır, celladı Madame Defarge onun ardından gidemeden öldürülürse de, kitap, İngiliz avukat Sydney Carrton'un onun intikamı için kendisini darağacında feda etmesiyle biter.

Çok güçlü bir biçimde işlenen ve yüreklere işleyen bir öyküyle örülü bu tablolar, Oscar Wilde'ın nesli indinde Fransız Devrimi'ni tanımlamaktaydı. Bunu izleyen nesil ve yirminci yüzyılın tamamı açısından, sözümona Macaristan'ın ücra bir köşesinde doğmuş olmasından yararlanarak kendisine Barones Orczy adını layık gören Mrs. Montague Barstow'un daha az çarpıcı öyküleri bunu pekiştirdi. *Kırmızı Çiçek* (1905) ve bu öykünün devamı niteliğindeki yazılar, çeşitli kılıklara girerek aristokratları Manş

Denizi'nin karşı kıyısındaki güvenli sahillere çıkararak giyotinden kurtaran ve böylece ikili bir yaşam süren züppe kılıklı bir İngiliz şövalyesinin, Sir Percy Blakeney'nin maceralarıyla doluydu. Ama Dickens'taki ince ayrıntılardan eser yoktu. Paris halkı "kabaran, kükreyen, homurdanan, sözde insan bir kalabalık, çünkü insan hem gözü hem de kulağıyla yalnızca vahşi yaratıklar gibi algılıyor onları; iğrenç tutkularıyla, hiddet ve nefret düşkünlüğüyle harekete geçirilmişler"; onların kurbanları olan "şu aristokratlar (...) Haçlı Seferlerinden bu yana Fransa'nın görkemini inşa etmiş büyük insanların soyundan gelen erkekler, kadınlar ve çocuklar, onlar" asıl merhamet gösterilmesi gerekenlerdi ve atalarınca reva görüldüğü anlatılan baskı yüzünden de sorumlu tutulamazlardı. Olanların hepsi tamamen kana susamışlıktan ibaretti ve ona dirayetle bir tek "şu ele geçirilmez Pimpernel"* ve onun tamamı İngiliz beyefendilerden ibaret, gözüpek, gizli muhbir topluluğu karşı koydu. Carlyle ve Dickens'ın aksine, Orczy'de eski düzenin başına gelenleri hak ettiğine yönelik hiçbir imada bulunulmaz. Tek dile getirilen, "dulların ağıtları ve babasız çocukların ağlayışlarıyla korkunç bir hal almış güzel Paris" için duyulan üzüntüdür.

> Erkeklerin tümü –farklı biçimlerde ama usturupluca– kırmızı bere giyiyordu ama üç renk hepsinde ortaktı (...), yüzlerinde hiç değişmeyen sinsi bir kuşkuculuk ifadesi. Bu günlerde herkes berikinin ispiyoncusu: Düşünülmeden sarf edilen en masum söz bile herhangi bir zamanda

* Eserdeki "The League of Scarlet Pimpernel", İngiliz aristokratların kurdukları gizli derneğin adıdır. (ç.n.)

aristokrat eğilimlerin ya da halka karşı ihanetin kanıtı sayılabilirdi. Kadınların kahverengi gözlerinde o korku ve nefret karışımı bakış görülmekteydi ve hepsi de sürekli tetikte çevrelerini gözlüyor (...) ve mırıldanıyordu. (...) "Sacrés aristos!"*

Yirminci yüzyılla arasındaki koşutluklar

Kırmızı Çiçek yayın hayatına başarılı bir oyun olarak başladı ve yirminci yüzyıl boyunca belirli aralıklarla hem sahne hem de sinema için tekrar tekrar uyarlandı. Tıpkı *İki Şehrin Hikâyesi* gibi. Her iki eserin de kostümlü dram için sunduğu olanaklar yapımcıların uzun süre direnemeyeceği kadar zengindi. Fakat, devrim için örneklem arayan yirminci yüzyıl seyircilerinin önünde artık daha dolaysız örnekler mevcuttu. 1917'de Rusya'da gerçekleşen ve John Reed tarafından dilsel açıdan Carlyle yansımaları taşıyan bir üslupla ve *Dünyayı Sarsan On Gün* (1919) başlığıyla kayıtlara geçirilen Bolşevik Devrim taptaze bir paradigma sunmaktaydı. Aynı zamanda yeni ve dolaysız sinema sanatı aracılığıyla da tarihe kaydedildi. Yirminci yüzyılın sonlarında Almanya'da, Çin'de görülen ayaklanmalar ve sayısız başka ülkede gerçekleşen devrimler de öyle. Lenin, Stalin, Hitler ve Mao gibi kişiler halkın gözünde kusursuz devrimciler olarak Robespierre ya da Danton'un yerini aldı. Giyotinin saldığı eşsiz korku bile Soykırım'ın gaz odaları, Gulag Takımadaları'nda uygulanan kurumsallaşmış zulüm,

* Kutsal aristokratlar. (ç.n.)

Mao'nun kültürel devriminin kitlesel gözdağı politikası ya da Kamboçya'nın ölüm tarlaları yanında solda sıfır kalır. Ve, yine de, birçok Rus 1917 yılında kendilerinin Fransa'da 1789 sonrasında gerçekleşen mücadeleleri yeniden canlandırdığını düşünmekteydi ve büyük ölçüde böyle kabul gördüler. Fransız atalardan daha az haberdar olan sonraki devrimler, yine de, ilk kez 1789'da açıkça dile getirilen savlara kadar uzanan halk egemenliği doktrininde meşruiyet aradı. Birçokları, hatta Naziler gibi şimdilerde özellikle komünizm tarafından yüceltilen gelenekleri hor görmek konusunda uzmanlaşanlar bile, Fransa'da ilk kez 1790 ile 1794 arasında düzenlenen büyük yekpare gösterileri anımsatan ritüeller ve törenlerle kendi güçlerini teşhir etti.

Korsika katkısı

Ve Fransız Devrimi'nin oyuna sürdüğü bir kişilik hemen herkes tarafından tanınır olmayı sürdürdü: Napoléon. Napoléon tarihte ön adıyla ve görünümüyle tanınan pek az kişiden biri olmaya bugün de devam eder – özellikle de şapkası başındaysa. Bu tanınırlığı büyük ölçüde general olarak sergilediği büyük başarılara borçludur; ancak, askeri cesareti ona devrimin sağladığı olanaklar üstünde yükseliyordu ve zaferlerinin hemen ardından yeni rejimler yarattığında bunların Fransa'da 1789'dan bu yana ayrıntılandırılan prensiplere dayanmaları gerektiği adeta doğal kabul ediyordu. On dokuzuncu yüzyılın, Napoléon ile onun devrim geçirmiş Fransız ulusunun (Büyük Britanya dışında) Avrupa'nın geri kalanını parçalamasının anılarıyla yük-

lü olduğu kesindir. Özellikle Ruslar, kendileri (ya da en azından iklimleri) Napoléon'u yenilgiye uğratmış olsa da, 1812 istilasının olumsuz izlerini yıllarca taşıdılar. Bundan yarım yüzyıl sonra, Tolstoy, Napoléon'a karşı verilen mücadeleyi *Savaş ve Barış* (1865-9) romanının teması yaptı. Çar Aleksander'den başlayarak romanın kişileri, haklarını gasp eden Korsikalı'dan ve onun temsil ettiği değerlerden hem etkilenir hem de tiksinir. İyi ya da kötü yönde olsun, Napoléon bütün yaşamlarını baştan aşağı değiştirir. Kıta Avrupası'nın tüm sakinleri Napoléon yaşadığı sürece bundan emindi. O öldükten sonra bile bu insanların birçoğu günlük yaşamlarının hâlâ onun getirdiği yasalarla düzenlendiğinin farkındaydı. Muharip günleri sona erdiğinde, Napoléon, yarattığı en kalıcı eserin kazandığı savaşların ihtişamı değil, getirdiği Medeni Hukuk olduğunu ileri sürmekteydi. Aslında, Medeni Hukuk Napoléon'un yalnızca ete kemiğe bürüdüğü, devrime ait bir projeydi. Ama etkisi yeterince kalıcı oldu, üstelik yalnızca Fransa'da da değil. Mülkiyetin elde tutulması ve devredilmesine ilişkin basit, net ve tek tip prensipler dizi olan Medeni Hukuk, Almanya'da on dokuzuncu yüzyıl boyunca, Polonya'da 1946'ya kadar, Belçika ve Lüksemburg'da da günümüze kadar medeni hukukun temelini oluşturdu. Etkisi hâlâ İtalya, Hollanda ve Almanya'nın hukuk dizgelerinde görülür. Bundan daha büyük bir başarı ölçüsü de metrik düzene ilişkindir. 1790 ve 1799 arasında iyice ayrıntılandırılan ondalık ağırlık ve ölçü düzeni, Napoléon döneminde büyük bir hevesle teşvik edildi. Fransa'da bile bir tekel halini alması yavaş oldu, ama bunu izleyen iki yüzyıl içinde dünyanın büyük bölümüne yayıldı. Birleşik Devletler

CODE CIVIL

DES

FRANÇAIS.

ÉDITION ORIGINALE ET SEULE OFFICIELLE.

À PARIS,

DE L'IMPRIMERIE DE LA RÉPUBLIQUE.

AN XII. 1804.

Resim 3. Zamana karşı direnen miraslar: Medeni Hukuk.

de –eninde sonunda, kaçınılmaz olarak– metrik düzene geçtiğinde, o tarih, Fransız Devrimi'nin başlattığı birçok eğilim ve hareket içinde en eksiksiz olanı, devrimin en tam ve en az ikircim taşıyan mirası haline gelmiş olacak.

İnsan hakları

"Devrim harika bir şeydi!" diye haykırır Pierre Bezukhov, *Savaş ve Barış*'ın birinci bölümünde. "'(...) Soygun, cinayet ve kralın katli' (...) diyerek araya girdi alaycı bir ses. 'Bunlar aşırılıktı, buna kuşku yok, ama en önemli olan bunlar değil. Önemli olan insan hakları, önyargılardan kurtulmak, yurttaşlığın niteliği.'" Devrimin bunlarla başladığı kesindi; 26 Ağustos 1789 tarihinde, Ulusal Meclis, çalışmalarına rehberlik etmesi amacıyla bir kurucu bildirge ilan etti: İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi. Bu, dünya tarihinde tamamen yeni bir şeydi. İngilizlerin 1689 tarihli Haklar Yasası yalnızca İngilizlerin haklarını duyurmuştu. Birleşik Devletler kendi Haklar Yasası'nı Fransızlardan bir yıl sonra oluşturdu ve Fransız bildirgesinin bir anayasanın temel prensiplerini barındıran bir önsöz olması amaçlanırken, Amerikan bildirgesi sonradan akla gelen bir dizi düşünce, zaten mevcut olan bir anayasaya getirilen düzeltmelerden ibaretti. 1770'lerde kimi eyaletlerin anayasalarına giriş teşkil eden haklar bildirgesinin varlığına karşın, Amerikan bildirgesini oluşturan başlıca kimseler, düzgün biçimde taslağı oluşturulmuş bir anayasanın, Anayasa Komisyonu'nun New York delegesi Alexander Hamilton'ın "özdeyişler (...) bir yönetim anayasasından

İNSAN VE YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRGESİ

Fransa Ulusal Meclisi

Fransa halkının bir Ulusal Meclis çatısında bir araya gelen Temcileri, insan haklarına yönelik cehalet, ihmal ya da aşağılamanın, halkın sefaletinin ve Yönetimsel yolsuzlukların tek nedeni olduğunu dikkate alarak, eksiksiz bir bildiri yoluyla bu doğal, zamanaşımından muaf ve devredilemez hakları ortaya koymaya karar verdi: Böylece, bu bildirge, toplumun üyelerinin zihninde sürekli mevcut oldukça, insanlar kendi haklarının ve görevlerinin sürekli bilincinde olabilirler; Yönetimin yasama ve yürütme organlarının siyasal kurumların hedefleriyle her an karşılaştırılabilir nitelikteki eylemlerine daha fazla saygı duyulabilirler; ayrıca, basit ve tartışılmaz prensiplere göre hareket eden yurttaşların gelecekteki savları da daima Anayasa'nın korunması ve genelin mutluluğunun sağlanması yönünde olabilir.

Bu nedenlerden ötürü, Ulusal Meclis, Ulu Tanrı'nın huzurunda ve onun takdir ve kutsamasını kazanmak umuduyla, insanların ve yurttaşların aşağıdaki kutsal haklarının varlığını kabul ve ilan eder:

I. İnsanlar hakları bakımından özgür ve eşit doğar ve sürekli öyle kalırlar. Bu nedenle, insana yönelik ayrımlar ancak ve ancak kamusal yararlılık esasına dayandırılabilir.

II. Bütün siyasal kurumların hedefi insanın doğal ve zamanaşımından muaf haklarının korunmasıdır; ve bu haklar da özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.

III. Ulus her şeyden önce bütün egemenliğin kaynağıdır; hiçbir birey ya da hiçbir organ açıkça ulustan alınmayan bir yetkiyle donatılamaz.

IV. Siyasal Özgürlük bir başkasını incitmeyecek şeyleri yapma erkinden ibarettir. Her bir insanın doğal haklarının kullanımına, diğer her bir insanın aynı hakları özgürce kullanma olanağının sağlanması için gereken sınırlandırmalar dışında, hiçbir sınırlandırma getirilemez; bu sınırlandırmalar da yalnızca yasalar tarafından belirlenebilir.

V. Yasalar yalnızca toplum için zararlı eylemleri yasaklamalıdır. Yasalar tarafından yasaklanmamış hiçbir şey engellenmemeli, insanlar da yasaların gerekli göstermediği bir şeyi yapmaya zorlanmamalıdır.

VI. Yasalar toplumun iradesinin bir ifadesidir. Bütün yurttaşlar yasaların oluşturulmasına ya kişisel olarak ya da temsilcileri yoluyla onay gösterme hakkına sahiptir. Yasaların, ister korusun ister cezalandırsın, herkes için aynı olması gerekir; ve herkes yasa önünde eşit olduğunda da herkes erdemleri ve yeteneklerinin yarattığı ayrımlar dışında hiçbir ayrım olmaksızın farklı becerilerine göre tüm mevkilere, konumlara ve çalışma olanaklarına eşit düzeyde uygundur.

VII. Hiç kimse yasalar tarafından belirlenmiş durumlar ve yasanın belirttiği biçimler dışında suçlanamaz, tutuklanamaz, kilit altında tutulamaz. Keyfi emirlere önayak olan, bunları savunan, uygulayan ya da bunlara neden olan herkes cezalandırılmalı ve yasaya bağlı olarak boyun eğmesi istenen ya da tutuklanan her bir yurttaş da hemen itaat etmeli ve direnmesi durumunda da kendisini suçlu kabul etmelidir.

VIII. Yasaların kesinlikle ve açıkça gerekli olanlar dışında hiçbir cezalandırma getirmemesi gerekir; ve herkes de ancak ve ancak cürüm öncesinde ilan edilmiş bir yasa gereğince ve yasaya uygun olarak cezalandırılmalıdır.

IX. Suçlu bulunana kadar her insan masum kabul edildiği için, gözaltına alınması kaçınılmaz hale geldiğinde, onu kişi olarak korumak için gerekenden fazlası demek olan tüm müşkülünü yasa gidermelidir.

X. Açık beyanı yasalar tarafından oluşturulmuş kamu düzenini bozacak nitelikte olmadığı sürece, hiç kimse fikirleri, hatta dinsel görüşleri yüzünden taciz edilmemelidir.

XI. Düşünce ve fikirlerin hiçbir kısıtlama olmaksızın iletilmesi insanın en değerli haklarından biri olduğu için, her bir yurttaş, yasa tarafından belirlenmiş durumlarda bu özgürlüğün kötüye kullanımından sorumlu olması koşuluyla, özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir.

XII. İnsan ve yurttaşların güvenliğini sağlamak için kamusal bir güç gerekli olduğundan, bu güç, kendilerine emanet edilen kişilerin belirli çıkarlarına değil, toplumun çıkarlarına hizmet için oluşturulur.

XIII. Kamusal gücün desteklenmesi ve yönetimin diğer harcamalarının karşılanması üzere ortak katılım gerektiği için, bu katılım toplumun üyeleri arasında eşit olarak, olanaklarına uygun bir biçimde paylaştırılmalıdır.

XIV. Her bir yurttaş, ya kendisi ya da temsilcisi yoluyla, kamusal katkıların gerekliği, bunların tahsis edilmesi, miktarı, değerlendirme ölçütü, süresinin belirlenmesinde özgürce görüşünü belirtme hakkına sahiptir.

XV. Her toplum kendi temsilcilerinden eylemlerinin hesabının verilmesini isteme hakkına sahiptir.

XVI. Güçler ayrılığının ve hakların güvenceye alınmasının söz konusu olmadığı her toplum, bir anayasaya gereksinim duyar.

XVII. Mülkiyet hakkı çiğnenemez ve kutsal bir hak olduğu için, hiç kimse apaçık bir kamusal gereksinim yasa tarafından belirtilmedikçe ve önceden adilane bir tazminat verilmedikçe, bu hakkından mahrum edilemez.

Metni Fransızca'dan İngilizce'ye çeviren Thomas Paine, çevirisini Burke'ü eleştirmek için kaleme aldığı büyük eseri *İnsan Hakları*'na (1791) ekledi.

ziyade bir etik savunusunda daha hoş görünür" dediği ifadelere gerek duymayacağını düşünüyorlardı.

İnsan hakları bildirgesi kimi sorunlara gebeydi; ama bu tam da 1789'da Fransız yurttaşlarının amaçladığı şeydi. "İnsan haklarına yönelik cehalet, ihmal ya da aşağılama, halkın sefaletinin ve Yönetimsel yolsuzlukların tek nedeni olduğu"na göre, "toplumun üyelerinin zihninde sürekli mevcut (...) doğal, zamanaşımından muaf ve devredilemez hakları"nın dile getirilişi "insanların kendi haklarının ve görevlerinin sürekli bilincinde" olmasını sağlayacaktı. Bu bildirge, bütün yurttaşların, hükümetlerin davranışını ölçmek için kullanabileceği bir dayanak noktası olacaktı. Bütün Fransızlar bundan yararlanacak olsa da, bunlar yalnızca Fransızların hakları olarak algılanmıyordu. Özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme; yasal eşitlik, hukukun üstünlüğü, vicdan ve ifade özgürlüğü; ulusların egemen otoritesi ve yönetimlerin yurttaşlara hesap verme yükümlülüğü; bütün bunlar insan hakları olarak ilan edildi ve bundan kastedilen de her yerde geçerli olabilecekleriydi. Bunu izleyen altı yıl içinde Fransızların bu listeyi iki kez yeniden kaleme aldıkları, önce genişletip sonra daralttıkları doğrudur. Napoléon kendi oluşturduğu anayasalarda bu bildirgeyi tamamen terk etti. Ama sonraki anayasa yazarlarının hepsi de böyle bir bildirgeyi metne dahil edip etmeme konusunda kesin bir karar verme zorunluluğunu hissetti, dahil etmeye karar verenlerin de bir noktada 1789 örneğine kadar geriye gitmeleri gerekti. 1948'de yeni kurulan Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni benimsemeye karar verdiğinde, hem önsöz hem de 30 maddenin 14'ü öz biçimiyle –ve bazen

her bir sözcüğüyle– 1789 Bildirgesi'nden alındı. Bunların dışında iki madde 1793 tarihli ve daha iddialı Bildirge'den ve bir madde de daha mütevazı sayılabilecek 1795 tarihli Haklar ve Görevler Bildirgesi'nden türetildi. 1953'te benimsenen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de 1789 Bildirgesi'nden alınma hükümler ve ifadelerle doluydu. Ayrıca, her ne kadar Fransa'nın kendisi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmekten 1973'e kadar uzak durduysa da, 1989'da devrimin ikinci yüzyılı gelip çattığında, Başkan François Mitterrand bu tarihin İnsan Hakları Devrimi olarak kutlanmasını uygun görmekteydi.

Tartışmalı bir miras

Bu boş bir umuttu. İngilizler, her zamanki gibi, Fransa'nın partisinin tadını kaçırmaya kararlıydı. İngiliz kraliyet ailesi kralın katledildiği bir devrimin kutlamalarına katılmayı reddetti. Margaret Thatcher insan haklarının bir İngiliz icadı olduğunu ilan edip Mitterrand'a *İki Şehrin Hikâyesi* kitabının şık bir cildini hediye etti. Amerika'da çalışan İngiliz bir tarihçi, devrimin özünü şiddet ve cinayetin oluşturduğunu ileri sürdüğü, devrim konulu geniş bir tarihsel anlatım kaleme aldı (Simon Schama'dan *Citizens*). Burke, Carlyle, Dickens ve Orczy'nin belli ki boşa kürek çekmediği bir pazarda kitap en çok satanlar listesine girdi. Ama Fransa'da bile kutlamaların çok çetin tartışmalara yol açacağı görüldü. İnsan Hakları ilk ilan edildiğinde terörün ortaya çıkmasına daha dört yıl vardı ve giyotin de henüz icat bile edilmemişti; ama, yine de, pek az insan ge-

riye bakıp devrimi –iyi veya kötü– yekpare ve direşken bir dönemden farklı bir yapı olarak görebildi. Sol açısından, terör kaçınılmaz bir biçimde gerekli olmuştu; özgürlük ve insan hakları düşmanlarını boy verdikleri an boğma kararlılığı terörü gerekli kılmıştı. Sağ açısından, devrim daha en baştan düzen ve dine saygıyı yok etmeyi amaçladığı için şiddet içermişti. Bazılarının görüşüne göre, devrimin mantıksal sonucu yalnızca terör değil, aynı zamanda Vendée bölgesinde yaşanmış, soykırım düzeyine erişen cinayetler oldu. Bu arada, birçok Katolik din adamı, dinsel uygulamalar tarihine dönük ilk saldırı diye tanımladıkları kutlamayı iki yüzyıl içinde çok az değişime uğrayan bir dil kullanarak lanetlemekteydi. Fakat, Mitterrand yine de işin keyfine vardı. Kendisine özgü acımasızlığıyla, "Devrimden hâlâ korkuluyor, ki bu da beni sevinmeye sevk ediyor" diyordu.

Bu nedenle, Fransız Devrimi düşüncesinin Lady Bracknell'i ürpertmesinden bir yüzyıl sonra, insanlar hâlâ bu "talihsiz an"ın nelere yol açtığı konusunda kamplara bölünmekteydi. Herkes yanıtı bildiğini düşünürken, yakın tarihli birçok dönem içinde çok azı bu kadar şiddetli hayranlık ve nefret duyguları uyandırmayı başarmıştır. Bunun nedeni, zamanımızın birçok kurumunun, alışkanlığının, tutumunun ve refleksinin kökenlerinin bizim doğru ya da yanlış olduğunu düşündüğümüz devrime kadar uzanması. Nelerin olup bittiğini daha iyi bilmek, elbette, herkesin fikrini değiştirmesine yol açmayacaktır. Ne var ki, bugün hâlâ birçok insanın modern tarihin bu kavşak noktasına ilişkin merakını tatmin edebilen bilgi parçacıkları ve enstantanelerden çok daha sağlam bir yargılama temeli sağlayabilir.

II. Bölüm

NEDEN OLDU?

Bir şeyin ne olduğu konusunda temel düzeyde bilgi sahibi olmadan o şeyin neden gerçekleştiğini tartışamayız. Ancak, Fransız Devrimi'ni tanımlamaya yönelik her çaba da taraflı olacak ve onun ayrıntılarının çoğunu dışarıda bırakacaktır. Fakat, kesin olan bir şey varsa, o da devrimin tek bir olaydan oluşmadığıdır. Devrim günümüz insanlarının çoğunu hayrete düşürecek bir dizi gelişmeden oluşuyordu ve bunlar da birkaç yıla yayılmıştı. Bir belirsizlik, düzensizlik ve karmaşa dönemiydi; Fransa sınırlarının ötesinde de yankı uyandırdı. 1787 ile 1789 arasında başladı.

Aşırı harcamalar

Krizi tetikleyen, Kral XVI. Louis'nin iflası önleme çabalarıydı. On sekizinci yüzyıl boyunca Fransa dünya boyutunda üç büyük savaşta yer almıştı. XIV. Louis'nin (1643-1715) gurur, ihtiras ve başarılarından ötürü ken-

disini Avrupa'nın en büyük gücü olarak görmeye alışan Fransa, büyük kralın ölümünü izleyen üç nesil boyunca yepyeni güçlerin –Rusya, Prusya ve hepsinin ötesinde Büyük Britanya– ortaya çıkışıyla bu sava meydan okunduğuna tanıklık etti. İngilizlerle yaşanan rekabet okyanuslarda vuku buldu. Söz konusu olan, Avrupa'nın doymak bilmez bir iştahla gözünü diktiği tropik bölgelerin ve Doğu'nun kaynakları üzerindeki egemenlikti. Hindistan'da sıçrama tahtası olarak kullanılabilecek bölgeler, Çin'de ticaret merkezleri, kürkle dolup taşan Kanada ormanları, şeker ve kahvenin üretilebileceği tropik adalar, buralarda çalışacak kölelere erişim: Bunlar, İngilizlerle Fransızların 1740'lar ve 1750'ler boyunca neredeyse hiç kesintisiz uğruna çarpıştıkları mükafatlardı. Fakat, Fransa'nın savunması gereken toprakları ve Avrupa'da geleneksel çıkarları da vardı; yüzyılın ortasında gerçekleşen savaşlarda, XV. Louis (1715-74), hem karada hem de denizlerde güçlerinin aşırı düzeyde dağıldığını fark etti. Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-63) ise sonuçlar tam bir felaketti. Rusya ve hatta ezeli düşman Avusturya ile kurulan ittifaka karşın, kralın orduları yeni türeyen Prusyalılar karşısında bozguna uğradı. Denizlerde, İngilizler, Fransa'nın hem Atlantik hem de Akdeniz donanmasını yok edip onları Hindistan ve Kuzey Amerika'dan kovdular; Fransız ticareti Fransız Karayipleri ile sınırlı kaldı. Paris Barış Anlaşması'nda (1763), Fransa, Avrupa'da hiçbir kazanç elde edemeyip Kanada'yı ve Hindistan'daki yerleşim yerlerinden çoğunu yitirdi. Yenilginin çok boyutlu ve utanç verici olmasının yanı sıra, savaş, krallığı azalma olasılığı pek bulunmayan, geri ödeme olanağı ise hiç bulunmayan bir borç batağına soktu. Borcun

ödenmesine yönelik çabalar da vergi gelirlerinin yüzde altmışını eritti. Ama, yine de, neredeyse hiç zaman yitirilmeden yepyeni bir donanmanın inşasına girişildi ve 1770'lerde İngiliz denetiminde bulunan Kuzey Amerika'daki halk bağımsızlığını ilan edince Fransa bunu denizlerin tiranından öç alma fırsatı olarak gördü. İngiliz İmparatorluğu'nu yok etmek ve bunun sonucunda elde edilecek ticari ödüller yeni bir çabaya değer nitelikte sayıldı ve 1778'de XVI. Louis yeni palazlanan Birleşik Devletler'i korumak için savaşa girdi. Bu kez muhteşem bir başarı elde edildi. Kıta Avrupası barış içindeyken, Fransa, Atlantik üzerindeki denetimini Fransa'nın koskoca bir orduyu Amerika'ya götürmesine yetecek kadar başıboş bırakan ve Avrupa'da yapayalnız kalan İngilizlere karşı koalisyonun başını çekti. İngiliz güçleri 1781'de Yorktown'da teslim olduğunda, zafer Amerikalılardan çok Fransızlar sayesinde mümkün oldu.

Fakat, 1783 tarihli barış anlaşması imzalandığında Fransa hiçbir toprak kazancı sağlayamadı ve artık bağımsız olan Amerikalılar da İngilizlerle arasındaki geleneksel ticari bağlantıları koparmaya yanaşmadı. Bu arada, savaşın bedeli, kayda değer vergi artışları yerine büyük ölçüde yeni borçlar alınarak karşılanmıştı. Ticari deyişle, bu da hemen suyunu çekti; ama yoğun borçlanma barış zamanında da devam etti. 1786'ya gelindiğinde, vergi gelirlerinde önceden tahmin edilebilir bir düşüşle kısa vadeli savaş borçlarının planlı geri ödemeleri beraberinde parasal krizi getirdi.

Fransa aslında büyük bir güç olarak varlığını koruyabilmek için gereken kaynaklardan yoksun değildi. Bir sonraki nesil boyunca Fransızlar Avrupa kıtasına tarihte hiç olmadığı kadar egemen olacaktı. Sorun, daha ziyade, bu kaynak-

ların çoğunun yönetim katı, toplumun örgütlenme biçimi ve devrimcilerin kısa süre sonra *ancien régime* –yaşlı ya da eski rejim– adını verecekleri yapı tarafından bloke edilmesiydi. Bu durumun düzeltilmesi devrimle gerçekleşti.

Eski rejim: yönetim

Siyasal açıdan, devrim öncesi Fransası bir mutlak monarşiydi. Kral gücünü kimseyle paylaşmıyordu ve bu gücü kullanırken de Tanrı'dan başka hiç kimseye hesap vermek zorunda değildi. Maliye de dahil olmak üzere devlet işleri onun kişisel alanıydı; bütün bu alanlarda kararlarının nihai nitelik taşıması açısından tek egemen güçtü. Öte yandan, hiçbir kral tamamen özgür bir birey değildi ya da olmak peşinde değildi. XIV. Louis bile bütün önemli konularda getirilen her öneriyi dinlemek konusunda hassastı ve kral olması beklenen erkeklere (çünkü kraliçenin hükümdar olması Fransız yasalarına göre yasaktı) otoritelerinin temeli açısından danışmanların önemi öğretilmekteydi. XVI. Louis, yetiştirilme tarzından ötürü buna inansa da, büyükbabası XV. Louis'nin aksine (kendi babası tahta geçemeden ölmüştü), bakanlarının büyük çoğunluğunun önerdiği şeyleri hiç direniş göstermeden uygulamayı tercih etmedi. Özellikle de finans işinden anladığını düşünüyordu – bunun kaderini belirleyecek bir hata olduğu sonradan ortaya çıktı.

Kral danışmanlarının seçimi konusunda da özgür değildi. Hiçbir açıklamada bulunmadan danışmanlarını görevden uzaklaştırabilse de, kralın gerçek anlamda seçimi

mesleki yönlendiriciler, yargıçlar ve saray mensuplarıyla sınırlıydı. Onlar da ancak sarayın ihtişamı içinde yaşayacak kadar varlıklı birkaç yüz ailenin erkek ya da kadın üyelerine veya müdavimlerine mensup bakanların ve yakın çevrelerinin entrikaları sayesinde kralın dikkatini çekmekteydi. Bir önceki yüzyılda XIV. Louis tarafından tanımlanan etiketin pek az değişiklik gösteren rutin yaşantısı içinde, onun ardından gelen iki kral da yaşamlarını oradan oraya gezerek, Paris'in dışındaki ormanlarla çevrili saraylarda –Fontainebleau, Compiègne ve, elbette, tüm Avrupalı kralların taklit ettiği muhteşem Versailles Sarayı– av partilerine katılarak geçirdi. Başkente gitmeleri gerektiğinde de bu geziyi çok kısa tuttular. XIV. Louis, henüz reşit olmadığı yıllarda (1648-53) Fronde ayaklanmasıyla krallık otoritesine karşı çıkan direngen ve her an patlamaya hazır kent insanlarından uzak durmak amacıyla, bilerek böyle bir yaşam biçimi tesis etmişti. Öte yandan, Parisliler de Saray'a karşı kuşkucu ve nefret yüklü davranmayı sürdürdüler. 1789'a gelindiğinde, 1770 yılında geleceğin XVI. Louis'sinin Avusturya Prensesi Marie-Antoinette'le evliliğinin başkentte düzenlenen kutlamalarında gerçekleşen bir panikte, 132 kişinin ayaklar altında kalarak ezildiğini ve buna karşın Versailles Sarayı'ndaki kutlamaların hiç hız yitirmeden devam ettiğini birçokları hâlâ anımsıyordu. Eski düşmanla yapılan iğreti ittifakı simgeleyen Marie-Antoinette'in yıldızı halkla asla barışmadı – 1781 yılında nihayet tahta bir vâris doğurduğunda bile. Müsrifliği öylesine ünlüydü ki çıkarılan söylentilerin doğru olmadığı kanıtlandığında bile (örneğin, 1786'da, gizlice, çok gösterişli bir gerdanlık satın aldığının iddia edilmesi gibi) insanlar

bu söylentilere inanmayı sürdürdü. İlerlemiş yaşında bile rahat durmayan büyükbabasının aksine, XVI. Louis, hiçbir metresi olmayan örnek bir aile babasıydı. Ama bu da halkın ilgisinin hiç de popüler olmayan karısına daha fazla odaklanmasına yol açtı.

Kralın ülkenin geneli üzerindeki mutlak hâkimiyeti, sayıları çok fazla olmayan yürütme organları –yöneticiler– tarafından hayata geçiriliyordu. XVI. Louis'nin krallığının 36 bölgesinin her birine bir yönetici atanmaktaydı. Kral bu kişilerin kendi yönetiminin vitrini olduğunu düşünüyordu ve bu kişilerin yüksek düzeyde profesyoneller olduklarından da kuşkusu yoktu. Fakat onlar da otoriter tavırlarından ötürü gitgide halkın gözünde itibar yitirmekteydi; eksiklikleri ve hataları, yerlerini on yedinci yüzyıldan beridir büyük ölçüde bu yöneticilere kaptıran kurumlar tarafından abartıyla teşhir ediliyordu. Örneğin, bazı bölgelerde vergilendirme için hâlâ toprak sahiplerinin onayı gerekiyordu; bunlar genellikle seçim olmadan bir araya gelen ve aslında hiçbir itiraz yetkileri olmayan, ama bağımsız bir görünüm taşıdıkları için de kral adına nispeten daha ucuza borçlanabilen temsili birliklerdi. Her şeyin ötesinde, yöneticilerin mali ve yönetsel işlerine sürekli olarak, çoğu hem yönetsel hem de hukuksal işlev taşıyan mahkemeler tarafından sekte vurulmaktaydı. Hukuk sıradüzeninin en tepesinde 13 meclis oturuyordu; bunlar, krallığın tüm önemli yasalarının işleme konulmadan önce onayının alınmasını gerekli gören en üst ya da "egemen" yargıtay konumundaydı. Onay vermeden önce, meclislerin yeni yasalardaki hatalara ya da sakıncalara dikkatleri çeken itirazları krala gönderme yetkisi vardı. On sekizinci

yüzyılda, gitgide artan bir düzeyde, bu itirazlar basılıp dağıtılmaya ve açıktan sürdürülecek siyasal tartışmaların halkı kesinlikle ilgilendirmediğine inanılan bir ülkede monarşi yönetiminin prensipleri halkın dikkatine sunulmaya başladı. Sonuçta, kral bu tür itirazları geçersiz sayabilirdi, fakat kralın ya da onun temsilcisinin mahkeme huzuruna çıkıp tartışmalı maddelerin yeniden kaleme alınmasına nezaret etmesini gerektiren süreç çok zahmetliydi ve göze batıyordu. Kralın otoritesinin yanı sıra yargıçların dik kafalılığına vurgu yapıyordu.

Eski yönetimin hiçbir unsurunda, Fransa'nın hukuksal ve kurumsal yapısı tek tip bir görüntü sergilemiyordu. Meclislerden bazıları küçük bölgelerde görev yaparken, diğerlerinin yönetiminde çok geniş bölgeler vardı. Paris Meclisi'nin yetki alanı krallığın üçte birini kapsıyordu. Fakat, bu mahkemelerin 1250 üyesinin tamamı nüfuz satın alma uygulamasının bir sonucu olarak işgal ettikleri mevkinin sahibiydi. On altıncı yüzyıldan beri krallar küçük bir kazanç karşılığında kamudaki mevkileri –beraberinde miras yoluyla aktarılma ya da serbestçe devredilebilme hakkıyla birlikte– satmaktaydı. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, yönetsel alanların yetkisi dışında kalan ve alınıp satılabilen yaklaşık 70.000 mevki bulunmaktaydı, ama tüm sistemin saygın çekirdeğinde hukuksal yapıları asalet ihsan edebilen 3.200 adet resmi görevli asilzade bulunmaktaydı. Bunlar arasında en saygın olanlar da meclislerin yargıçlarıydı; bunları görevden almak işgal ettikleri mevkilerin parasının geri ödenmesini gerektireceği için, bu yargıçlar neredeyse tamamen karşı konulmaz bir yetkinin tadını çıkarıyordu. Kral güç gösterisinde bulunarak bu kişileri

rahatsız edebilirdi, ama mevkilerini satın alacak para olmadan onları yerinden edemezdi. Bu nedenle, on sekizinci yüzyıl boyunca kralın dinsel ve parasal siyasalarına karşı gitgide artan düzeyde eleştiri yöneltmeyi ve ket vurmayı başardılar. XVI. Louis'nin bakanları ancak 1771'de ilga edilecek mevkileri paraca telafi edebileceklerini düşünmeye başladılar ve o zaman da meclisler tavizsizce yeniden şekillendirilip susturuldu. Hiçbir engelle karşılaşmadan reformlar yapabilmenin yolu açılmış olsa da, bu işlerden sorumlu Başbakan Maupeou'nun ciddi sayılabilecek bir reform niyeti bulunmuyordu; bu nedenle de hiçbir ilerleme sağlanamadı. Bu arada, kralın hiçbir temsil yetkisi bulunmayan tebaasının sesi olarak görülmeye başlayan meclislere yönelik saldırı da halktan hiçbir destek bulamadı. Hükümdarlığına tam bir güven ve halk desteğiyle başlamak isteyen genç XVI. Louis, Maupeou'yu görevden almaya ve meclisleri yeniden oluşturmaya ikna oldu.

Bu, kısa vadede işe yaradı. Bazı bölge meclisleri direnişlerini sürdürüp yerel bölge yöneticisine hiç görülmedik düzeyde engel teşkil ettiyse de, başat önemdeki Paris Meclisi bir on yıl kadar oldukça uyumlu davrandı. Fakat, bunun karşılığında, kral fazlasıyla radikal sayılacak hiçbir girişimde bulunamadı. Yenilik birçok bakan tarafından bile tehlikeli görülmekteydi. 1776 tarihinde, yol işlerinde zorunlu çalışma yerine vergi ödeme seçeneğini getiren düzenlemeye yönelik itirazında, meclis şunları dile getirmekteydi:

> İnsanlar arasında görev eşitliğini sağlamak ve iyi işleyen bir monarşi için gerekli olan bu ayrımları yok etmek

üzere insaniyet ve şefkat görüntüsüne bürünme eğilimindeki her düzenleme kısa zaman içinde düzensizliğe neden olur. (...) Bunun sonucunda toplum çöker, bu toplumun her bir insanın konumunu belirleyen ve mülk sahipliğinin altüst olmasını engelleyen güçler, yetkiler ve üstünlükler hiyerarşisi tarafından sağlanmış uyumu yıkılır. Bu toplumsal düzen hem her güçlü yönetimin uygulamaları için gereklidir, hem de kaynağını kutsal yasalardan alır. Evrenin düzenlenişinin ardındaki sonsuz ve kesin erdem, toplum düzeni içindeki insanların koşullarında eşitsizliği öngören, eşitsizliğe dayalı bir güç ve kişilik dağılımı tesis etmiştir. (...) Bu kurumlar rastlantı eseri oluşmadı ve zaman da onları değiştiremez. Onların ortadan kaldırılması için Fransa'nın tüm yapısının tersyüz edilmesi gerekir.

Eski rejim: toplum

Ancak, halkının uzun süredir kabul edilegelmiş ayrıcalıklarında ve eşitliksizlerinde bazı değişiklikler gerçekleştirmeden bir Fransız kralının uluslararası ihtişamını nasıl koruyabileceğini anlamak da zordu. Kralın birlik anlayışından yoksun olduğunun en belirgin örneği, her bir kuruma, bireye ya da alana birbirinin kesinlikle benzeri olmayan ayrıcalık ve istisna payeleri tahsis etmesiydi. Krallık yüzyıllar boyunca adım adım ve çoğu zaman da rastgele bir yolla gerçekleşen bir fetih ve hanedan odaklı birikim süreciyle oluşturulmuştu ve birbirini izleyen krallar da yeni tebaalarının itaatini kendilerinin tercih ettiği bir yapıyı dayatmak yerine o halkların ayrıksı kurumlarını onaylamak

yoluyla temin etmişti. On altıncı yüzyıldan beri, bu karışıklıklar, borç almanın dolaylı bir yolu olarak ayrıcalıkların ve istisnaların (her zaman olmasa da genellikle mevkilerin satışı biçiminde) satılması uygulamasıyla daha da artmıştı. İlk başlarda bu uygulama zenginleri vergi ödemeye zorlamaya çalışmaktan daha kolaydı. Toplum içindeki en kudretli gruplar zaten bu istisnalar için yeteri kadar ikna edici dayanaklardı. Kralın topraklarının yüzde onundan gelir elde eden ve aşar vergisi adı altında da geri kalan gelirden yüzde on pay alan din adamları dua etmek ve Tanrı'ya aracılık etmek yoluyla topluma hizmet verdikleri gerekçesiyle hiçbir vergi ödemiyordu. Toprakların dörtte birini elinde bulunduran, toplumun seçkinleri konumundaki asilzadeler toprakların geri kalanı üzerinden de zorla gelir toplamakta ve asalet kazandıran mevkiler yoluyla sürekli olarak saflarına yeni zenginler katmakta, bu arada doğrudan vergi uygulamasına direnmekteydi. Savlarına göre, asiller, krallığa kanlarıyla, krallığı korumak için savaşmak yoluyla hizmet sağlıyordu. Birçokları bunu gerçekten yapıyordu (gerçi yalnızca subay olarak), ama bir o kadarı da konumlarını hak etmek için bile olsun bir kez dahi kılıçlarını kınından çıkarmış değildi. Zaten bu eskimiş savlar da 1695 sonrasında asilleri dolaysız vergilerden muaf tutmaya yeterli olamadı. Yine de, birçok bölgede, asiller en eski dolaysız vergi türü olan *taille*'dan kaçmayı sürdürdüler – karşılığında yol işlerinde zorla çalıştırılmaları ise söz konusu bile olamazdı. Asalet ihsan eden bir mevki satın almak olanaklarının çok ötesinde olsa bile, sıradan zenginlerin de kendilerine istisnai haklar satın almaları çok kolaydı; yalnızca başka bir kente ya da bölgeye taşınmak, gerçek

mali avantajları güvenceye almak için yeterli olabiliyordu. Diğer bir deyişle, vergi yükü, çok dengesiz bir biçimde, ödeme gücü en az olanların sırtındaydı. Bir biçimde, zenginler vergiden kurtulabiliyordu. Kralın en zengin tebaası olan kuzeni Orléans dükü dilediği kadar vergi ödemekle övünüyordu.

Gerçek anlamda Fransızların taşıdığı toplam vergi yükü on sekizinci yüzyılda düşüş göstermişti. Fakat, her ne öderlerse ödesinler, hepsi de aşırı vergi ödediklerini düşünüyordu. İşte, bu nedenle, –yargıçlarının tümü asilzade olmasına ve kendilerinden başka hiç kimseyi temsil etmemesine karşın– meclislerin direnişine büyük destek vardı. Fakat, onlar bile bazı acil konuların daha yüksek vergileri gerekli kıldığını kabul ediyordu ve 1749'da gayrimenkul gelirlerinden on ikide bir vergi alınmasına boyun eğdiler. Hatta, bu verginin 1756'da iki, 1760'ta da üç katına çıkarılmasını da kabul ettiler. Fakat, Yedi Yıl Savaşları bitince, üçüncü on ikide birlik vergi suya düştü; bu arada her türlü bölgesel ve kurumsal kesinti de özellikle din adamlarıyla ve toprakları elinde bulunduran bölgelerle görüşülmüştü. Gerekli değerlendirmeler tamamlandığında, sabit enflasyon dönemine girilmiş olmasına karşın, meclisler her zamanki gibi yapılan değişikliğe direndi. Mali reform gereksinimine yönelik kuşkular ancak 1770'lerin sonlarında, Amerika'daki savaş başlayıp hiçbir yeni vergi olmaksızın dört yıl boyunca sürdürülünce doğrulandı. Bu durum, bu inanılmaz başarıyı halkın parasıyla beslendiklerinden daima kuşkulanılan saraylıların ve yönetimlere kaynak sağlayan rüşvetçi kurumların çıkarı aleyhine "tasarruf" ederek kazandığını ileri süren Cenevreli banker

Jacques Necker'in eseriydi. Fakat, bu tür gösterişli tasarrufların amacı doğrudan savaşın masraflarını karşılamak değil, borç alma gücünü sürdürebilmek üzere Fransa'nın uluslararası para piyasalarındaki itibarını artırmaktı. Necker, 1781 yılında, tarihte ilk kez, kraliyet harcamalarının hesabının verildiği *Compte rendu au roi* adındaki kitapçığı yayımlayarak başarısını tüm dünyaya ilan etti. Kitapçık, kralın "olağan" hesabını mütevazı bir gelir artışı olarak ele alıyordu. Toplumun işitmek istediği de buydu ve mütevazı bir gelir fazlasıyla kredilendirilmiş borç üzerinden karşılanan "olağanüstü" harcamalardan hiç bahsedilmemesi çok az insanın umurundaydı. Bunun uzun vadeli sonucu, özellikle de savaş sona erdikten sonra, Necker'den sonra gelenlerin kralın vergi gelirlerini artırmaya yönelik tüm çabalarının baltalanmasıydı. Eğer 1781'de her şey yolunda idiyse, diye soruyordu insanlar, sonradan ne ters gitmişti ve bundan kim sorumluydu?

Necker bir bakandan ziyade kredi danışmanı olarak göreve getirilmişti. Başka bir ülkede doğmuş bir Protestan olarak, Protestanlığın 1685'ten beridir tanınmadığı bir krallıkta kamu hizmetine gelebilmesi olanaksızdı. Ama, kısa süre içinde, görevlerinden ötürü kralla rahatça görüşebilen bakanlara, kendisi aynı biçimde kralla görüşemeden mali disiplin telkin etmenin olanaksız olduğunu öğrendi. Fakat, popülerliğini kullanarak kralı kendisini en yakın danışmanları arasına almak için zorlamaya çalıştığında yüz geri edildi ve istifa etti. Bu jestin bir benzeri yoktu: Zira hiç kimse Fransa kralının hizmetinden istifa etmemişti. Ayrıca, eski bakanların hiçbiri de Necker'in şimdi davrandığı gibi davranmamıştı; Necker mali konu-

larda yazılar yayımlamaya ve kendi yerine geçenlerin siyasalarına ilişkin kamuoyunu yönlendirmeye devam etti. Mutlak monarşinin alışkanlıklarına yabancı olan bu adamın öğrendiği şey, mali konularda olduğu kadar siyasal konularda da kamuoyunun –ya da yönetimlerin kamuoyu olarak kabul ettikleri şeyin– gitgide önem kazandığı ve kamunun güveni kazanılmadan en mutlak monarşinin bile –hatta özellikle bir mutlak monarşinin– pek fazla başarı elde edemeyeceğiydi.

Kamuoyu

Sayısız türde sınırlama olduğu kesindi. Örneğin, eğer ki 1720 ile 1788 arasında monarşinin mali tarihinin tamamı iflastan kurtulma çabasından ibaretse, bunun nedeni, daha önceki kralların neredeyse rutin biçimde başvurduğu üzere, borçları reddetmenin artık meşru bir seçenek olarak kabul edilmemesiydi. 1720'de bir diğer Protestan yabancı, İskoç John Law, biriken borçları ticari bir "Kraliyet Bankası"nın sermayesinde massederek XIV. Louis'nin savaşlarının mali yükünü tasfiye etmeye kalkıştığında gerçekleşen büyük mali çöküntüden binlerce insan etkilenmişti. Bu deneyin başarısızlığı, aynı zamanda, Hollanda ya da Büyük Britanya'da Fransa'ya karşı eşi görülmedik bir savaş çabasını canlı tutmak için gösterdiği tüm çabaya karşın bankalara ve kâğıt paraya duyulan kalıcı bir güvensizlik doğurdu. Bunu izleyen nesiller boyunca, bu tür ıstırap verici anıları canlandıracak her deney tahayyül edilemez sayıldı.

Borçlarını reddeden ya da bu borçları metal para yerine kâğıt parayla ödeyen krallar tebaanın mülkünü sorumsuzca kullanmakla, keyfi davranmakla suçlanıyordu; oysa, Fransız yasa geleneğine göre, krallık otoritesinin hukuka uyması, önerilere göre davranması ve Tanrı'nın koruyup gözetmesi için ona teslim ettiği insanların haklarına ve ayrıcalıklarına saygı göstermesi bekleniyordu. On sekizinci yüzyılda, bu beklentiler, doğanın kendisinin (Isaac Newton'un gösterdiği gibi) kutsal kaynaklı bir keyfiyete göre değil de değişmez yasalara göre işlediği hesaba katılırsa, insanların işlerinin de olabildiğince sabit ve düzenli, kökü ussallığa dayanan ve keyfiyetin asgariye indirgendiği prensiplere göre yönlendirilmesi gerektiği biçimindeki yaygın kanı yüzünden daha da sağlamlaştı. Bunun dışındaki –tek bir bireyin yönetimi de dahil– her şey despotluktu; yüzyılın en etkili siyaset yazarı Montesquieu, yurttaşlarına bunu tüm yönetimlerin en kötüsü saymayı öğretmişti, çünkü hiçbir yasa, halkı, yöneticinin keyfi kararlarından korumuyordu. Bu nedenle, 1770'te birçoklarının nispi bir iflas olarak değerlendirdiği bir dizi acımasız borç konsolidasyonunu Maupeou'nun meclislere dönük saldırısı izleyince despotizm gelip çattı. Yönetici ile yönetilen arasındaki geleneksel ara tamponlar bir kenara atılmıştı. XVI. Louis tahta çıktığında eski meclisleri yeniden oluşturduysa da, geleneksel yapıya duyulan içgüdüsel güven asla tam olarak sağlanamadı.

Halk ne yüksek vergiler ne de iflas için bir neden görse de, ancak bu ikisinden birini gerçekleştirmeye kalkışacak kadar güçlü ve kendinden emin bir yönetim geniş destek sağlayarak diğer reformları da sürdürebilecekti. Örneğin,

hukuk sisteminde işe ehil olmayan haddinden fazla insanın istihdam edildiği, hukuk sürecinin de yavaş, pahalı ve güvenilmez olduğu düşünülmekteydi. Birtakım adli hataların ortaya çıkması, yargıçların akılcı liyakat sınavları yerine aile geçmişlerine ya da satın alma güçlerine göre atandığı yasal sistemin zalimliklerini ve keyfi davranışlarını gözler önüne serdi. Belirli bir sistem oluşturma çabaları 1670'lerde tükenen hukukun labirentvari karmaşıklığı, sayısız yerel ve bölgesel gelenek ve ayrıcalıkla daha da derinleşmekteydi; bunların çoğu da yüzyıllar boyunca nakit ödemeler karşılığında tasdik gördü. Kayıpları tazmin etmeden bu sistemi kısmen reforma tabi tutmak büyük ölçüde kamunun güveninin çiğnenmesi, bir gizli iflas olarak görülecekti; ama bunu başka türlü gerçekleştirmek için de para bulma olanağı yok gibiydi.

Daha görgülü gözlemciler kimi veçheleri pas geçmenin yolları olduğuna inanıyordu. Eğer iktisadi üretkenlik artırılabilirse, mali yararlar neredeyse kendiliğinden gerçekleşecekti. Fizyokratlar ya da Ekonomistler (bu adı kullanan ilk gruptu) bütün gerçek zenginliğin tarımdan geldiğini ve eğer doğa yasaları insanların yapay sınırlandırmaları tarafından baltalanmazsa toprağın daha fazlasını üretebileceğini ileri sürmekteydi. Bu da vergi reformu demekti – nakit ya da benzeri türden zorunlu feodal vergilerin ya da öşür vergisi yükünün ortadan kaldırılması. Aynı zamanda ticari serbestlik anlamına geliyordu – özellikle tahıl ticaretinde fiyatlar ya da serbest mübadele üzerindeki denetimin kaldırılması. Tarımla karşılaştırıldığında sanayi ve ticaret bu düşünürler tarafından daha az önemli görülmekte, gerçek zenginliği üretecek kalemler olarak değerlendirilmemek-

teydi; fakat bu alanlarda da doğal etkinlik aşırı düzenlemeler, ticaret odaları tarafından getirilen kısıtlamalar ve ticari tekelleşme yüzünden sekteye uğramaktaydı. Yüzyılın ortası aşıldıktan sonra, her düzeyden yönetici bu tür reformları gitgide daha çekici bulmaya başladı, ama bunları uygulama girişimlerine başlar başlamaz da sonu gelmeyen zorluklarla karşılaştılar. Saraydan, toprak sahiplerinden ve çeşitli tüzel kuruluşlardan gelebilecek muhalefet bir yana, yönetimler her münferit verginin ardından geçici bir gelir kaybını bile göze alamazdı. Aynısı feodal vergiler için de geçerliydi: Bunlar mülkiyet haklarıydı ve karşılığı ödenmeden terk edilemezdi. Bu vergilerin kaldırılmasını savunan bir kitap 1776 yılında, Paris Meclisi'nin emriyle halkın gözleri önünde yakıldı. Öşür vergisine gelince, bu vergi bölge kiliselerinin din adamlarının temel gelir kaynağıydı. Bunun yerini tutabilecek gelir nereden gelecekti? Bu arada, ticari ya da endüstriyel fiyat serbestisi yönündeki en ufak bir imaya da tüccarların, ticaret odalarının ve serbest meslek odalarının çok iyi örgütlenmiş lobileri karşı çıkmaktaydı. Yalnızca 1786'da denizaşırı sömürgelerle yapılan ticaret tamamen serbest ve açık oldu; bundan on yıl önce Parisli ticaret loncalarının tekelini ortadan kaldırma çabası da birkaç aylık karmaşanın ardından terk edildi. Aslında, fizyokratların siyasalarına tamamen tabi olabilecek tek insan grubu, direnemeyecek kadar zayıf olan gruptu; yani kralın en yoksul tebaası. Bu insanlar 1760'lardan itibaren tahıl ticaretindeki kısıtlamaları kaldırma deneylerinin en kötü etkilerini yaşadı. Buradaki amaç fiyatların "doğal" bir düzeye kadar yükselmesine izin vermekti. Bu kurama göre, yüksek fiyatlar yetiştiricileri üretimi artır-

maya teşvik edecek ve sonuçta "bolluk" olacaktı. Ancak, kısa vadede, daha yüksek tahıl fiyatları daha pahalı ekmek demekti, özellikle de ürünün az olduğu dönemlerde. Kısıtlamaları kaldırmaya yönelik olarak 1763 ile 1775 arasında yapılan bir deneme bu türden aksaklıklar yarattı; yargıçlarla yerel yetkililerin daha en baştan uyardıkları gibi, fiyatlar fırlayıp pazarlar bomboş kalınca toplumsal düzen bozuldu. Bakanlar, acil durumda arzı karşılamaları için yüklenicilerle anlaşmalar yaptıklarında, halkı açlıktan öldürmek için "kıtlık dayanışması" yapmakla suçlandılar. Mayıs 1775'te, XVI. Louis'nin tahta çıkmasından birkaç ay önce, halkın iyi niyeti, yenilenen kısıntıları kaldırma çabaları ve bunun ardından gelen "un savaşı" ayaklanmalarının şiddetle bastırılması yüzünden zail oldu. Ve her ne kadar Necker –her zamanki gibi halkın nabzını tutarak– ticareti tamamen denetimi altında tuttuysa da, onun ardından gelenler gereksiz ayrıntılarla ilgilenmeye devam etti. 1788'de, ürün tamamen mahvolduğunda, önceki yıllardaki serbest dışsatım krallığın elindeki stokları eritmişti. Ve sıradan insanların kralın onları açlığa karşı koruyacağı inancı da bir nesil boyunca iktisat uzmanları tarafından tamamen yıpratılmıştı.

Kilise'de görevli Tanrı hizmetkârlarından da artık fazlaca şey beklemiyorlardı. Çok az maaş alan bölge papazlarıyla hastanelerde ve yoksul evlerinde çalışan, kendisini bu işe adamış rahibelere büyük saygı duyulsa da, Kilise'nin zenginliği gülünç denebilecek ölçüde kötü üleştirmesi ve daha çok pay alanların da bu ayrıcalıkları savunma kararlılığı nefretle karşılanmaktaydı. Yüzyılın ortalarında, Kilise hiyerarşisi, Jansenizm adına Kilise'nin otoritesini

sorgulayan isyankâr rahipleri hiç acımadan cezalandırarak halkın duyduğu itibarı yitirmişti; Jansenizm, Papalığın 1713 tarihli *Unigenitus* başlıklı fermanıyla dine küfrettiği gerekçesiyle lanetlenen, hoşgörüsüz bir inanç sistemiydi. Jansenistler Paris Meclisi'ndeki sempatizanları tarafından korundu ve 1740'lar ile 1750'lerde ölmüş Jansenistler için son bir tören ifa etmeyi reddeden papazlara karşı açılan davalar hiyerarşiye karşı büyük bir hiddete yol açtı. 1757'de XV. Louis bıçaklandığında (herhangi bir zarar görmedi), yarı çatlak suikastçı, Jansenistlerin çektiği sıkıntıları paylaşmak için böyle davrandığını ileri sürdü. Ve en eski ve en köklü düşmanları olan Cizvitler 1760'larda bir olaydan ötürü meclisin önünde kendilerini savunmak zorunda kalınca zafere ulaşmış gibi göründüler. Yargıçlar, bunu, bu kişileri mahkemenin yargı yetkisinden dışlamak için bir bahane olarak kullandı. Diğer meclisler de aynı yolu izledi, bölünmüş bir yönetim de buna ses çıkarmadı. Üç asır boyunca toplumsal elitin büyük bir bölümünü eğiten bir topluluğun krallıktan dışlanması çok büyük bir eğitsel karışıklığa neden oldu. Bu topluluğa ait 106 okulun kapanmasının ardından ulusal müfredat denebilecek yapı çözüldü ve bir nesil boyu sürecek bir eğitim tartışması ve türlü denemeler başladı. Neredeyse aynı zamanda başarısız manastırları elden geçirmek ve eski gücüne kavuşturmak için bir komisyonun kurulması Kilise'de daha fazla reformun gerçekleşebileceği anlamını taşıyordu.

Eğitimli eleştirmenler, böyle bir reformun gerekliliğini, bir önceki yüzyılın bilimsel ve hümanist gelişmelerinin Aydınlanma olarak bilinegelen faydacı eleştiri hareketi biçiminde billurlaşmaya başladığı 1720'lerden beri dile

getirmekteydi. Kendilerini "filozof" olarak adlandıran ve Aydınlanma'nın değerlerini yaygınlaştırmayı amaçlayan bu insanlar açısından, kurumsallaşmış Kilise toplum içindeki kötülüklerin pek çoğunun temeliydi. Tanrı'nın iyilik sunan mesajına kimse karşı çıkmasa da, geçmiş yıllarda din adamları bu mesajı bir sürü batıl ve akıldışı inançla doldurmuş ve bu inançlar da devlet içindeki etkileri ve eğitim sistemi üzerindeki denetimleri sayesinde varlıklarını sürdürmüştü. Zalimliği ve hoşgörüsüzlüğü savunmakta bir sakınca görmeyen din adamları, hiçbir üretken yanı bulunmayan keşişlerle müsrif papaz meclislerinin ve piskoposların tembelliğini desteklemek için hiç de hak etmedikleri bir varsıllık edinmişti. Yoksullara yardım ve hastanelerde verilen hizmet gibi kilise tarafından sağlanan toplumsal hizmetler mali açıdan ölçüsüzce destekleniyor ama yetersiz örgütleniyordu. Bu suçlamalar çok çeşitli kinaye ve alayla daha çarpıcı kılınıyor, üstelik yüzyılın ortalarında Kilise içindeki tartışmalar da bunun için bol malzeme sağlıyordu. Kilisenin buna yanıtı daha da sert ve seçici bir sansür getirmek ve bir işlevi olmayan manastırlara yönelik bir eylem planı oluşturmak gibi iç reformlar yoluyla eleştirileri azaltmaya çalışmak oldu. Ama her iki yaklaşım da temel süredurumu, esneklikten uzaklığı ve kendi halinden memnun tutumuyla insanların anlayış görmelerini çeşitli yollardan ve toplumun her düzeyinde engelleyen bir kuruma duyulan güveni yeniden oluşturamadı.

Bir bakıma, Kilise kendi başarısının kurbanıydı. Son bir yüzyıl içinde kendisini bu işe adamış din adamı eğitmenlerin okuryazarlık oranını toplumun beşte birinden neredeyse üçte birine çıkarmaları gibi büyük bir başarı söz

konusuydu. Daha fazla okuyucunun varlığı her tür basılı malzemeye duyulan talebi artırdı. Kitap üretiminde bir patlama yaşandı; aynısı popüler anlatı, halk için yayımlanan yasal broşür ve gazeteler gibi daha günlük malzemeler için de geçerliydi. XVI. Louis dönemine gelindiğinde Paris'te bir günlük gazete yayımlanıyordu ve taşra kentlerinin çoğunda da haftada bir basılan gazeteler vardı. Bunlar büyük ölçüde reklam ilanlarıydı ve haber bastıklarında da bunu genellikle bir yorumda bulunmadan yapıyorlardı. Günlük olaylara duyulan ciddi ilgi yurtdışında basılan Fransız dilindeki eserlerle karşılanabildi; okumanın getirdiği masraflar, başlıca bütün dergilere üye olan kütüphaneleri mevcut yazın ya da okuma derneklerinden birine üye olunarak azaltılabiliyordu. Basılı eserlere duyulan talebin artışının bir diğer belirtisi de, halka sunulacak bütün önemli yazıları ilkin elden geçirmesi gereken sansürcülerin sayısındaki artışla gümrük görevlilerinin aşırı pornografik, dine hakaret niteliği taşıyan ya da, o zamanlar söylenegeldiği gibi, "felsefi" yazın eserlerinin yurda girişinin engellenmesi için gitgide daha fazla zaman ve enerji harcamalarıydı. Yüzyılın ortalarında, bir süre bakanların artık eser akışının önünü kesemeyip bunu görmezden geldikleri bir dönem olduysa da, XVI. Louis döneminde yönetim okuyucuların eline geçen malzemeyi denetlemek için çabaları yoğunlaştırdı. Ne var ki, pazar çok güçlüydü ve nelerin yazılıp tartışıldığını yönlendirmek için harcanan çaba bunu engellemek için harcanan çabadan az değildi. XIV. Louis halkına ne yapmaları ve ne düşünmeleri gerektiğini söylerdi. XVI. Louis döneminde ise halkın ikna edilmesi gerektiği ortaya çıktı.

Krallar ve halkları arasındaki etkin işbirliğinin faziletleri uzunca bir süreden beri Manş Denizi'nin öteki kıyısında görülüyordu. 1720'lerden beridir, Montesquieu ve Voltaire gibi yazarlar İngiliz özgürlük anlayışının, hoşgörüsünün ve parlamenter yönetiminin özgürleştirici etkilerini övmekteydi. İngilizlerin yüzyılın ortalarındaki savaşlarda gösterdiği başarı, birçoklarının tehlikeli düzeyde değişken doğasından ötürü hâlâ kuşkuyla yaklaştığı bu sistemin aynı zamanda çok da etkili olduğunu göstermişti. Sömürgeleri baş kaldırdığında Büyük Britanya'nın bu imgesi bir parça zarar görmüştü ve İngiliz merakı da Amerika'ya özgü her şeye beslenen tutku yüzünden kısmen azalmıştı. Fakat, özgürlük ve siyasal alanda temsil, İngiliz-Amerikan tartışmasının temelini oluşturmaktaydı; XVI. Louis temsil olmadan vergi de olmayacağını ilan eden cumhuriyetçi isyancılarla ittifak kurunca, kralın tebaası da bu prensibin Fransa'ya pekâlâ uygun olabileceğini düşünmeden edemedi. Doğrusu, az sayıda bölge için uygundu da, fakat bu da başka yerlerde durumun daha tuhaf görünmesine neden oldu. Mali baskılar arttıkça, 1760'larda bazı yargıçlar ortadan kalkmış meclislerin yeniden oluşturulmasını talep etmeye başladı. Maupeou 1771'de meclisleri hedef aldığında, bazıları daha da ileri gidip İngilizlerin parlamentosuna en yakın Fransız kurumu olan ve en son 1614'te toplanan, Ortaçağ mahreçli Genel Meclis'in yeniden toplanmasını talep etti. Artık hiçbir işe yaramadığını düşündükleri monarşi karşısında vergi mükelleflerini yönetime dahil edecek, daha ussal biçimde tasarlanmış temsili kurumlar kurgulamaya girişenler oldu. Bakanlar da meclislere ve onların etkisini devre dışı bırakacak bir prensibe temel

olarak karşı değildi. Hatta, Necker "bölgesel yönetimler"i gündeme getirecek bir program bile başlattı; bu yönetimler, yöneticilerin işlevlerini paylaşacak toprak sahiplerinin atandığı kuruluşlar olacaktı. Necker'in istifası öncesinde bunların yalnızca iki tanesi oluşturulabildi, ama bunlar da Necker'in gidişiyle birlikte ortadan kalkmadı. Yavaş yavaş, adım adım, vesveseyle de olsa, kurumsal anlamda felç olmanın yegâne akıbet olduğunu görerek, monarşi düzeni XVI. Louis döneminde mutlak niteliğini yitiriyordu. Kral ve bakanları, Fransa'nın, halkın en seçkin ve eğitimli üyelerinin etkin onayı ve işbirliğiyle yönetilmesi gerektiğini gitgide daha iyi anlamaya başladı.

Devrim öncesi

Şu halde, 1787 krizi yalnızca ekonomik bir kriz değildi. Barış zamanı koşullarına dönüşü sağlamak için 1783'te göreve getirilen Maliye Bakanı Calonne, güven ortamı oluşturmak amacıyla müsrifçe harcamalara girişti. Bunun gerektirdiği borçlanma tam tersi bir sonuç yarattı. Yeni borçlanma girişimleri Paris Meclisi'nin gitgide artan direnişine takılınca, Calonne daha radikal çözümlere yöneldi. 20 Ağustos 1786'da krala çok kapsamlı bir reform planı sundu; bu plan daha sonraları saray piskoposu Talleyrand tarafından "aşağı yukarı her ehil kişinin yıllardır aklından geçen şeylerin bir sonucu" diye betimlenecekti. Kral, dikkatle inceledikten sonra, planı içten bir memnuniyetle kabul etti.

Plan üç aşamalıydı. Birincisi, yeni, tek tip ve hiçbir istisna içermeyen bir toprak vergisi olarak tanıtılan mali re-

formdu. Bu ve onun kadar önemli olmayan diğer yenilikler bütün seçkin toprak sahipleri tarafından seçilmiş bölgesel birliklerce tüm krallıkta gözetilecekti. Temsili yönetim her yerde olacak, ama ulusal bir meclis gibi merkezi bir nitelik almayacaktı. İkincisi, reformların sağlayacağı mali yarar fizyokratik nitelikli bir ekonomik teşvik programı yoluyla daha da artırılacaktı: iç gümrük, yol işlerinde zorunlu çalışma, tahıl ticareti üzerinde denetim gibi sınırlamaların kaldırılması. 1786'da Büyük Britanya ile yapılan bir ticaret anlaşması Fransız pazarını tarım ürünleri karşılığında İngiliz imalatçılarına zaten açmıştı. Ancak, bu önlemlerden hiçbirinin hemen sonuç vermesi beklenemezdi. Etkileri hissedilene kadar daha fazla borçlanma gerekiyordu. Bu nedenle, borç veren çevrelerin ikna edilebilmesi için güven ortamını daha da sağlamlaştıracak büyük bir adım gerekiyordu. Calonne bunu da üyeleri özenle tek tek seçilen Seçkinler Meclisi'ne planını onaylatarak gerçekleştirmeyi umuyordu; bu meclisin üyeleri (Calonne'un deyimiyle) "bir ağırlığı olan, toplumun güvenini hak eden ve bu özellikleriyle de onayları sayesinde genel kanıyı etkileyebilecek" insanlardı. Genel Meclis'i bile yeniden canlandırmayı düşündüyse de, bu meclisi denetlemenin olanaksız olacağına karar verdi. Bunun yerine, 144 prens, yüksek düzeyde din adamı, asilzade ve yargıç seçerek Şubat 1787'de önerilerini önlerine koydu.

Sonuç tam bir siyasal felaketti. Seçkinlerin çok azı devletin karşılaştığı krize Calonne'un getirdiği yaklaşımı kabul etti. Kabul edenler bile krizden onu sorumlu tutma eğilimindeydi ve bu nedenle de Calonne bu krizi çözebilecek doğru kişi olamazdı. Calonne'un kendisini eleştirenleri

yalnızca kendi çıkarlarını savunan bencil kişiler oldukları gerekçesiyle halka şikâyet etmesi ise geri tepti ve kral onu görevden almak zorunda kaldı. Ardından, Calonne'un planının değiştirilmiş bir versiyonu, üst kademelere yükselebilmek için Seçkinler Meclisi'ni basamak olarak kullanan Başpiskopos Brienne tarafından uygulamaya konuldu. Seçkinler Meclisi'nin kraliyet maliyesini etraflıca incelemek için kalıcı bir müfettişler komisyonu kurulması yönündeki önerisi XVI. Louis tarafından reddedilince, bu uygulama da bir sonuç vermedi. Aslında, bu noktaya gelene kadar, gitgide artan sayıda meclis üyesi de kendilerinin hiçbir reformla başa çıkamayacağını ilan etmişti. Bunun için Genel Meclis'in gerekli olduğunu bildirmişlerdi.

Seçkinler Meclisi ile yaşanan deneyim Genel Meclis'in kurulmasını hem daha tehlikeli hem de sonu belirli bir maceraya dönüştürüyordu ve zaten sonunda, 25 Mayıs tarihinde, bu meclis de dağıtıldı. Bu kez reformlar yerel meclisler yoluyla hayata geçirmeye çalışıldıysa da, onlar da buna güçlerinin yetmeyeceğini ilan ettiler. Kalabalık gruplar Genel Meclis talebiyle sokaklara dökülürken, Parisli yargıçlar sürgüne gönderildi. Bu arada, krizin ne kadar önemli olduğu, Eylül ortalarında Prusya istilasına uğrayan Hollanda Cumhuriyeti örneğiyle iyice vurgulanmış oldu. XVI. Louis Hollanda topraklarına girilirse müdahalede bulunma tehdidini savurmuştu; ama önceden alınmış vergiler tükenmekteyken ve yenileri için de yetkilendirilmemişken, Brienne, krala bunu yapmaya paralarının yetmeyeceğini bildirdi. Bu, Bourbon monarşisinin askeri gücünün sonuydu; kapı komşusu da olsa, hanedanlığın artık uluslararası ölçekli taleplerinin karşılıksız olduğunun kabulüydü.

Bir yıl içinde ülkedeki siyasal otoritesi de yok olup gitti. Paris Meclisi ile uzlaşmaya varılarak bir reform planı devreye sokma çabaları karşılıklı suçlamalar arasında sonuçsuz kaldı ve altı ay boyunca mahkemeler iş yapmayı reddetti. Mayıs 1788'de, meclisleri yeniden şekillendirip güçlerini azaltmak için Maupeou'nunkine benzer bir girişimde bulunuldu. Kamunun desteğini kazanmak için kimi daha geniş kapsamlı yasal ve kurumsal reformlar devreye sokuldu; fakat bu reformlar da artık tüm ülkeyi saran isyan dalgasının gölgesinde kaldı. Reformlar etkisini gösterir göstermez Genel Meclis'i yeniden oluşturma sözü bile dikkate alınmadı. Ve, Ağustos başında, krallığın her zamanki kısa vadeli kredi kaynakları daha fazla borç vermeyi reddedince, Brienne yönetiminin kaderi de belirlenmiş oldu. 16 Ağustos'ta hazineden yapılan ödemeler askıya alındı. Bu, 30 yıl boyunca birbiri ardına göreve gelen bakanların engellemeye çalıştığı iflastı. Brienne, Necker'in yeniden göreve getirilmesini önererek istifa etti. Cenevreli mucizeler yaratıcısının zafer edasıyla göreve döner dönmez yaptığı ilk şey, Genel Meclis'in 1789'da toplanacağını ilan etmek oldu.

Ulusal Temsilciler Meclisi'nin kurulması, mutlak monarşinin sonu anlamına geliyordu. Mutlak monarşi en sonunda beklenen kurumsal ve kültürel felce uğramıştı. Reform planları da beraberinde suya düştü. Genel Meclis'in ne yapacağını, hatta nasıl oluşturulup üyelerinin nasıl seçileceğini hiç kimse bilmiyordu. Fransız Devrimi bu boşluğu dolduran süreç oldu.

III. Bölüm

NASIL OLDU?

Monarşinin otoritesinin bir iflasa dönüşmesinden bir ay önce inanılmaz bir dolu fırtınası Güney Fransa'yı boydan boya etkiledi ve olgunlaşmakta olan ürünleri yok etti. 1787'de Calonne'un serbest tahıl dışsatımına izin vermesinin ardından stoklar zaten az olunca, bunun kaçınılmaz sonucu, 1789 hasadı öncesindeki ayların ciddi ekonomik zorlukları beraberinde getirmesiydi. Ekmek fiyatları arttı ve tüketiciler de gelirlerinin büyük kısmını gıda maddelerine harcayınca diğer mallara dönük talep düştü. 1786'da imzalanan ticaret anlaşması sonrasında daha ucuz İngiliz ürünleriyle rekabet edemeyen imalatçılar zaten çökme noktasındaydı; buna bir de ekmek fiyatları tırmanışa geçtiğinde yoğun işten çıkarmalar eklendi. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, kış ayları da alışılmadık düzeyde soğuk geçti; nehirler donunca değirmenler ve mal taşımacılığı durma noktasına geldi ve gün gelip buzlar erimeye başladığında bu kez her tarafta sel yaşandı. Bu nedenle, patlak vermek üzere olan siyasal fırtına bir

ekonomik kriz ortamında gerçekleşti ve bu krizden çok büyük ölçüde etkilendi.

Seçmene dönük siyaset

Göreve geri dönüşünün ardından, Necker, tahıl ticaretinde dizginleri yeniden ele geçirmek için elini çabuk tuttu. Artık iş işten geçmişti, ama bu hareketi onun büyük popülaritesini daha da artırdı. Başka sorunlarla uğraşmak için de bu popülariteye gereksinim duyacaktı. Bu sorunlar içinde en acil çözüm bekleyen de Genel Meclis'in nasıl biçimleneceğiydi. Brienne'in son icraatlarından biri, kralın bu konuda sabit bir görüşünün olmadığını beyan getirmesiydi. Paris Meclisi'ne göre, bu, meclisi önceden yönlendirme arzusunun bir ifadesiydi; böyle bir hamleyi engellemek için de yargıçlar 25 Aralık tarihinde Genel Meclis'in en son bir araya geldiği haliyle, 1614 tarihinin kurallarına göre toplanacağını ilan ettiler. Konu hakkında bilgi sahibi gözlemciler, bunun mutlak monarşiyi alaşağı eden kurumsal felç halini sürdürmek demek olduğunu hemen anladı. 1614'te Genel Meclis üyeleri üç ayrı düzende yerlerini almıştı: din adamlarının temsilcileri, asillerin temsilcileri ve üçüncü olarak da halk – yani geri kalan herkes. Oylamalar da bu sıralamaya göre yapılmakta ve böylece iki grup üçüncüyü oylarıyla alt edebilmekteydi. Bu tür bir güçler dağılımı ve temsil biçimi, on sekizinci yüzyılda geliştiği biçimiyle eğitim, zenginlik ve mülkiyet gerçekliklerini artık yansıtamazdı; bu konuya hakim ve çoğu asillerden oluşan bir grup Parisli bu uygulamaya karşı kamuoyu oluşturmak

için "otuzlar komitesi" adı altında bir araya geldi. Zaten heyecana kapılmış halkı el ilanlarına boğdular ve yeniden toplanan Seçkinler Meclisi Necker'in ricalarını reddedip 1614 kararlarının arkasında durunca çabaları güç kazandı. Seçkinlerin titizlenmesi eski "ayrıcalıklı güçler"in ulusun büyük çoğunluğu karşısında erk edinme teşebbüsü gibi görünüyordu ya da öyle görünmesi sağlandı. Krizin 1787'de başlamasından beri ilk kez toplumsal düşmanlık halk arasındaki tartışmalarda da hakim konu oldu. O kış, din adamlığını bırakan Sieyès'in dağıttığı en ünlü el ilanı "Üçüncü Güç Nedir?" başlığını taşıyordu. "Her şey. Peki, şimdiye kadar toplum düzenindeki yeri neydi? Bir hiç. Ne olmak istiyor? Bir şey." Sieyès'in savına göre, herhangi bir ayrıcalığı ileri süren herkes, kendisini bu gerçekten ötürü ulus topluluğundan ayrı tutmaktaydı. Ayrıcalıklar bir kanserdi.

Aralık ayına gelindiğinde, 1614 oluşumuna yönelik itirazlar o kadar iyi örgütlenmişti ki Necker eyleme geçecek cesareti topladı. Ulus içindeki ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda, üçüncü güç vekillerinin sayısının bir kat artırılması gerektiğini bildirdi. Eğer oylama yine de kelle hesabına göre değil, meclisteki sıralamaya göre yapılacaksa, bunun pek bir anlam taşımayacağı ortadaydı, ama Necker din adamlarıyla soyluların Genel Meclis toplanır toplanmaz bu ayrıcalığı bizzat kendilerinin ortadan kaldıracaklarına inanıyordu. Üçüncü gücü bir kat artırma biçimindeki yarı önlemin neden olacağı memnuniyetsizliğin 1789 baharında yapılacak seçimlere etki edeceğine ve güçleri birleştirme uygulamasına direnmenin söz konusu olmaktan çıkacağına bel bağlamıştı. Her bir temsilcinin

oyunun dikkate alınması, elbette, seçime giren grupların da temel meselesiydi; ama birbirlerinden apayrı oldukları, her biri kendi temsilcisini seçtiği için, sonuçta mevcut kutuplaşma daha da keskinleşti. Üçüncü güç beklentilerine verilen çok büyük halk desteği karşısında, din adamı ve asil seçiciler ayrıcalıklarını kendi kimliklerini korumanın temel güvencesi olarak gördü ve kendilerini temsil etmek üzere seçtikleri kimselerin çoğu hiç taviz vermeyen kişilerdi. Seçilen vekilleri yönlendirmek için gereken *cahier* (yine 1614 düzenlemesinde yer alan dilek ve şikâyet listeleri) oluşturulurken bütün taraflar arasındaki fikir ayrılıkları iyice kemikleşti. Şimdi, halk listelerinin nasıl yapılandırılacağının yanı sıra, gerçekte ne işe yarayacakları sorusu ortaya çıkıyordu. Modern zamanların ilk kamuoyu yoklamasında hayret verici düzeyde çok çeşitlilikte şikâyet ve beklenti dile getirildi. Birdenbire, henüz birkaç ay önce düş gibi görünen değişiklikler artık olanaklı görünmeye başladı; *cahier* içinde dikkatleri çeken, birçok seçmenin bu değişikliklerin Genel Meclis eliyle gerçekleşmesini beklemesiydi.

Ulusal egemenlik

Ne var ki, 5 Mayıs tarihinde, Genel Meclis Versailles'da toplandığında, Necker oturumu sıkıcı bir konuşmayla açtı ve daha işin başında üçüncü güç temsilcileri ayrı bir grup olarak hiçbir iş yürütemeyeceklerini ilan ettiler. Din adamlarına ve asillere yaptıkları güç birliği çağrıları yanıtsız kaldı. Müzakere ve ortak oy verme yanlısı az sayıda-

ki asilzade temsilci de diğerlerinden ayrı hareket etmeyi reddetti. Bu karşılıklı hamlelerle süregiden çarpışma altı hafta sürdü; bu süre zarfında ekmek fiyatları artmaya devam etti, birçok bölgede kamu düzeni çökmeye ve baharın başındaki yaygın beklentiler de solmaya başladı. Sonunda, 10 Haziran'da, Sieyès, üçüncü güçle "ipleri koparıp" oturumlara tek taraflı başlamayı önerdi. Öneri lehine verilen büyük desteğin ardından, diğer grupları kararları ortaklaşa onamaya davet ettiler; üç gün sonra da bir avuç taşralı rahip ayrıcalıklı grupların dayanışmasını kırarak bu çağrıya yanıt verdi. Bunu izleyen günlerde başka din adamları da onlara eklenince artık yalnızca üçüncü gücü temsil etmeyen bu organ yeni bir ada gereksinim duyduğunu fark etti. Bir kez daha, Sieyès'in teşvik etmesiyle, 17 Haziran günü kendisine kesin ve tavizsiz bir ad seçti: Ulusal Meclis. Hemen ardından da bütün vergilerin iptaline ve yeniden düzenlenmesine karar verildi. Bunun anlamı açıktı. Meclis Fransız ulusu adına tüm erki ele geçirmişti.

Bu, Fransız Devrimi'nin temelini oluşturdu. Eğer Ulus egemen ise, kral artık egemen değildi. Büyük oğlunun birkaç gün önceki ölümünden beri acıyla sarsılan XVI. Louis, kendi programını resmen ilan etmek amacıyla bir Kraliyet Toplantısı düzenleyeceğini bildirdi. Bu toplantının hazırlıklarından ötürü her zaman bir araya geldiği mekânda toplanamayan kuşku içindeki Ulusal Meclis, 20 Haziran'da kapalı bir tenis kortunda toplanarak Fransa'ya bir anayasa kazandırıncaya dek asla dağılmamak yönünde duygusal bir karara vardı. Temsilcilerin kararlılığı ilk kez üç gün sonra, Kraliyet Toplantısı'nda sınandı; kral, birkaç tavizkâr açıklamada bulunduktan sonra, 10 Ha-

Resim 4. 20 Haziran 1789: Tenis Kortu Yemini. Ulusal Meclis, Fransa'ya bir anayasa kazandırana kadar dağılmamaya karar verdi.

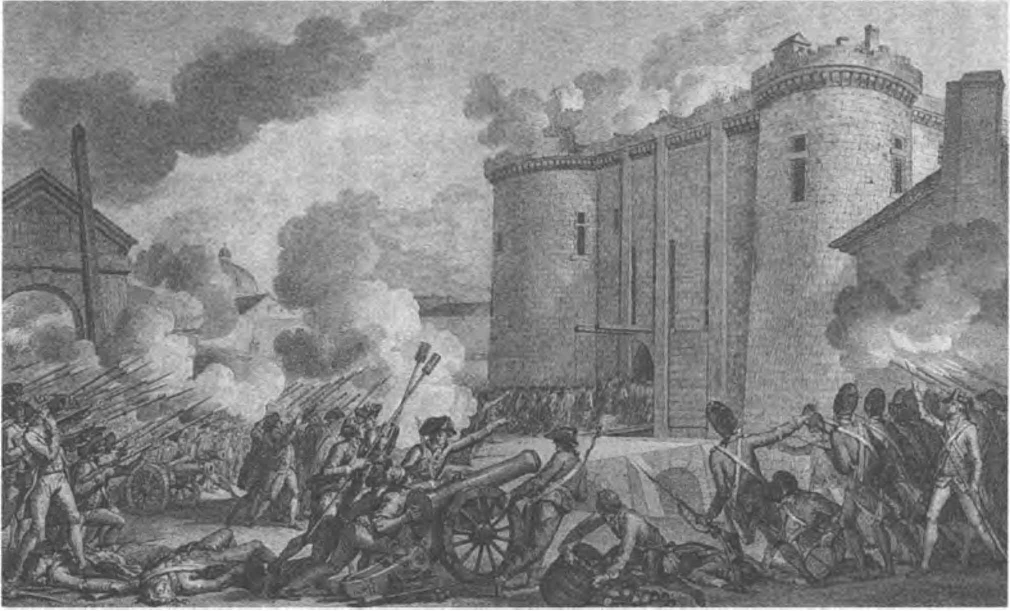
ziran ile 17 Haziran arasında dile getirilen tüm görüşleri geçersiz sayarak gruplara ayrı ayrı toplanmaları talimatını verdi. Reddettiler; Necker'in istifa ettiği haberi karşısında telaşa kapılan kral da diledikleri gibi devam etmelerine izin verdi. Artık Versailles her gün Paris'ten kutlama için gelen kalabalıklarla dolup taşıyordu. Artık tahtın desteğine güvenemeyeceklerini anlayan asilzade ve din adamı ayrılıkçılar, kendi aralarındaki dayanışmanın da parçalanmakta olduğunu gördüler. Kısa süre sonra onlar da Ulusal Meclis'e gruplar halinde katıldı ve 27 Haziran günü kral son direnişçilerin de Meclis'e katılmalarını resmen emretmek zorunda kaldı. Necker istifasını geri çekti. Kraliyetin teslimiyeti tamamlanmış görünüyordu.

Ancak, Necker'in ve muhtemelen ilk başta kralın da bilmediği şey, 26 Haziran tarihinde bakanlık tarafından kimi askeri birliklere Versailles'da toplanma emrinin verilmiş olmasıydı. Bunlardan daha fazla birlik de bunu izleyen haftalarda göreve çağrıldı ve Temmuz ayının başlarına gelindiğinde iyice tedirgin olan Meclis kralın birlikleri geri çekmesini ısrarla istedi. Kral da, açık bir biçimde, bu birliklerin varlığının kamu düzenini korumak için gerekli olduğu yanıtını verdi; fakat, 12 Temmuz tarihinde Necker görevden alınınca daha vahim kuşkular ortaya çıktı. Meclis'i susturma çabaları sürdürülürken, Paris çevresinde konuşlanan 20.000 asker artık başkente daha da bir korku salar oldu. Necker'in görevden alındığı haberi duyulunca Paris bir anda bir korku ve hiddet duygusuyla patladı. Alman paralı askerlerin kalabalıkları dağıtmaya yönelik girişimleri işleri daha da kötüleştirdi ve Fransız Muhafızların daimi Paris garnizonunun askerleri firar etmeye başladı.

Kısa süre sonra aç isyancı gruplar kentin karakol noktalarını silah, barut ve un bulmak için talan etmeye girişti. 14 Temmuz günü, toplarıyla kentin doğu kanadının tamamına hâkim konumdaki devasa devlet hapishanesi Bastille'in önünde toplandılar. Ordudan firar edenlerin de yardımıyla hapishane binasına zorla girip içeridekileri teslim olmaya zorladılar; saldırının başlarında üzerlerine ateş açan komutanı katlettiler. Paris artık ayaklananların elindeydi. Elbette, kentin çevresinde ayaklanmayı bastırmaya yetecek kadar birlik bulunmaktaydı, ama komutanlar krala askerlerin ateş emrine uymayabileceğini bildirdi. Bu koşullarda kralın hiçbir gücü kalmıyordu ve o da geri çekilme emri verdi. Devrim karşıtı bir hareket önlenmiş oldu. Ulusal Meclis kurtarılmıştı.

İlk reformlar

Şu halde, 14 Temmuz, Fransız Devrimi'nin başlangıcı değildi. Başlangıcın sonuydu. Acımasız ve gizemli Bastille'in kapılarının açılması da despotluk döneminin zayıf düşmüş kurbanlarının tamamının serbest bırakılması anlamına gelmiyordu. İçeride yalnızca yedi mahkûm vardı. Ne var ki, Ortaçağ'dan kalma surlar kraliyetin gücünün bir simgesiydi ve onun böyle bir karar alınmadan bir an önce yıkılması da değerini yitirmiş eski düzenin sonunu simgelemekteydi. 17 Haziran'dan beridir bir ay boyunca kraliyetin direnişini yönlendirmiş olanlar da durumun farkına vardılar; kralın erkek kardeşi Artois ile onun en yakın saraylı dostları ülkeden hemen kaçan ilk siyasal mül-

Resim 5. 14 Temmuz 1789. Bastille'in ele geçirilişi.

teciler oldu. Kral Paris'e varıp da devrimin yeni üç renkli armasını yurttaşlardan aceleyle oluşturulmuş bir milis gücünden (bunlar kısa süre sonra Ulusal Muhafız Alayı adını alacaktı) teslim aldıktan ve kendi kendisini atayan kent idaresini onayladıktan sonra, Ulusal Meclis nihayet tenis kortunda verilen söz uyarınca kendisini adamış olduğu anayasa üzerinde çalışmaya başlayabildi. Bahar aylarında seçmenler tarafından getirilen bağlayıcı hükümler kaldırıldı ve anayasaya önsöz oluşturacak bir haklar bildirgesi kaleme alınmaya başladı. Fakat, şimdi de Paris'te ve bazı taşra kentlerinde görülen ayaklanma kırsal yörelere sıçramıştı; bu yörelerde, yeni ürünün hasadına haftalar kalmışken "eşkıya"ların ürünleri tahrip etmek için tarlalara saldıracağına ve çaresiz köylü topluluklarını soyacaklarına dair bir "Büyük Korku" peyda oldu. Her şeyden kuşkulanılan bu ortamda efendilerin evlerine ve feodal erkin simgelerine yaygın saldırılar gerçekleşti; *cahier* gerçeğinin de gösterdiği gibi, köylüler taşıdıkları onca yük içinde en savunulmaz olarak bu feodal erki görmekteydi. Meclis'i oluşturan mülk sahibi insanlar –feodal hakları olsun ya da olmasın– ülkenin tam bir anarşiye sürüklenmekte olduğunu dehşet içinde fark etti. Kaosu sona erdirmek için, radikal bir grup, feodal vergilerin ortadan kaldırılmasını içeren büyük bir hareket başlattı. Hareket 4 Ağustos gecesi nüfuzlu bir asilzade tarafından başlatıldı ve vücuda getirilmesinin üzerinden üç ay geçmesine karşın bu süre boyunca eylemlerden uzak duran Meclis tarafından da büyük bir istekle karşılandı. Kısa süre sonra, feodal haklardan fazlasının da ortadan kaldırılması önerildi. Eski düzene has toplumsal örgütlenmenin hayatta kalmasını sağlayan her türlü ayrı-

calık büyük tantanayla iptal edildi. Ardından, birçok ayrıcalığın çıkış noktası olan özellikli mevkilerin miras yoluyla devredilebilmesi uygulamasına son verildi. Bağımsız adalet ve vergide eşitlik ilan edildi. Kilise taşralı din adamlarının temel gelirini oluşturan öşür vergisinden mahrum bırakıldı. Oturumun sonuna gelinip de Meclis kralı "Fransız Özgürlüklerinin Kurucusu" ilan ettiğinde, Fransız toplumsal yaşamının özünü oluşturan unsurların çoğu tüm devrimin en radikal birkaç saati içinde yok edilmişti.

O gün orada hazır bulunanlardan birkaçının da gözlemlediği gibi, o gece orada bir tür büyü söz konusuydu; ama işe yaradı. Kırsal yöredeki düzensizlik yavaş yavaş sona erdi. Meclis (artık kendisini Ulusal Kurucu Meclis olarak adlandırmaktaydı) anayasa yazma işine geri döndü. 26 Ağustos günü, nihayet, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi resmen ilan edildi ve bunu izleyen haftalarda da meclis bir anayasal monarşinin ilk prensiplerini belirleyerek iki meclisli yasamayı ortadan kaldırıp krala da yeni yasaları veto konusunda sınırlı yetkiler tanıdı. Ancak, kralın bu kısıtlamaları ve hatta Ağustos ayında devreye sokulan kapsamlı önlemleri kabul etme konusunda hiç de acelesinin olmadığı görüldü. Kendilerini devrimin koruyucu ve kollayıcısı olarak gören Paris halkı arasında kuşkular yeniden filizlenmeye başladı. Ekim ayının başlarında, artık özgür ve sürekli olarak basılabilen Paris gazetelerinin Versailles'dan yeni birliklerin geldiğini bildirmeleri üzerine, kralın yaz aylarında kalkıştığı şeyi bir kez daha denemek üzere olduğu korkusu yayıldı. Ulusal Muhafızların engelleme çabalarını görmezden gelen binlerce kadın, kralı baskı altına almak amacıyla Versailles'a yürüdü. Saraya ulaşınca Meclis sa-

lonunu işgal edip içeri girdiler ve kraliçeyi öldürme tehdidinde bulundular. Sonunda, bağıra çağıra ilan ettiklerine göre, kraliyet ailesini yanlarına alıp Paris'e dönmeden ayrılmayacaklardı. Kral pek fazla seçim şansı olmadığını çok çabuk anladı ve 6 Ekim günü zafer kazanan kadınlar eşliğinde başkente götürüldü. Meclis de birkaç gün sonra onları izledi.

Kutuplaşma: din

XVI. Louis artık Paris'in elinde tutsaktı. Haziran 1791'deki sonu baştan belli kaçma girişimi dışında, monarşinin sona erdirildiği Ağustos 1792'ye kadar orada kaldı. Ama Meclis de onun kadar hareketsizdi. Temsilciler hayatta kalmalarını muhtemelen Paris halkının eyleme geçmesine borçlu olduklarını bilseler de, içlerinden çoğu bu minnettarlıktan ötürü tedirginlik hissediyordu. Bunu da, düzensizliklere karşı sıkıyönetim ilan ederek, anayasada siyasal hakları başlıca vergi mükellefleriyle sınırlı tutarak gösterdiler. Amaçları, önemli mülk sahiplerinin seçilmiş temsilcileri tarafından denetlenecek bir anayasal monarşi kurmaktı. Mülk sahiplerine bağlılıkları mutlak monarşi tarafından kendilerine devredilen borçları reddetmeleriyle de ortaya çıkıyordu; hatta reformlar sonucunda mülkleri ortadan kalkacak olan mevki sahipleri gibi kişilerin zararlarını tamamen karşılamak kabilinden büyük bir yükümlülük altına da girildi. Kısa süre sonra bütün bunların vergi gelirleriyle karşılanamayacağını gördüler. Aslında, vergi gelirleri de, etkili bir zorlayıcı güç olmadığı için, felakete neden ola-

cak düzeyde düşüş göstermekteydi. Çözüm, Fransa'ya kredi sağlayanları Kilise pahasına tatmin etmekti.

4 Ağustos'ta, öşür vergisinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Meclis zaten din alanında reforma başlamış sayılırdı. Taşradaki din adamları için alternatif bir gelir kaynağı bulmak ise üstlendikleri yeni yükümlükler arasında yer almıyordu. Fakat, Kilise hâlâ toprak ve tahvil yönünden zengindi ve daha 4 Ağustos günü bile münferit kişiler tarafından bu malların haklı sahibinin Ulus olduğu dile getirilmişti. 2 Kasım günü tüm bunları "Ulusun kullanımı"na açma kararı verildi. Diğer kamu borçlarının bedeli karşılığında, *assignat* adındaki devlet tahvillerinin çıkarılabilmesini desteklemek amacıyla satılacaklardı. Birçok din adamına ve dindar kişiye göre, bu önlemler Katolik inancına dönük büyük bir saldırının bir parçasıydı. On sekizinci yüzyıl boyunca Kilise'yi hedef alan felsefecilerin zafer çığlıkları arasında, Meclis, Protestanlara ve yasaklanmış mezheplere kamusal alanda eşit olduklarını ilan etti. Nisan 1790'da Katolikliği resmi din ilan etmeye zorlanan Meclis bunu reddetti; bu tarihe gelinceye kadar da güneyde, Nîmes civarında, Katolikler ve Protestanlar arasında çatışma patlak vermişti. Sonunda, din adamlarının geliri ulusal fonlardan karşılandığı için, Meclis, Kilise'yi ülkenin genelinde geçerli prensipler çerçevesinde yeniden düzenlemeye karar verdi. Böylece, din adamlarına dair Haziran 1790'da yürürlüğe giren sivil hükümler gereğince, rahip ve piskoposlar için kilise nüfuzundan arındırılmış seçim, din işleri kapsamının ulusallaştırılması ve –bu prensipler belirlenirken yabancı bir yönetici olması hasebiyle kendisine danışılmayan– papanın da tamamen onursal bir rol

üstlenmesi gibi uygulamalar başlatıldı. Din adamlarının kendilerine de danışılmamıştı; bu nedenle, birçokları böylesine radikal bir yeniden örgütlenmenin Kilise'nin bütünü açısından kabul edilebilir olup olmadığı konusunda bir belirsizlik hissediyordu. Meclis onların ortaya koyduğu tereddüdü ulus iradesinin önüne bilerek set çekmek saydı ve Kasım ayında bütün din adamları için bir itaat yemini zorunluluğu getirildi. Yemin etmeyi reddeden "itaatsizler", yeni düzene göre, din hizmetine uygun görülmeyecekti.

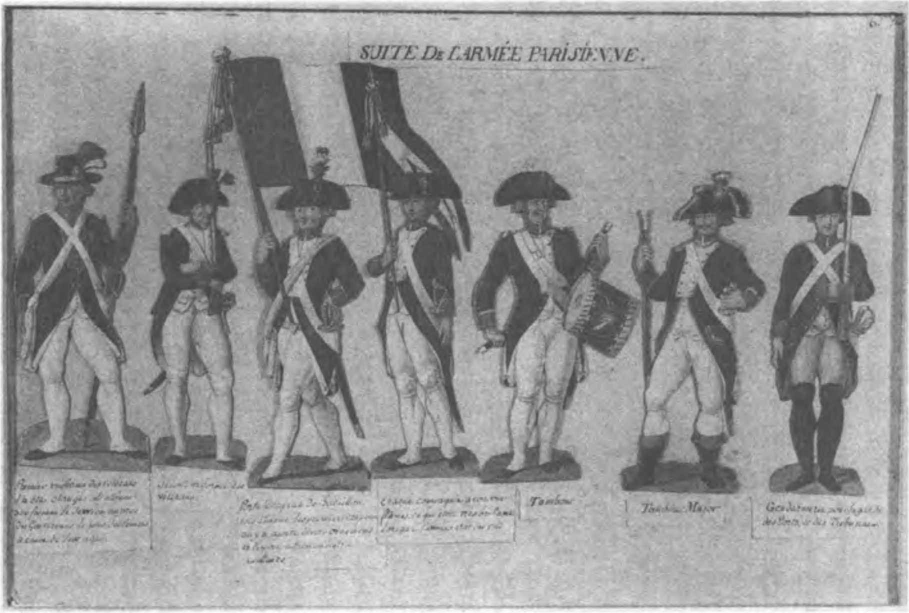
Bunun sorunları halledeceğini umuyorlardı, ama din adamlarının yalnızca yarısı boyun eğdi. 1791 baharında papa sivil anayasayı açıkça geçersiz sayınca din adamlarının büyük çoğunluğu itaati reddetti. Bu, devrimin ilk, en derin ve en kalıcı kutuplaşmasının başlangıcıydı. Devrimci "yurtseverler" yemine sadık kalınmasını sağlamak için harekete geçip bir önceki kış boyunca oluşturulmaya başlayan siyasal "Jakoben" kulüpleri her yana yaymaya uğraşırken, karşı devrimciler de kendi davalarını tehdit altındaki Hıristiyanlıkla birleştirmekte gecikmedi. Dinin yükümlülüklerini yemin etmiş "anayasacı" bir rahip yoluyla yerine getirmek, devrimin tümü açısından bağlılığın nirengi taşı olarak görülür hale geldi. Hiçbir içten Katolik bu karardan kaytaramazdı; buna kral da dahildi.

Kutuplaşma: monarşi

Paris'e dönüşünün ardından, XVI. Louis, gönülsüzce de olsa, Kurucu Meclis'in tüm kararlarını, bazen de isteklilik emareleri sergileyerek onayladı. Kişisel olarak papanın

hiç de dostane duygular beslemediğini bilse de, din işlerine yönelik yasaları adeta sevinçle karşıladı. Fakat, 1791 baharına gelindiğinde, kralın anayasacı din adamlarından dini telkin almaktan kaçındığı ortaya çıktı. Tuilleries Sarayı çevresinde tehditkâr gösteriler gerçekleşmeye başladı, çünkü Paris'te yemin etme uygulamasına çok büyük destek verilmekteydi. Halkın düşmanlığının yeniden baş göstermesi, kraliyet ailesinin kaçma girişiminde bulunmaya karar vermesine neden oldu. 20 Haziran gecesi Paris'ten kaçarak doğu sınırına yöneldiler. Kral, büyük bir tedbirsizlikte bulunarak, ardında devrimin eserlerinin çoğunu kötüleyen bir açık mektup bırakmıştı. Ama kaçaklar Varennes'de ele geçirildi ve utanç içinde Paris'e geri getirildi.

Varennes firarı devrimin ikinci büyük hizipleşmesini doğurdu. 1789'da cumhuriyetçilik diye bir şey neredeyse yok gibiydi ve kral Paris'e geri dönüp de Meclis'in kendisine gönderdiği her şeyi kabul edince mevcut cumhuriyetçilik de iyice yok oldu. Fakat, Varennes sonrasında, kralın apaçık sergilediği kararsızlığa duyulan güvensizlik hem başkent halkının hem de birtakım radikal yazarların kralın tahtından indirilmesi talepleriyle somutlaştı. Ancak, Meclis üyelerinin çoğu, bu düşünce karşısında dehşete kapılarak anayasalarının temelini oluşturan kralın aslında kaçırıldığı biçimindeki resmi yalanın ardına sığınmaktaydı. Paris'teki Jakoben kulüp cumhuriyetçi bir dilekçeyi gündemine alınca vekillerden çoğu kulüpten ayrılıp daha ılımlı bir "Feuillant" kulübü kurdular; insanlar kentin batısında askeri geçit törenlerinin yapıldığı, Champ de Mars denen açıklıkta aynı mektubu imzalamak için toplandıklarında Ulusal Muhafızlar üzerlerine ateş açtı. Meclis artık

Resim 6. Ulusal Muhafızlar üniformaları ve üç renkli bayraklarıyla.

anayasanın bir an önce bitirilmesine ve aynı zamanda kral tarafından daha kabul edilebilir olması için elden geçirilmesine karar verdi; böylece, olağan siyasal yaşam başlayabilecekti. Dinle ilgili ifadeleri çıkarıp basının ve siyasal kulüplerin özgürlüğünü sınırlandırmak için aceleyle gerçekleştirilen değişikliklerin ardından, 1791 anayasası krala sunuldu; kral görünürde anayasayı kabul etse de, resmi açıdan eski tavrını sürdürüyordu. Eylül ayının son günü Kurucu Meclis nihayete erdi ve üyeleri de kendilerinin artık başa geçmesi beklenen Yasama Meclisi'nde yer almayacakları yönünde bir karara imza attı.

Yasama Meclisi uluslararası kriz ortamında toplandı. Varennes firarı, 1787'den beri ilk kez, Fransızların iç işlerini yabancı güçler indinde bir alay konusu olmaktan çıkarıp bir kaygı unsuruna dönüştürmüştü. Mayıs 1790'da, Kurucu Meclis, olumlu bir adım atarak, savunma amacı gütmesi dışında savaşın bir siyasa gereci olmasını geçersiz kılmıştı. Fakat, varlık koşullarını uluslararası düzeyde tanınır kılmaya eğilimli görünen bir kralın kınanacak şartlarda ele geçirilmesinin ardından diğer monarşiler telaşa kapıldı. Pillnitz Bildirgesi'nde (27 Ağustos 1791), Prusya Kralı, XVI. Louis'nin sürgündeki iki kardeşi, Artois ile Provence tarafından askeri müdahale tehdidinde bulunmaya teşvik edilmekteydi. Binlerce subay Varennes olayından sonra iltica edenlere katılmıştı ve şimdi de yabancı ordular eşliğinde geri dönebilmek umuduyla sınır bölgelerinde dolaşıyordu. Kral ve kraliçe de onların bu umudunu paylaşıyordu; fakat yeni vekiller bunları bir kışkırtma olarak değerlendirdi. Sonbahar ve kış aylarında ilticacıları barındıran Alman prensliklerine ve onların ardındaki Habsburg

İmparatoru'na karşı gitgide daha sert ifadeler kullanmaya başladılar. Ayrıca, XVI. Louis'nin önüne kabul etmeyeceğini bildikleri, boyun eğmeyen rahiplere ve ilticacılara ağırlaştırılmış cezalar getiren yasalar koyarak onu uzlaşmaya mecbur bırakmayı amaçladılar. Karayipler'de kölelerin ayaklandığı haberiyle paranoya düzeyindeki endişeler daha da arttı ve ardından kahve ve şeker kıtlığı başladı. Tüm korkulara karşın, Robespierre gibi Jakobenlerin bitkin düşmüş ordunun Avusturya ve Prusya'nın disiplinli ordularını yenecek güçte olmadığı yönündeki görüşünü ikna edici bulan ülkede savaş çığlıkları dindi. Bu nedenle, kral, (Robespierre'in çözümlemesine katılsa bile bunu kendi kurtuluşu için bir umut işareti saydığı için) Nisan 1792'de imparatora karşı savaş ilan ederken çok mutluydu.

Kutuplaşma: savaş

Savaş, devrimin üçüncü büyük kutuplaşma unsuruydu. Amaçlandığı gibi, herkesi hangi tarafı tuttuğunu belirlemeye zorladı. Devrimin yenilgisi ya da hayatta kalmasını ulusun yenilgisi ya da hayatta kalışıyla özdeşleştirdi; böylece, 1789'dan beri yapılanları eleştirenler hain olarak damgalanabilirdi. Bu suçlamaya karşı en savunmasız olan da, 20 Haziran'da kendilerine *sansculottes** adını veren Parisliler tarafından sarayında taciz edilmesine rağmen yemin etmeyi reddedenlere ve mültecilere karşı çıkarılan yasaları inatla veto eden kralın kendisiydi. Hiç kuşkusuz,

* Baldırıçıplaklar. (ç.n.)

bu kararlılığını cepheden gelen felaket haberleri de pekiştirmekteydi: Prusya savaşa girmişti ve Fransız topraklarını istila etmeye hazırlanıyordu. Fransız generalleri bile barış görüşmelerine başlanması çağrısında bulunmaktaydı. Ama bu bile neredeyse hıyanet olarak algılandı ve Meclis sınırdaki birliklerin Ulusal Muhafız gönüllüleri (*fédéré*) ile güçlendirilmesine karar verdi. Bu birlikler Paris'e girerken, Marsilya'dan gelenler o tarihten sonra hep onların adını taşıyacak olan yeni ve kana susamış bir ezgi söylemekteydi; Prusyalı komutan eğer krala bir zarar gelirse Paris'i yerle bir etme tehdidinde bulundu. Bu da XVI. Louis'nin düşmanla bir tutulmasını pekiştirdi ve 10 Ağustos tarihinde Paris'in isyankârlığıyla tanınan bir komünü kraliyet sarayına bir *sansculotte* ve *fédéré* birliği çıkardı. Kral hemen Meclis'e sığındı; bu arada, onun İsviçreli muhafızları kralın boş malikânesini savunurken katledildi. Ama bu da kralın tahtını kurtaramadı. Meclis monarşiyi askıya alma ve ülke için cumhuriyetçi bir anayasa hazırlaması için de erkeklerin oylarıyla seçilecek yepyeni bir organ –Kongre– oluşturma yönünde oy kullandı.

Monarşinin ortadan kaldırılmasının bütünsel etkisinin ve anlamının ortaya çıkması için yılın geri kalanının geçmesi gerekti. Bu arada, Prusyalılar Fransa içlerinde ilerlediler ve Paris tam bir panik yaşadı. Parisli demagog Danton'un başını çektiği geçici bir yürütme konseyi, kendisine verilen ve hapishanelerin zanlılarla dolup taşmasına neden olan çok ağır yasalar çıkarma yetkisine dayanarak, çılgınca bir çabayla savunma hattı oluşturmaya girişti. Yurtsever 'sansculotte'lar göreve çağrılırken, onların yokluğunda hapishanelere saldırılar olabileceği de ayrı bir endişe ko-

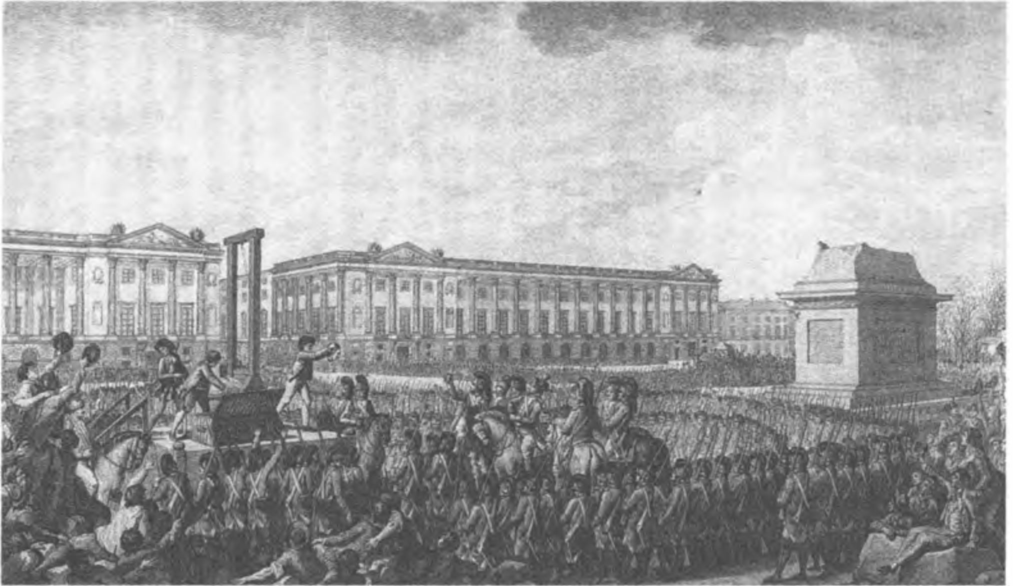
nusuydu. 2 Eylül, günü Prusyalıların Verdun kentini ele geçirdikleri haberi ulaşır ulaşmaz, insanlar hapishanelere saldırıp bütün mahkûmları dışarı çıkararak katlettiler. Bu karmaşa dört gün devam etti ve ardında, aralarında birçok direnişçi papazın da bulunduğu 1400 kadar kurbanın cesedini bıraktı. Kışkırtıcı popülist gazeteci Marat, Fransa'nın taşra bölgelerinin de başkenti örnek almaları gerektiğini dile getirdiyse de, gerçekleştirilen katliama ilişkin haberler hem yurt içinde hem de yurtdışında dehşet uyandırdı. Bu, aslında, 1789'da gerçekleşen münferit linç olaylarından daha ciddi bir şeydi ve bu nedenle de alt kesimdeki halk tabakaları denetim altında tutulmazsa neler olabileceğine ilişkin acı bir dersti. Devrim düşmanları kanlı bir kaosun yaşanacağını zaten tahmin etmişti; bunun gerçekleşmesini isteyenler ise katliamların savunulacak bir yönü olmadığı görüşündeydi. Bu andan itibaren Paris'teki herkes bunun bir daha gerçekleşebileceği korkusuyla yaşadı.

Ama birkaç hafta içinde kriz sona ermişe benziyordu. Kongre'nin Yasama Meclisi'nin yerini alacağı günün öncesinde, Fransız ordusu Valmy'de Prusyalı istilacıları yenilgiye uğrattı (20 Eylül). Bu, altı ay sürecek parlak askeri zaferlerin başlangıcıydı; bu süre içinde Avusturya'nın elindeki Hollanda topraklarıyla Ren Nehri'nin sol kıyısı ele geçirildi. Ekim ayına gelindiğinde, başarılarının göreli kolaylığından başları dönen Fransızlar, "kendi özgürlüklerini elde etmek isteyen halklara kardeşlik ve yardım", ayrıca ordularının yolu üzerindeki herkese "kalelerde savaş, kulübelerde barış" şiarını önermekteydi. Gittikleri her yerde devrimci toplumsal siyasaları uygulamaya geçirmeye ve bunun masrafını da kiliselerle ve asillere ödetmeye söz

verdiler. Ekim 1791'den beri savaşın önde gelen savunucularından olan gazeteci vekil Brissot, "Bütün Avrupa alevler içinde kalana dek sakinleşemeyiz," diyordu. Bu meydan okumayı XVI. Louis'nin kaderi tamamına erdirdi. Kongre'nin ilk eylemi monarşiyi ortadan kaldırmak oldu. Ardından, geriye dönük olarak, Özgürlüğün Birinci Yılı'nı temel alan bir devrimci takvim hazırlandı. Ortada bir tek "Capet Hanedanı'nın Son Üyesi Louis"nin akıbetinin ne olacağı sorusu kalıyordu. Ulusa karşı işlediği suçlardan ötürü yargılanması gerektiği görüşü ortaya atıldığında, bazıları, onun halk tarafından devrilmesinin zaten bir yargılama ve suçunu sabit görme eylemi olduğunu savundular. Ama, sonunda, Kongre huzurunda bir yargılama yapılmasına karar verildi ve zanlı bütün suçlamaları reddettiyse de kararın ne olacağından hiç kimsenin bir kuşkusu yoktu. Yalnızca verilen ceza tartışıldı ve idam edilmesi kararı tek bir oy fazlasıyla geçti. Ayrıca, konunun referanduma sunulmasına ve kralın affedilmesine ilişkin başarısız girişimler de oldu. Ama, herkesin bildiği gibi, duruşmaları izleyen 'sansculotte'lar her iki seçeneğe de cevaz vermezdi; 21 Ocak 1793 tarihinde, eski kral halkın gözü önünde idama götürüldü. "Zırhınızı çekip çıkardınız," demekteydi Danton, Kongre'de, "ve o zırh da bir kralın kellesi."

İç savaş ve terör

Meydan okumaya kısa sürede yanıt geldi. İdamı izleyen birkaç gün içinde Büyük Britanya ile Hollanda Cumhuriyeti, Fransa Cumhuriyeti'nin düşmanları arasına katıldı;

Resim 7. 21 Ocak 1793: XVI. Louis'nin infazı. Dikkatle bakınca, bir zamanlar kralın büyükbabasının heykelinin yer aldığı kaide boş durmakta.

kısa süre sonra bunlara Ispanya ile birkaç Italyan devleti de eklendi. Kongre silahlı kuvvetleri 300.000 yeni askerle kuvvetlendirmek isteyince, direnişçi papazların idam edilmesinin zaten ayaklanmalara neden olduğu ülkenin batı bölümünde sert bir direnişle karşılaşıldı. Loire'ın güneyindeki Vendée'de kısa süre içinde iç savaş başladı; kendilerine "Katolik ve Kralcı Ordu" adını veren isyancılar şehit kabul ettikleri kralın soyundan gelenleri yeniden tahta çıkarmayı amaçlamaktaydı. Bir kez daha, cumhuriyetin yabancı düşmanlarına karşı savaşta işler kötü gitmeye başladı. Fransız güçleri Ren civarı ve Belçika'dan atıldı, generalleri de düşmana sığındı. Bu kriz, Kongre içinde uzun süredir mevcut olan bölünmeleri şiddetlendirdi. Brissot ve bazı Bordeaux vekillerinin –Robespierre bunlara "Gironde fraksiyonu" demekteydi– başını çektiği açık uçlu savaş taraftarlarına göre, savaş, devrimin özgün ve temsiliyet esaslarına dayanan prensiplerinden hiçbir ödün verilmeden sürdürülmeliydi. Krala karşı verilen hükmün arkasında ulusun onayının bulunması gerektiğini söyleyenler de onlardı. Ve, Eylül katliamının hemen sonrasında, Gironde fraksiyonu, Kongre'nin oturumlarında eli kanlı Paris halkının boy gösterip gözdağı vermesini şiddetle protesto etti. Görüşlerinden ötürü Jakoben kulüpten atıldılar; çok kısa bir süre sonra da kulübün Robespierre gibi liderlerine Montagnard adı takıldı (Kongre'de oturdukları yüksek sıralardan ötürü "dağ adamı" anlamında). Montangnard'lar, kişisel düşmanlıkları bir yana, Gironde fraksiyonunun Paris'e karşı güttüğü kan davasının çok daha öncelikli konulardan nereyse bir intihar saikiyle koptuğunu düşünmekteydi. Sansculotte'ları alaya almak-

ta bir sebep görmüyorlardı – bu, onların şiddete yönelik içgüdülerine ve aşırılıklarına göz yummak anlamını taşısa bile. Mayıs ayına gelindiğinde, her yandan kötü haberler ulaşmaya başlayınca, Gironde fraksiyonunu susturmanın tek yolunun 'sansculotte'ların talep ettikleri gibi onların Kongre'den atılması olduğunu onlar da kabul ettiler. 2 Haziran'da fraksiyondan 29 kişi tutuklandı.

Bunun ilk etkisi yalnızca krizin daha da yoğunlaşması oldu. Paris'te olup bitenlere etki edememekten ötürü zaten huzursuz birkaç taşra kenti şimdi açıkça isyan etti. Yaz boyunca Marsilya, Bordeaux ve Lyon kentleri Kongre'nin denetimi dışında kaldı ve Ağustos ayının sonunda da Akdeniz'deki büyük bir donanma limanı olan Toulon İngilizlere teslim oldu. Bu arada, 13 Temmuz günü, 'sansculotte'ların gazeteci idolü Marat, banyosunda Caenli bir isyancı olan Charlotte Corday tarafından öldürüldü. Vendée ayaklanması apaçık karşı devrim niteliği taşırken, "Federalist İsyan" denen bu ayaklanma böyle bir nitelik taşımıyordu. Daha çok, başkentin aşırılıklarına ve dengesizliklerine karşı bir protestoydu. Fakat, amacı ne olursa olsun, savaş zamanı girişilen isyan hiç kuşkusuz ihanetti; Kongre güçleri sonbahar boyunca çabalarını eşgüdümlü hale getiremeyen merkezlerde denetimi yeniden sağlayınca, isyancı liderlerle eylemciler hainlere verilen cezalara çarptırıldı. Sonbahar ve kış aylarında taşra kentlerinde yaklaşık 14.000 kişi idama mahkûm edildi. Bunların yarısından fazlası en son Vendée ordusunun Aralık ayında yenilgiye uğratıldığı batı bölgesinde yaşıyordu. Bazıları silahla vurularak ya da suda boğularak öldürüldü; ama çoğu kralın hayatına son veren aletle infaz edildi: Henüz Nisan 1792'de tanıtılan, insancıl bir infaz ge-

reci olduğunu düşünen feraset sahibi insanların çok sayıda kurban üzerinde kullanıldığı zaman oluk oluk akan kan nehirlerinin etkilerini öngöremediği giyotinle.

Böyle bir cezalandırmanın amacı, korkutmak olduğu kadar, gerçekten cezalandırmaktı da; Eylül ayına gelindiğinde, yasamaya karşı gelen düşmanların ortadan kaldırılmasının neden daha olumlu sonuçlar yaratmadığını bir türlü anlayamayan 'sansculotte'lar da bir yönetim prensibi olarak terörün benimsenmesi için baskı uyguluyordu. 5 Eylül günü düzenlenen kitlesel gösterilerden bir kez daha gözü korkan Kongre, terörü geçerli düzen ilan etti. Birkaç hafta içinde de kuşku duyulan herkesin tutuklanması emri çıkarıldı, siyasal suçluları yargılamak için bir yıl önce kurulan bir devrim mahkemesinin yetki alanı genişletildi, bütün temel mallara ("maksimum" adı altında) fiyat denetimi getirildi ve 'sansculotte'ların "devrimci ordu" olarak adlandırılan güçlerinin kentleri beslemek için köylüleri tüm biriktirdiklerini teslim etmeye zorlamasına izin verildi. Devrim yönetimi artık "barış sağlanana kadar devrimci" olacaktı – merkezi, keyfi, acil durum yetkileriyle donatılmış; yani, devrimin daha en başından itibaren amaçladığı, işlerin anayasal çizgide sürdürülmesi prensibinin tam karşıtı bir ilke.

Bu kez de Haziran ayında tutuklanan Gironde fraksiyonu üyeleriyle XVI. Louis'nin nefret edilen dul eşi Marie-Antoinette idama gönderildi – yaptıkları kadar temsil ettikleri şeyden de ötürü. "Görevli temsilci" sıfatını taşıyan ve Kongre'nin bütün yetkileriyle donatıldıktan sonra huzursuzluğun hâlâ devam ettiği bölgelere gönderilen kimi vekiller, birçok durumda, haklı olarak, dini karşı devrimin yaşam kaynağı olarak tanımlamaya başladı. Bulundukları

bölgeleri "Hıristiyanlıktan arındırma"ya karar verdiler ve bu anlayış Kasım ayında Paris'e de ulaştı. Eski Hıristiyan takvimin yerine yepyeni bir "devrimci takvim" getirilirken, çok sayıda kilise de kapatılmaya başladı. Amaç, Hıristiyan inancını olmasa bile, uygulamalarının tüm formlarını silmekti. Artık büyük ölçüde Kongre'nin Kamu Güvenliği Komitesi'nin eline bırakılan yönetim, saflarına kazandığı vatandaştan daha fazlasının devrime soğuk bakmasına neden olabileceğini anladığı bir siyasaya asla resmen destek olmadı, ama 1794 baharında nihayet Hıristiyanlıktan uzaklaştırma dalgasını bastıracak kadar güçlenene kadar Fransa'da açık tek bir kilise bile kalmamıştı ve "Özgürlüğün 2. Yılı" boyunca da papazların çoğu ya ülke dışına kaçmış ya da saklanmak zorunda kalmıştı.

Terör her alanda iç muhalefeti ezme amacına ulaşmış gibiydi. Acımasız ve kararlı devletin hizmetine giren 'sansculotte'lar da durumdan memnun görünüyordu. Savaşın gidişi de düzeliyordu. Ulusun insan kaynaklarının tamamını harekete geçirmeye yönelik olarak Ağustos 1793'te ilan edilen *levée en masse*, orduların daha önce hiç görülmedik oranda insan ve malzemeyle desteklenmesine yardımcı oluyordu. Aralık ayının sonlarında İngilizler Toulon'dan çıkarıldı ve bahar aylarına gelindiğinde cumhuriyet toprakları bir kez daha yabancı işgalinden temizlenmişti. Artık bazı vekiller teröre bir son verilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamıştı. Gazeteci sözcüleri Hébert'den ötürü Hébertciler olarak adlandırılan Paris'teki popüler liderler terörü eleştirenleri bir darbe gerçekleştirerek susturmaya kalkışınca, bu kez kendileri Kamu Güvenliği Komitesi tarafından yakalanıp giyotine gönde-

rildi. Fakat, komite içinde gitgide egemen konuma gelen Robespierre de "müsamahakârlar" olarak bilinen ve hepsi de ne yapacağı belli olmayan Danton'un dostu olan grubun kendilerine dönük güdüleri konusunda kuşkuluydu ve üç hafta sonra (5 Nisan 1794) idam edilme sırası onlara geldi. Terörün yeniden hız kazandı ve –artık siyasal duruşmalar Paris devrim mahkemesi yoluyla gerçekleştirildiği için– Temmuz ayına kadar idama mahkûm edilen 2.000 kurbanın dış dünya üzerindeki etkisi, daha önceki aylarda taşrada idam edilen binlerce insanın bıraktığından çok daha güçlü oldu. Haziran başlarında masumları koruyacak son hukuksal önlemler de Robespierre'in desteğiyle yepyeni ve Hıristiyanlıkla hiçbir ilişkisi olmayan bir resmi dinin, ulu varlık kültünün tanıtılmasından iki gün sonra çıkarılan ünlü 22 Prairial Yasası ile ortadan kaldırıldı.

Bu dönem "büyük terör" dönemiydi – Robespierre'in konuşmalarında değindiği ahlakçı mantıktan ötürü, bir diğer adıyla Erdem Devrimi. Siyasal suçların tanımı artık o kadar genişti ki hiç kimse kendisini güvende hissedemiyordu. Artık birçokları sırf karşı devrimci olma potansiyeli taşıdığı için idam ediliyordu: Örneğin, daha önceleri asilzade kurbanların sayısı çok azken şimdi büyük ölçüde artmıştı. Hiç kimse bunun sonunun nereye varacağını tahmin edemiyordu, çünkü terörün gerekli olduğuna ilişkin kuşkuları dile getirmek bile kuşku uyandırmak için yeterliydi. Ancak, kan dökerek yönetmeye gerek olduğu da pek kesin sayılmazdı. Ülkenin tamamı bir kez daha tamamen Kongre'nin denetimi altındaydı ve ordular da bir kez daha savaşı düşman topraklarına taşıyordu. İnsanlar süregelen terörün vebalini aklından kuşku duydukları Robespierre'e

Resim 8. 16 Ekim 1793: Jacques-Louis David'in çizimiyle idama götürülen Marie-Antoinette.

yüklemeye başladı ve sıradaki hedefin kendileri olmasından korkan bir grup vekil de Robespierre'e karşı komplo hazırlıklarına girişti. 26 Temmuz'da toplanan Kongre'de "dokunulmaz" Robespierre hiç de alışık olmadığı bir biçimde susturulunca taraflar karşı karşıya geldi. Ertesi gün Jakoben kulüpten ve 'sansculotte'lardan destek istedi, ama yeterli desteği bulamayınca bu talebi Kongre'ye meydan okuma olarak görüldü. Yasadışı ilan edildi: Bu da tutuklanması durumunda yargılanmasına gerek olmadığı anlamına geliyordu. Tutuklanmadan hemen önce intihar etmeye çalıştıysa da başaramadı; o ve arkadaşları 28 Temmuz günü giyotini boyladı.

Thermidor ikilemi

Devrim takvimine göre, Robespierre'in öldüğü 2 Thermidor günü, genellikle devrimin sonu olarak kabul edilmiştir. Böyle bir şey söz konusu değildi. Robespierre'in infazıyla sona eren terörün 1789'dan beri süregelen gelişmeler açısından görkemli bir doruk noktası oluşturduğu kesindir; ancak, devrimi parçalayan din, monarşi ve savaş sorunlarından hiçbirini çözemedi. Aslında, bunlara Jakobenlik biçiminde yeni bir sorun ekledi. Fransa dışında, bu terim, 1790 gibi erken bir tarihte devrimin tüm aşırılıklarını nitelendirmek için kullanılır hale gelmişti. Şimdi Fransa içinde de aynı çağrışımları edinmeye başlıyordu – hepsi de terör tarafından desteklenen kulüpler, popülizm, toplumsal baskı ve bu prensipler adına otorite yanlısı olmanın mirası. Kongre içinde erki ellerine geçiren ve Thermidorcular

adı verilen grup, Jakobenliği olanaklı kılan her şeyi yıkmaya kararlıydı. Bu amaçla hapishanelerdeki bütün zanlılar serbest bırakıldı, bütün Jakoben kulüplerle benzerleri kapatıldı, 'maksimum' gibi iktisadi denetimler terk edildi. Savaş çıktıktan sonraki aşırı kullanımdan ötürü değerleri erozyona uğrayan *assignat* tahvilleri 2. yılın denetimli ekonomisi sayesinde her nasılsa yasal niteliğini korumuştu; şimdi ise bu tahviller serbest düşüşe geçmişti. 1788-9 olaylarında olduğu gibi, tabiat durumu daha da kötüleştirdi. Vasat sayılabilecek bir hasat ve 1709'dan beri yaşanan belki de en soğuk kış 'sansculotte'ları o kadar çaresiz bıraktı ki bahar geldiğinde ekmeğin ve kanın bol olduğu günlere dönecekleri özlemini dile getiriyorlardı. Nisan ve Mayıs aylarında (devrim takvimine göre Germinal ve Prairial) Kongre tam iki kez hiddetli güruhlar tarafından basıldı ve bir vekil linç edildi. Ama eski örgütlenme gücünden yoksundular ve 1789'dan beridir ilk kez yetkililer ülke içinde güvenliği yeniden sağlamak için askerlere güvenebileceklerini hissetti. Kongre, isyancıların taleplerini çok sert bir biçimde reddetti; yakın zamanların Jakobenleri 2. yıla geri dönüşün özlemini çekmeyi sürdürse de, Paris halkı iki nesilden beridir bir siyasal güç olma özelliğini yitirmişti. O zamana kadar eziyet edilen Katolikler ve Kralcılar artık öçlerini almaya başladılar. Paris'te "yaldızlı gençler" gibi abartılı adlar taşıyan gruplar eski 'sansculotte'ları ve Jakoben eylemcileri hırpalarken, güneyde çok daha etkili olan "Beyaz Terör" 2. yıl boyunca yerel erki kullananlarla gayrı resmi ama zalimce bir hesaplaşmaya girişti.

Eğer yakın geçmiş bir dizi berbat hatadan ibaretse, bu hatalar ne zaman başlamıştı? Thermidorculara göre, belki

de 1791'de. Onların özlemi de devrimin ilk günlerindeki uzlaşma ve sivil idealizmi yeniden oluşturmaktı. Bu da o sıralar dikkate alınmayan tarafların –Katolikler ve Krallık yanlılarının– gönlünü almak demekti. Bu nedenle, cumhuriyet hiçbir resmi din kabul etmese de, kiliselerin yeniden açılmasına izin verildi ve 2. yıl boyunca Vendée'de uygulanan halkı bezdirme kampanyası da açık bir biçimde terk edildi. Ayrıca, 1795 baharında, XVI. Louis'nin hayatta kalan oğlu yoluyla monarşinin yeniden inşa edilmesi tartışmaları bile baş gösterdi – bu hastalıklı çocuk dikkatle denetlenen ve kamu değerlerini üstün tutan bir eğitim sonrasında bu iş için uygun biri haline gelebilirdi. Ancak, Haziran 1795'te "XVII. Louis" ölünce bu umutlar da yok oldu; bir sonraki ay, sürgünde bulunduğu Verona'da, oğlanın amcası olan Provence Kontu, kendisinin XVIII. Louis unvanıyla tahtın vârisi olduğunu ilan ederken, tavizsiz bir ifadeyle, ülkeye geri dönmesi durumunda eski rejimin hiç eksiksiz yeniden kurulacağı mesajını iletti. Bu da, belli ki, ulusun topraklarını Kilise'ye ve savaş çıkar çıkmaz topraklarına el konulan ilticacılara geri vermek anlamını taşıyordu. Kararlılıklarını asla yitirmeyen bazı ilticacılar, bu anı fırsat bilip İngilizlerin desteğiyle Bretagne'ı işgal ettikten sonra, Bretonlu Krallık yanlılarının oluşturacağı bir ordunun başında Paris'e doğru yürüyüşe geçmeyi umut ettiler. Quiberon kumsalının ötesine ulaşmayı asla başaramadılar ve yüzlercesi cumhuriyetçiler tarafından vuruldu.

Bütün bunlar eski rejimin restore edilmesi umutlarını soldurdu. Ancak, Kongre'nin Fransa'ya yeni bir anayasa kazandırmak üzere seçildiğinin bilincinde olan vekiller, gereğinden uzun bir süredir boş oturmakta olduklarını da

bilmekteydi. Teknik olarak, bir anayasa zaten mevcuttu: Toplumsal gönenç için çeşitli maddeler içeren ve kabul edilebilir sınırlarda isyan hakkı bile tanıyan, aşırı düzeyde demokratik bir anayasanın anahatları oluşturulmuş ve Gironde fraksiyonunun düşüşü sonrasında, 1793'te benimsenmişti. Germinal ve Prairial isyancıları bu anayasanın uygulanmasını istiyorlardı, ama bu bile anayasanın uygulanmasının söz konusu olamayacağını göstermekteydi. Bu nedenle, Kongre, 1795 yazını büyük toprak sahiplerine 1791 anayasasından daha fazla bağımlı yeni bir cumhuriyetçi anayasanın ayrıntılarını oluşturmakla geçirdi. Yeni anayasa çok ince denetleme ve yürütme ayrıntıları içeriyordu; bunlara yıllık seçimlerle sürekli bir rotasyona dayalı, toplam beş kişiden oluşan yürütme organı Direktuvar da dahildi. Anayasayı oluşturanlar, 1791 anayasasını hazırlayanların hatasını yineleyip kendilerini yeni yapılanmanın dışında bırakma yoluna sapmadı. Hatta, iki yeni yasama "konsey"i içindeki ilk vekillerin üçte ikisinin kendi aralarından seçilmesinde ısrar ettiler. Serbest seçimleri kazanabileceklerini umut eden Krallık yanlıları hiddete kapıldıysa da, Paris'te düzenlenen kitlesel protesto gösterisi genç general Bonaparte komutasındaki ordu tarafından dağıtıldı (Vendémiaire, yani 5 Ekim isyanı).

Direktuvar

Bütün bu süre boyunca Fransız orduları her yanda zafer kazanmıştı. Belçika'ya girildi ve ülke, ilk kez 1793'te ilan edilen doktrin uyarınca, Fransa'nın Ren Nehri boyunca

uzanan "doğal" sınırlarına katıldı. Hollanda Cumhuriyeti işgal edildi ve teslim alındı. Prusyalılar ve İspanyollar barış imzaladı. 1795'in sonuna gelindiğinde, bir tek Avusturyalılar ile İngilizler Fransa Cumhuriyeti ile hâlâ savaş halindeydi ve bu iki devlet de Fransa'nın sınırlarını tehdit etmiyordu. 1796 yılı içinde imparatora karşı yıkıcı bir darbe planlanıyor, orduların Almanya ve İtalya'dan Viyana'ya ilerlemeleri düşünülüyordu. İtalya kolunun komutası Bonaparte'a verildi. Bu cephenin ikinci derecede önemli olduğu düşünülüyordu, fakat Nisan 1796'yı izleyen on iki ay içinde, Napoléon, Avusturyalıları İtalya'dan Viyana'yı vurabileceği mesafeye kadar söküp attı ve kendi yetkisini kullanarak Leoben'de barış görüşmelerini başlattı.

Artık İngilizler bile müzakerelere dahildi; ancak, 1795 anayasasına uygun olarak gerçekleştirilen ilk olağan seçimin sonuçları tarafların ayak sürümesine neden oldu. Vendémiaire isyanı ardından Direktuvar oldukça militan bir tavırla göreve başlamıştı ve Germinal ile Prairial'dan beridir cezasını çekmekte olan Jakobenlere tavizler verildi. Onlar da hapishanelerden ve saklanmakta oldukları yerlerden çok daha radikalleşmiş bir biçimde çıktılar; 1796 baharına gelindiğinde de bunlardan bazıları 1793 anayasasının geri getirilmesini ve mülk eşitliği sağlanmasını talep etmeye başladı. Bir kez daha yeraltına inmeye zorlandıklarında, gazeteci Babeuf önderliğinde küçük bir grup bir darbe planladı. Tarihte komün savıyla gerçekleştirilen ilk girişim sayılan bu "denkler komplosu" kısa sürede engellendi; ama bu girişim sağ kanada yepyeni bir eksen kazandırdı ve bu da 1797 seçiminin sonucuna yansıdı. Kongre'den geriye kalan "daimi" üyelere karşı bir tepki olarak, muhafa-

zakârlar ve Krallık yanlısı vekiller çok daha güçlenmiş bir haldeydi ve İngilizlerle Avusturyalılar da içinde bulundukları askeri pozisyonun sağlayabileceğinden çok daha elverişli bir barış yapma umuduna kapıldı. İtalya'da kazandığı zaferlerin olumlu sonuçlarının boşa gideceğinden korkan Bonaparte, bu tepki dalgası karşısında kendisi kadar endişelenen heyet üyelerinden üçüne destek verdi. 5. yılın Fructidor ayında (Eylül 1797), seçim sonuçlarının yarısından fazlası iptal edildi ve 177 vekil ihraç edildi. Bunun ardından, Direktuvar denetimindeki anayasa uyarınca, 1798 ve 1799'da gerçekleştirilen seçimlerde de siyasal gidişe göre ayarlamalar yapıldı; bu nedenle, bu anayasanın özgürce işlemesine asla zaman ve fırsat tanınmamış oldu. 1799 yılında anayasanın ortadan kaldırılmasına da bu nedenle pek üzülen olmadı.

Bu arada, Fructidor müdahalesinin haklılığı alınan sonuçlarla kanıtlandı. Bir sonraki ay, Avusturyalılar, Campo Formio'da yapılan barış görüşmelerinde Belçika'yı ve Bonaparte tarafından kukla bir Fransız devleti olan Kuzey Alp Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüş İtalyan devletlerini yitirdiklerini kabul ettiler. Ülke içinde, artık kendisinden emin bir Direktuvar, devrimin en uzun süreli yükümlülüğünü terk ederek devletin borçlarının büyük bölümünü üstlenmeyi reddetti. Rahiplere ve asillere karşı oldukça sert bir tavır takındı. Fakat, uzlaşmaya varma konusunda Avusturyalı müttefiklerinden çok daha uzlaşmaz olan İngilizler tek başlarına savaşmayı seçerek denizlerdeki güçlerini Ekim 1797'deki Camperdown zaferiyle gösterdiler. İtalya'dan dönen Bonaparte işgal planlarını oluşturmakla görevlendirildi; ancak, o, eğer Fransa Hindistan'daki zen-

ginlik kaynaklarını tehdit edebilirse ticarete bağımlı İngilizlerin barış yapmalarının daha olası olduğuna karar verdi. Ya da en azından Mayıs 1798'de başlattığı Mısır seferinin temel gerekçesi buydu – gerçi, Direktuvar üyeleri de böylesine ihtiraslı bir generalin ülkeden uzaklaştığını görmekten memnuniyet duymaktaydı. Ancak, Ağustos ayında Nil'de gerçekleşen muharebede Nelson'un Napoléon'un filosunu yok ederek onu Mısır'da kalmaya zorlamasının diplomatik etkileri, Rusya önderliğinde yeni bir koalisyonun oluşumunu tetiklemek oldu. Avusturya Rus birliklerinin İtalya'daki Fransız muhaliflere ulaşmak için kendi topraklarını kullanmasına izin verince, İtalyan yarımadasının tamamında Bonaparte ile ardıllarının kurduğu kukla rejimlere karşı ayaklanma baş gösterdi. Fransızlar geri çekilirken papayı da rehin olarak yanlarında götürdüler; papa Fransızların elinde esirken öldü. Birdenbire, 1793'te, cumhuriyet tehlikeli bir biçimde yapayalnız kalmış gibiydi. Yanıt her zamanki gibi mi olacaktı? Zorla borçlanma ve rehin alma tartışmaları arasında, General Jourdan, zorunlu askerlik konusunda kapsamı çok geniş bir yasa teklifi sundu. Bunun etkisi de batının bir kez daha karışması ve ilhak edilen Belçika topraklarında bu kez rahiplerin öncülük ettiği bir köylü ayaklanması biçiminde yepyeni bir Vendée oldu (Ekim 1798). Ayaklanma kısa sürede bastırıldıysa da, askeri kriz izleyen yaz gerçekleşecek zaferlere kadar devam etti ve neo-Jakobenler kulüpler açıp ülkeyi kurtarmak için acil önlemler alınması çağrısında bulunurken de siyasal belirsizlikler gitgide uzadı. Akıllılık edip yıllar boyunca kendisinden hiç söz ettirmeyen Sieyès, bir Direktuvar üyesi olarak yeniden ortaya çıkıp anayasanın

işlemez halde olduğu sonucunu ilan etti. Fransa'nın gerek duyduğu şey, "yukarıdan dayatılan otorite, aşağıdan duyulan güven"di. Bir darbe düzenlemek için de güvenilir bir general arayışına girişti. İşte, tam bu sırada, Mısır'da tecrit olan Napoléon Bonaparte o ünlü firarını gerçekleştirdi.

Napoléon

Napoléon 3. yılın Brumaire ayında yasama konseyini dağıtmak için Sieyès'le işbirliğine gitmeye çoktan hazırdı, fakat Aralık ayında aceleyle gerçekleştirilen bir referandum sonrasında resmen ilan edilen otoriter anayasanın çerçevesinin oluşturulmasında Sieyès'den ziyade Napoléon belirleyici oldu. Anayasa, Napoléon'a Cumhuriyetin Birinci Konsülü olarak sınırsız güç vermekteydi. "Yurttaşlar," diye ilan ediyordu, "Devrim, başlangıç prensipleri üzerine inşa edilir. Artık bitti."

Bunların hiçbiri doğru değildi, fakat bunu izleyen iki yıl içinde Napoléon en azından ikinci tümcesinin inandırıcı görünmesini sağladı. Avusturyalıları yenilgiye uğratarak (1800'de kendisi Morengo'da, 1801'de de General Moreau Hohenlinden'de) kıtadaki savaşı sona erdirdi. Savaştan bitkin düşen İngilizler de Amiens Barış Anlaşması yoluyla 1802'de mücadeleden vazgeçtiler. Bu da Napoléon'a, XVIII. Louis'nin Bourbon idaresinin yeniden kurulması umutlarını yıkmak için güç sağladı. Eğer Fransa'nın bir monarşisi olacaksa, Napoléon'un kendisi artık buna daha yakın bir adaydı, tıpkı 1804'te kendi tacını kendisi takarak bunu ortaya koyduğu gibi. O zamana gelene kadar

zaten Fransa ile Roma arasındaki ihtilafı sona erdirerek Bourbonları temel destek kaynaklarından mahrum bırakmıştı. 1801'de, yeni Papa VII. Pius ile yapılan antlaşma gereğince, Fransa'da Katoliklerin açıkça ibadet etmelerine izin verildi ve devlet de buna parasal destek sağladı. Bu anlaşmayı güvenceye almak için papanın Napoléon'un tek bir koşulunu kabul etmesi gerekti: 1789'dan beri el konulan ve satılan Kilise topraklarının artık dönüşü yoktu. Bu toprakların yeni sahipleri nihayet mallarının güvencede olduğuna emin olabilirlerdi; böylece, o tarihe dek bu tür teminatları yalnızca vaat edebilmiş taraflar –gözden düşmüş Direktuvar ile eli kanlı Jakobenler– yerine, yeni rejimin doğal destekçileri haline geldiler. Brumaire darbesi ülkeyi bu iki lekeli görenekten kurtardığı için yüceltilmişti ve kısa süre sonra başka çareleri kalmayan Krallık yanlıları Birinci Konsül'e suikast düzenlemeye kalkışınca son Jakoben eylemciler de yakalanıp suçlandı. Tüm ulus adeta derin bir nefes aldı. Napoléon yönetiminin de kendisine özgü sorunları ve çelişkileri olacaktı, ama uzun süre kalıcı olmasının nedeni, on yıldan fazla süredir ülkeyi parçalayan kimi başka sorunları çözmeye başlamasıydı.

IV. Bölüm

NELERİ SONA ERDİRDİ?

Fransız Devrimi'nin başlangıçtaki itici gücü yıkıcıydı. Devrimciler, 1789'un sonuna gelindiğinde, herkesin eski ya da önceki rejim –*ancien régime*– dediği yapıyı yıkmak istiyordu. 1791 yazında, Kurucu Meclis Haziran 1789'dan beri üzerinde çalıştığı anayasayı tamamladığında, vekiller böylesine temel bir belgede kendi devrimlerinin bertaraf ettiği ve kendilerinin de "özgürlüğü ve haklar eşitliğini yaralayan kurumlar" olarak adlandırdığı temel noktaları sıralamanın yararı olacağını düşündü. Bu nedenle, anayasa şu noktaları ilan ediyordu:

> Bundan böyle, kamu görevlilerinin görevlerini ifa ederken taşıdıkları dokunulmazlık dışında, başka hiçbir asalet ya da unvan, miras yoluyla edinilen ayrıcalık, sınıfsal imtiyaz ya da feodal bir düzen veya mensubu olabilmek için asalet inancasının gerekli olduğu ya da tevellüt kaynaklı ayrıcalıkları içerimleyen kuruluş ya da unvan yoktur.

Artık kamu görevlerinin satın alınması ya da mirasla devredilmesi söz konusu değildir.

Artık Fransızların ortak yasası karşısında ulusun herhangi bir parçası ya da herhangi bir birey herhangi bir ayrıcalık ya da istisna taşıyamaz.

Artık meslek, sanat ve zanaat loncaları ya da birlikleri yoktur.

Hukuk artık doğal haklara ve anayasaya aykırılık oluşturan dinsel bağları ya da diğer türden bağlılıkları tanımamaktadır.

Bu liste ayrıntılı olmaktan çok uzaktı. Anayasa içinde, siyasal ve sivil yaşamın birtakım prensiplerini ilan ederek bir zamanlar bu prensiplere aykırı uygulamaları bir bakıma geçersiz sayan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden hemen sonra gelmekteydi. 1793'ün asla uygulamaya konulmayan anayasasına önsöz olan daha geniş kapsamlı bildirge bu konuyu daha da açıklığa kavuşturdu: "Bu hakların ilanının gerekliliği, despotizmin varlığını ya da yakın tarihli hatırasını önvarsayar." Devrim ilerledikçe yıkıcı tutkularının boyutu da genişledi. 1793'e gelindiğinde öyle bir hal almıştı ki dehşete kapılan bir rahip bu tutkuları betimlemek için yeni bir sözcük yarattı: *Vandalizm*. Bu sözcük eski barbarların Hıristiyanlık karşıtı yağmacılıklarını akla getiriyordu. Öte yandan, devrimin imhacı kazanımları genellikle tutkularının gerisinde kaldı ve 1789 ya da 1793'te sonsuza kadar yok edildiği düşünülen şeyler, çoğu zaman, görünüşte açıkça farklı olsa da, onları tecrübe edecek kadar yaşayanların artık bezginlikle tanıdık bulduğu biçimlerde yeniden ortaya çıktı.

Devrim despotluğa saldırı biçiminde başladı. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (1748) başlıklı eserinde, despotluğu hiçbir yasa tanımayan tek bir kişinin yönetimi olarak tanımlamıştı. Henüz 1762'de, Rousseau, *Toplumsal Sözleşme* adlı eserinde bir despotun otoritesiyle bir kralınki arasında hiçbir anlamlı fark olmadığını ima ediyordu. On yılın sonuna gelindiğinde despotluk artık monarşi erkinin kötüye kullanılması ve aslında her türden otorite biçiminde algılanmaktaydı. 1789'a gelindiğinde ise bu terim, her şeyden önce, insanların onayı alınmadan zorla vergi konulması, keyfi tutuklama ve hapse atma uygulamaları, ifade ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, bakanlar ve devlet görevlileri gibi bu amaçlara hizmet eden tüm yetki sahiplerinin etkinlikleri anlamını taşır hale gelmişti. Yani, despotluk, zalimce yönetim ve mutlak monarşi arasında hiçbir ayrım yapılmıyordu.

Devrim bütün bunlardan kurtulmak için bir fırsat yarattı. Egemen erki Ulus'un ellerine vererek kralı Fransa'nın hizmetkârı haline getirdi. Kralı ve diğer yetkilileri bir anayasaya uymaya zorlayarak keyfiyet düzeninin yerine hukuk düzeni getirmeyi amaçladı. Elbette, eski rejimde çok sayıda yasa vardı – hatta devrimciler gereğinden fazla olduğunu düşünüyordu. Uzun vadeli görevlerinden birinin de hukukun yalınlaştırılması ve sistemleştirilmesi olduğuna karar verdiler. Fakat, kral kişisel dokunulmazlığı sayesinde bu yasaların hiçbirinden etkilenmez görünüyordu. İşte, Bastille bu nedenle güçlü bir simgeydi – Bastille, adı bile belirtilmeyen devlet mahkûmlarının kral tarafından imzalanan

ve yalnızca onun tarafından geri çekilebilen mühürlü yetki belgeleri, ünlü *lettres de cachet* yoluyla hiç yargılanmadan tutulabildikleri yerdi. Yıkıldıktan sonra Bastille asla yeniden inşa edilmedi ve bir zamanlar yükseldiği yerde geriye kalan tek şey planının anahatlarını ortaya koyan taşlardır. Bir o kadar güçlü bir simge de XIV. Louis'nin mutlak monarşinin ikamet yeri haline getirdiği muhteşem Versailles Sarayı'nın 6 Ekim 1789'da terk edilmesiydi. Saray yıkılamayacak kadar büyüktü (ama tahrip edilemeyecek kadar değil), ne var ki, sahip olduğu erk XVI. Louis'nin erkini gölgede bırakan Napoléon bile ancak bir maiyete sahip ve taç giymiş bir hükümran olduğunda Versailles'a taşınmanın akıllıca olacağını düşündü. Saray istenmeyen pek çok anıyı canlandırıyordu. Bourbon idaresinin restore edildiği 1815 sonrasında XVI. Louis'nin kardeşleri de saraya geri dönmedi. Onlar bile mutlak monarşinin eski sinir merkezinin anayasal yöneticiler için hiç de uygun bir malikâne olmayacağını kabul etmekteydi. Onların ardından gelen Louis-Philippe, sarayın olsa olsa müze olarak kullanılabileceğini gördü.

Aristokrasi

Ne var ki, Versailles, siyasal otoritenin simgesi olmanın da ötesindeydi. Hepsi de birer unvan taşıyan göz kamaştırıcı saraylı nüfusuyla, aynı zamanda ayrıcalıklı soylu sınıfın egemenliğindeki bütün bir toplumsal dizgeyi simgeliyordu. 1788 sonbaharından başlamak üzere devrim toplumsal bir güç kazandı ve bu güç de asilzadelere karşıydı. 1789 ortalarına gelindiğinde, *aristokrasi* terimi devrimin karşı olduğu

her şeyi içerecek biçimde kullanılıyordu. Bu kaygıları günyüzüne çıkaran, Genel Meclis'in mahiyetine ilişkin ihtilaf ve birçok asilzadenin gelecekteki siyasal erkten pay almalarını temin eden "1614 nizamnamesi"nden vazgeçmekte yüksek sesle ayak diremeleriydi. Sarf edilen hakaretler ve mübalağalar akıllardan silinmedi; birçok asilzade vekil gruplar birleştirildikten sonra yapıcı bir rol üstlense de, kimilerinin iltica etmesi ve geride kalanların bazılarının da yok yere bozguncu bir tavır benimsemesi onlara yönelik kuşkuların asla sona ermeyeceğinin göstergesiydi. Haziran 1790'da, asalet ile unvan ve arma gibi asalet emareleri yasaca yasaklandı; bu da birçok asilzadenin doğdukları topraklarda yabancı yerine konulduklarını hissetmelerine neden oldu. 1797'de, Fructidor ayı sonrasında, kralcılık tehdidinin bir kez daha ortaya çıkması üzerine, asilzadeler gerçekten de birer yabancı olup çıktı ve Fransız yurttaşları olarak taşıdıkları haklar ellerinden alındı. Artık onlar *ci-devants*, yani eski zamanların kalıntıları sayılıyordu; bunca değişiklik geçirmiş bir ülkede yaşamaktansa başka ülkelere iltica eden hain akrabalarından bir farkları yoktu.

Savaş başlayınca, geri dönmeyi reddeden ilticacılar –ve hatta bir süreliğine de olsa onların Fransa'daki akrabaları– mülklerini yitirdi. Bu mülkler ulusal toprakların satılabilir stokuna dahil edildi. Fakat, asillerin mülkleri daha en baştan itibaren "feodal rejim" kisvesindeki saldırıyla –bu rejim 4 Ağustos 1789 gecesi ortadan kaldırıldı– zaten karşı karşıyaydı. Feodal haklar her zaman çok kazançlı haklar değildi ve kullanımlarında da büyük farklılıklar görülmekteydi. Ne var ki, köylülerin rüzgâr güllerine ve diğer asalet simgelerine yaptıkları saldırıların da gösterdiği gibi,

taşıdıkları büyük simgesel önemden hiç kimsenin kuşkusu yoktu. Dahası, Meclis tarafından birer mülk sayılan vadesi dolmuş borçlar ayni bedel karşılanana dek tahsil edileceğinden, köylülerin çoğu bunu ödemeyi derhal durdurdu ve karşılığında asla tazminat önermedi. 1793'te Kongre bu emrivakiyi onayladı ve "efendilerin saltanatı" hızla halkın belleğinde bir anıya dönüştü. Ne var ki, feodal rejimin ortadan kaldırılması, 4 Ağustos gecesinin bir sonucu olarak, asilzadelerin karşı karşıya kaldığı darbelerin yalnızca en dolaysız olanıydı. İlkin köylüleri pasifize etme çabası biçiminde başlayan şey, kısa zaman içinde ayrıcalıkların tümünü hedef alarak genişledi. Asilzadeler ayrıcalıklı mali konumlarını yitirmeye ve doğum ya da mirastansa yeteneğe tabi meslek rejimine zaten boyun eğmişti. Bunlar üçüncü meclis tarafından yayımlanan *cahier*'deki ezici taleplerdi ve asilzadelerin çoğu bunları kabullenmişti. Şimdi bunlar yasalaşıyordu. Bunların en çarpıcısı, mevkilerin satışı uygulamasının ortadan kaldırılmasıydı. Burada, görünürdeki amaç, hukuk dizgesini yetenek ve beceriye açmaktı, fakat mevkilerin satışı on altıncı yüzyıldan beri gitgide çoğalan ayrıcalıkların büyük ekseriyetine kaynaklık etmişti ve asalet ihsan eden mevkilerin satışı bu dünyaya girmenin temel yolu halini almıştı. Fransız soyluluğunun tüm niteliği bu uygulamayla dönüşüme uğramıştı; ama şimdi ortadan kalkıveriyordu – yok oluşa doğru atılan ilk adımdı bu.

Tüzel yapılar ve ayrıcalık

Ne var ki, 4 Ağustos günü ayrıcalıklar için yakılan şenlik ateşi kapsamlıydı. 11 Ağustos tarihli kararnamenin

de dile getirdiği gibi: "Eyaletlerin, prensliklerin, taşra yerleşimlerinin, kantonların, kentlerin ve toplulukların ister maddi, ister başka bir kaynağa dayanan tüm ayrıcalıkları geri dönüşsüz biçimde kaldırılacak, bütün Fransız halkının ortak yasası içinde soğurulacaktır." Bunun anlamı, eski rejimin bütün o karmaşık ve tantanalı çeşitliliğini kaldırıp atmak ve hem ülke hem de toplumun daha ussal ve eşitlikçi bir biçimde örgütlenmesine giden yolu açmaktı. Eski düzen tüzel kişilik üzerine kurulmuş, her bir kuruluş da kendini münferit ayrıcalıklar ve tekeller yoluyla tanımlamıştı. Fakat, 1789 devrimcileri hiçbir tekele inanmıyordu; tekeli kamunun ya da ulusun çıkarlarına karşı düzenlenmiş birer komplo olarak görmekteydiler. Bunlara her tür meslek örgütlenmesiyle ticaret birlikleri de dahildi ve 23 Nisan 1791 tarihli Allarde Yasası ile bunlar da ortadan kaldırıldı; ardından, ilkel sendikalar sayılabilecek zanaatkâr birlikleri de 14 Haziran tarihli Le Chapelier Yasası ile kaldırıldı. Bu yasada, "aynı uğraş ya da meslekten yurttaşların her türlü loncasının ortadan kaldırılması", "Fransız anayasasının başlıca temellerinden biri" diye tanımlanmıştı.

En büyük tüzel yapı elbette Kilise'ydi; Kilise kendi içinde varlıklıydı, büyük ölçüde kendi kendisini yönetmekteydi ve bir ölçüde Alp Dağları'nın ötesindeki bir hükümdara sadıktı. Asilzadeler gibi, din adamlarının da Genel Meclis'te ayrı bir grup halinde temsil edilme hakkını yitirmeleri çok daha köklü bir değişikliğin habercisi gibiydi. Dinsel çevrelere mensup seçmenler iki nesildir süregelen felsefi erozyonun ardından yeni rejimin Katolik Kilisesi'nin ulusal yaşamda oynadığı rolü pekiştireceğini ummuştu; ama, bunun yerine, öşür vergisinin yerine hiç-

bir alternatif getirilmeden ortadan kaldırılmasını öngören 4 Ağustos tarihli kararla karşılaşınca afallayıp endişeye kapıldılar. Birkaç hafta sonra, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile güvenceye alınan dinsel özgürlük, ruhani tekele vurulan bir diğer darbeydi. Kasım ayında Kilise topraklarına el konulması, Kilise'nin bağımsızlığının sonunu getiren uygulamaydı; bir sonraki bahar, manastırların dağılmasını ve ahitlerin ilgasını kaçınılmaz kıldı. Ardından, din adamlarının seçilmesine dayalı sivil anayasa, Kilise'nin hiyerarşiye dayanan özerkliğini yok etti; rahiplerin buna rıza gösterilmesi talebine karşılık düzenlediği protestolar da Ulusal Meclis'in tüzel kişilikler karşıtı hiddetini körüklemekten başka bir işe yaramadı.

Dine el koyan devlet

Papanın sivil anayasayı lanetlemesi hiç de şaşırtıcı değildi; zaten Fransa Eylül 1791'de papanın Avignon ve Comtat-Venaissin'de bulunan arazilerine el koyunca, düşmanca duygularında haklı olduğu görüldü. Bütün bunların anlamı, Fransa bir sonraki yıl savaşa girdiğinde, Fransız askerlerin gittikleri her yerde dinsel kurumlara ve kuruluşlara saldıracaklarıydı. 2. yıla gelindiğinde, cumhuriyet, Kurucu Meclis tarafından oluşturulan "anayasal" kiliseyi bile terk etmiş ve bütün dinsel yapılanmaların düşmanı haline gelmişti. Eylül 1794'te, Hıristiyanlıktan uzaklaştırma gibi aşırı uygulamalar sona ermiş olsa da, cumhuriyet bütün dinsel bağlılıklarını toptan reddetti; ancak, Direktuvar idaresi boyunca ahde karşı çıkan ve kendilerinden

kuşkulanılan rahiplere karşı düzenli sindirme uygulamaları devreye sokulurken yüzlercesi de Güney Amerika'daki Guyana'nın "kuru giyotin"ine gönderildi ve Almanya ile İtalya'da Kilise tarafından yönetilen bölgeler sekülerleştirildi. Ünü gittikçe artan genç Napoléon, papaya kabadayılık taslamak dışında, fazlasıyla tedbirliydi; ama onun yerini alan generaller 1798'de papalık devletlerinin birliğini dağıtıp seküler bir "Roma Cumhuriyeti" kurdu ve papanın kendisini de rehin olarak Fransa'ya götürdü. IV. Pius Ağustos 1799'da Fransa'da öldüğünde, birçokları papalığın da sonunun geldiğini düşünmüştü.

Hanedanlık diplomasisi

Papalık, papayı seçecek kurulun birkaç ay sonra Venedik'te toplanmasına izin veren Avusturya sayesinde kurtuldu. Avusturyalılar bunu aslında 1792'den beri başlarına bela olan düşman Fransızları öfkelendirmek için yaptılar. Diplomatik açıdan, Fransız Devrimi savaşları, 1755 yılına kadar geri giden ve her iki tarafın da isteksizce sürdürdüğü, halk desteğinden yoksun, hem Yedi Yıl Savaşları felaketinin sorumlusu sayılan hem de Marie-Antoinette'i Fransa'ya getirmekle suçlanan ittifakı sona erdirdi. Fakat Avusturya ile savaşa girmeden önce bile devrimciler eski hanedanlık diplomasisini dışlamaya başlamışlardı. Mayıs 1790'da, İspanya Kralı, iki krallığın Bourbon idarecileri arasında uzun zamandır mevcut olan "aile bağları" adına Fransa'yı Nootka Sound (Kuzey Amerika'nın Pasifik sahilinde) diye bilinen bölge konusunda Büyük Britanya

ile yaşanan anlaşmazlıkta İspanya'ya destek olmaya çağırdığında Ulusal Meclis bunu reddetti. Yeni Fransa'nın yalnızca kendi topraklarını saldırılardan koruyacağı ve hanedanların kişisel bağlarını onurlandırmayacağı duyuruldu. Sonraları bir vekil şöyle diyecekti: "Ulusların haklarını yöneten şey, prenslerin yaptıkları anlaşmalar değildir." Bu, Fransa'nın 1787'de içine düştüğü ve bu arada ordusunun çöküşe geçmesinin pekiştirdiği diplomatik boşluğun bir prensip olarak yerleşmesine benziyordu. 1792 savaşının başlarındaki bozgunların da gösterdiği gibi, bu çöküşün geri dönüşsüz olduğu görüldü; Valmy'de yeni cumhuriyeti kurtaran eski rejimin eğitimli topçuları olsa bile, 1793'ün başlarına gelindiğinde, önceki Nisan ayında düşüncesizce başlatılan krizin ulusal bir ölüm kalım savaşı halini almasıyla yepyeni bir orduya gereksinim duyulacağı iyice anlaşıldı. Fransa'nın büyük nüfus avantajına dayalı bu yeni ordu büyük ölçüde yurttaşların askere alınmasıyla oluşturulacaktı. Askerler artık sayıları yabancı paralı asker birlikleriyle tamamlanan aylak gönüllüler arasından seçilmeyecekti. Yeni ordunun taktikleri ve davranışı da eski rejim güçlerinin sakınımlı, sıkı sıkıya denetimli manevralarına benzemeyecek, mühimmat taşıyan konvoylara tabi olup kendi değerli varlığını korumayı düşmanla savaşmaktan daha önemli sayacaktı. Eski rejimin savaş taktiklerinin sınırlılıkları ve ince ayrıntıları kolaylıkla alaya alınıp abartılabilir; ancak, aslında, yeni nesil Fransızların –ve artan sayıdaki rakiplerinin– gözettiği ölümcül ihtilaflarla kıyaslandıklarında yumuşak kalıyorlardı. Hanedanlık diplomasisi ve onu ayakta tutan savaş yordamı 1790'larda neredeyse tamamen ortadan kalkmıştı. Yeni savaş hali konusunda

büyük ustalık kazanan Napoléon 1810'da Avusturyalı bir prensesle evlenerek monarşik iddiasını kuvvetlendirmeye çalıştığında, Viyana'da ikamet eden kayınpederiyle savaşması için önünde sadece üç yıl vardı.

Sömürgelerde kölelik

Yaşlı monarşinin sonunu getiren şey elbette savaş harcamaları oldu, ama bu harcamaların tırmanışa geçmesindeki en önemli unsur ordunun kendisi değildi. Asıl yıkıcı nitelik taşıyan şey, Büyük Britanya ile girilen donanma rekabetinin yüküydü; buradaki bahis, hanedanlığın avantaj sağlaması değil, dünya çapındaki iktisadi egemenliğin ele geçirilmesiydi. Bu noktada, Fransızların umutları Yedi Yıl Savaşları tarafından köreltilse bile yok edilememişti. Ve Amerikalılara bağımsızlıkları için yapılan yardım beklenen yararları sağlamasa da, Hint Okyanusu'ndaki Fransız varlığı yeniden canlandırıldı. Fransız adaları Karayipler'de en çok gelişen yerlerdi ve bu adalara hizmet eden Bordeaux ve Nantes gibi limanlar da tüm krallığın en göz alıcı biçimde genişleyen kentleriydi. Devrim bütün bunları onarılamaz biçimde tahrip etti. Eşitlik ve özgürlük çağrıları yapan bu hareket, kölelik ve ırk ayrımı üzerine inşa edilmiş adalarda karışıklığa neden oldu. 1789'da dünya üzerindeki en değerli bölge kabul edilen Santo Domingo'da beyazlar ve melez yerliler arasındaki kaos, üç yıl sonra 450.000 zenci köle arasında büyük bir ayaklanmaya giden yolu açtı – bu ayaklanma tarihteki en büyük ve en başarılı köle ayaklanmasıydı. 1793'teki denetimi yeniden sağlama girişimleri,

Şubat 1794'te Paris'teki Kongre'nin onayının ardından, modern zamanlarda köleliğin ilk kez kaldırılışının yolunu açtı. Fakat, o zamana kadar Büyük Britanya ile yürütülen savaşın yeniden depreşmesiyle denizaşırı sömürgelerle bağlar kopmuştu. 1802'de imzalanan Amiens Barış Anlaşması esnasında, Napoléon'un Santo Domingo'ya askeri bir operasyon yoluyla köleliği zorla kabul ettirme çabaları da başarısız oldu ve bunun ardından köleler bağımsız Haiti devletini kurdular. Bu arada, Fransız köle ticareti çökmüştü ve büyük Atlantik limanlarının ekonomisi de gitgide daralıyordu. 1790 ile 1801 arasında Bordeaux kentinin nüfusu yüzde 15 oranında azaldı ve yedi yıl sonra Napoléon kentin devasa sahilinin bomboş olduğunu görünce hayrete kapıldı. O zamana kadar deniz ticaretinin karşısındaki temel engel, 1798 ile 1805 arasında Fransız hasmını tamamen ortadan kaldıran ve elde ettiği zaferi de Kıta Avrupası sahillerinde eşi benzeri görülmedik sıkılıkta bir abluka uygulamak için kullanan Britanya donanmasıydı. Ama, savaşlar nihayet sona erdiğinde, Atlantik'te köle, şeker ve kahve ekonomisine dayanan ticareti yeniden inşa etme umudu artık tükenmişti. Bir nesil sonra Fransız emperyal tutkuları depreştiğinde, Afrika ile Hindiçin asıl hedefler olacak, devrim öncesi imparatorluğun yaratılmasını güdüleyen ticari teşvikler ikinci planda kalacaktı.

Yeniden çizilen haritalar

O tarihe kadar yalnızca Fransız İmparatorluğu parçalanmakla kalmamıştı. 1795 tarihinde Fransız orduları

Hollanda Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırıp onun yerine kurulan kardeş cumhuriyet "Batavia"yı İngilizlere karşı kendileriyle ittifak etmeye zorlayınca, Hollanda'nın üç kıtadaki sömürgelerini denizlerdeki tiranın kötü emellerinin hedefi haline getirdi. Bu arada, Avrupa'daki en eski siyasal varlık olan Cermen ulusunun bin yıllık Kutsal Roma İmparatorluğu yavaş yavaş küçülmekteydi; bu süreci Napoléon hızlandırdı ve 1808'de II. Franz'ı imparatorluk tacını teslim edip tamamen Avusturya mahreçli bir monarşiye çekilmeye zorlayarak buna bir son verdi. Napoléon dokuz yıl sonra çekip gittiğinde hiç kimse bu ölü bedeni yeniden canlandırmayı ciddi ciddi düşünmedi. Nihayet, Napoléon, İspanyol Bourbon hanedanını 1808'de tahttan indirip İspanya'yı Fransız birlikleriyle istila ettiğinde, dünyanın en geniş ve uzak erimli sömürge imparatorluğu Madrid'den gelecek emirlere itaat etme yükümlülüğünden kurtuldu. Bazı bölümleri –örneğin, Venezuela– hemen özgürlüğünü ilan etti. Bu hareketi yönlendiren "Kurtarıcı" Bolivar bir zamanlar Napoléon'u cumhuriyetçi bir kahraman olduğu gerekçesiyle tanrılaştırmış ve Fransız İmparatorluğu'nun kurulmasını da devrimci ideallere bir ihanet olarak görmüştü. Muhafazakâr VII. Ferdinand'ın İspanya'da Bourbon idaresinin tekrar tesis edilmesinin ardından eski rejimi yeniden dayatma çabaları, yalnızca İspanya denetimindeki Güney Amerika'nın tamamının cumhuriyetçi bir direnişe geçmesini tetiklemeye yaradı. Bu direniş 1820'lerin ortalarına gelindiğinde her noktada zafere ulaşmıştı; bunlar Paris'te 1792'de başlayan cumhuriyetçiliğin son dalgalarıydı.

Bütün bu altüst oluşun tamamına –ya da bir bölümüne– tanıklık etmiş olanlar açısından ortaya çıkan şok devasa boyutlardaydı. Haziran 1789'dan itibaren, o dönemin insanlarının günlükleri ve gözlemleri olup bitenler karşısında duyulan hayreti ve gitgide artan dehşeti yansıtır. Buna hiç kimse hazırlıklı değildi. Ve devrimciler daha en başından itibaren hareketlerini on sekizinci yüzyıl "felsefe"si ve Aydınlanma'sının zaferi olarak betimleseler de (bu analiz onların eleştirmenleri ve düşmanları tarafından üzüntüyle kabul edilmekteydi), Voltaire ya da Rousseau'nun, ölümlerinden yalnızca on bir yıl sonra, çoğu zaman –fazlaca düşünmeden– yarattıkları etkiye atfedilebilecek olaylar karşısında pek sevindikleri düşünülemez. Robespierre, her Aydınlanma tilmizi gibi gurur içinde, şöyle ilan etmekteydi: "Siyaset yazarları (...) devrimi kesinlikle önceden kestiremedi." Yazarlar, reformun, eğer gerçekleşirse, yavaş yavaş ve küçük bölümler halinde gerçekleşeceğini ve seçilmiş temsilciler değil de Aydınlanmacı otoriter yanlılarınca gerçekleştirileceğini bekliyorlardı. Bu koşullarda, devrimcilerin giriştiği dolaysız, kapsamlı değişiklik soluk kesiciydi. İngiliz şair Wordsworth bunun yaşanmaya değer bir an olduğunu ve değişimin de olanaklı olduğunu düşünen tek insan değildi:

Ütopya'da değil, yeraltındaki dünyada
Ya da gizli bir adada, Tanrı bilir nerede!
Ama, işte, tam bu dünyada, ki o dünya
Bizim, hepimizin (...)

Diğer bir deyişle, artık hiçbir şeyin varlıkların doğasında verili olduğunu kabul etmek gerekmiyordu. Eğer kudretli Fransız monarşisi, soyluları ve üstünlüğünün dayandığı feodal hukuk –ve elbette Katolik Kilisesi'nin kendisi– ussallık ve insancıllık temel alınarak sorgulanabiliyor ve reddedilebiliyorsa, o zaman, hiçbir şey sorgulanamaz değildi. Her tür hayale erişilebilirdi. Rousseau insan toplumunun çaresiz bir biçimde kokuşmuş ve kokuşmakta olduğunu, bunu da ancak bütüncül bir değişimin düzeltebileceğini öğretmişti. İşte, bu nedenle, devrimcilerin kahramanıydı: Devrimciler Rousseau'nun öngördüklerinin doğruluğunu kanıtlamıştı. Bir daha asla, kurumlar, alışkanlıklar ve inançlar, sırf her zaman böyle oldukları ya da –diğer bir deyişle– Tanrı tarafından buyuruldukları için kabul edilemezdi. Devrim, çoğu şeyin değişmeden ya da tadil edilmeden süreceğinin zannedildiği, sorgusuz sualsiz bir rızaya dayalı masum bir dünyayı tepetaklak etti. Alman felsefeci Kant, 1784 tarihli ünlü yazısında, Aydınlanma'yı insanlığın kendi kendine reva gördüğü toyluktan ve kendi adına özgürce düşünme isteksizliğinden azat olması diye tanımlamıştı. Bu önerme tümüyle entelektüeldi. Kant'ın düşüncesine göre, Aydınlanma ancak yavaş adımlarla ilerleyebilirdi ve bir devrim düşünme biçimlerinde asla gerçek bir reform yaratamazdı. Beş yıl sonra fikrini değiştirdi. Hiçbir devrimin asla haklı çıkarılamayacağına inansa da, Fransa'da gerçekleşen şeyin XVI. Louis'nin erki iradi biçimde teslim edişi olduğuna, çünkü kralın üzerine kafa yormadan ifa edilen rutin uygulamalar ve bedensel reflekslerden özgürleşme zamanının birdenbire çıkageldiğini anladığına ikna oldu.

Ve dahası: devrim, tarihin, mevcut durumun ve gözetilen çıkarların sınırlamaları karşısında siyasal iradenin varlık talebini simgelese de, devrimciler kısa süre sonra kendilerini iradenin eski rejimi ortadan kaldırmaya yeterli olmadığı biçimindeki zorlu dersi temrin eder halde buldu. Eski rejim direniyordu; terörün şiddetini, büyük ölçüde, direnişin ve karşı devrimin gücü ve kararlılığı açıklar. Ve devrimcilerin sahip olduğu tüm güç sarf edildikten, terör terk edildikten ve nihayet Napoléon da yenildikten sonra, devrimcilerin 1789'da ve sonrasında yok etmeye çalıştığı pek çok şey hâlâ yerindeydi ya da hızla yeniden baş verdi. Devrimden ayrı düşünülmesi olanaksız Napoléon'un kendisi bu yeniden tezahürün büyük bölümünden sorumluydu. Zaten o da bunları siyasal gerçekliklerin kabullenilmesi olarak görmekteydi.

Hıristiyanlıktan uzaklaştırma girişimlerine karşın, dinsel uygulamalar silinememişti. Bu uygulamalar yeni düzene karşı muhalefetin temel direğiydi ve hiçbir azalma belirtisi göstermedi. Fakat, papa ile yapılan anlaşma Katoliklerin kendi kiliselerini yeniden kurmalarını takiben yeni düzenle barışmalarını sağladı. Aynısı asilzadeler için de geçerliydi. Kendisi de bir asilzade olarak doğan Napoléon, asil ruhun ona sahip olduğuna inananların tümünü ortadan kaldırmakla sona erdirilemeyeceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle,, ilticacıları geri dönme konusunda yüreklendirdi ve *ci-devants* denen bu insanları vatandaşlıktan atan Direktuvar kaynaklı yasaları da görmezden geldi. Öte yandan, soylulukla özellikle bağlantılı nişan ve ayrıcalıkların

"insanları yönetmek için kullanılan yasalar" olduklarını da biliyordu. İşte, bu nedenle, 1802'de kırmızı renkli şerit ve armasıyla *Legion d'honneur* Napoléon tarafından yaratıldı. Nihayet, 1808'de, eksiksiz bir emperyal soylu sınıfı oluşturdu ve gerçek asilzadeleri de buna katmak için özel çaba gösterdi. Bu zamana gelinceye dek, elbette, kendisine mirasa dayalı bir monarşi kurmuştu ve taç giyen hiç kimsenin bir saray ve asilzadelerin yokluğunda gerçekçi görünemeyeceğine inanıyordu. Napoléon yönetimi Bourbon idaresinden daha mutlaktı ve yöneticiler de eski "despotluk" döneminin o en nefret edilen faillerinden, kraliyetin sivil yöneticilerinden daha fazla yetkiye sahipti.

Üstelik, Napoléon tahttan indiğinde bunların hiçbiri ortadan kalkmadı. Krallığın babadan oğula geçişi iki kez sekteye uğrasa da, 1848-52 yılları dışında Fransa ya bir Bourbon ya da bir Bonaparte'ın yönetiminde 1870'e kadar bir monarşi olarak kaldı. Bu süre boyunca asilzadelerin statüsü resmen tanındı ve 1820'lerde devlet tarafından ilticacılara devrimde yitirdikleri topraklar için tazminat ödendi. Valiler ülkenin genelinde otoriteyi temsil etmeyi sürdürdü ve hatta mevkilerin satışı bile noterlikte ve diğer tali hukuk branşlarında yeniden ortaya çıktı. Bu arada, Katolik Kilisesi, Napoléon'un uygun gördüğü biçimde yapılanmasını korudu; 1905 tarihine kadar rahiplere devlet fonlarından maaş ödendi. 1825'te, XVI. Louis'nin hayattaki son kardeşi X. Charles, hanedan ile Tanrı arasındaki bağı yeniden vurgulamak için geleneksel Reims Katedrali'ndeki hayli gösterişli bir törenle taç giydi. Sıradan bir gözlemci devrimin bütün o yıkıcı çabalarının hiçbir şey elde edemediğini söylese, kimse onu suçlayamazdı.

Restorasyon çabalarının yanıltıcılığı

Ama hiçbir şey bundan daha yüzeysel olamazdı. Gösterişli süslemeleri dışında, Napoléon'un monarşisinin XVI. Louis'nin monarşisiyle çok az ortak noktası vardı. Emperyal olması bilinçli olarak amaçlanan bu monarşi, Bourbonlardan ziyade Charlemagne'ı çağrıştırıyordu. Meclisler ya da taşra yönetimleri gibi iliştirilmiş muhalefet organları yoktu. İmparatorun monarşi iddiasını bezemek için yarattığı asiller sınıfı devrim öncesinin asiller sınıfından çok daha küçüktü, hiçbir yasal ayrıcalığı yoktu ve belirli düzeyde bir servete sahip olunmadan unvanlar da miras bırakılamıyordu. Soylu sınıfa dahil olmak için imparatorun aday göstermesi gerekiyor, mevki satın alma yoluyla asil olunamıyordu. Birçok eski asilzade, Napoléon'un ayartmalarına alet olmaktansa, böylesine düzmece bir sınıfa katılma fırsatını geri çevirdi.

XVIII. Louis ile X. Charles'ın restore edilen monarşisi de şehit kabul ettikleri ağabeylerinin monarşisine hiç benzemiyordu. Birçok açıdan, sık sık dile getirildiği gibi, miras aldıkları şey, XVI. Louis'nin tahtı değil, Napoléon'un tahtıydı. Eski rejimin yönetim gereçlerinin hiçbiri yeniden kurulmadı ve Medeni Hukuk Fransız hukukunun belkemiğini oluşturmayı sürdürdü. Restorasyon döneminin büyük bir bölümünde, devlet, imparatorluk döneminde sivrilmiş kişiliklere bel bağlamaya mecburdu. Ve eski soyluluk bir kez daha tanınsa bile emperyal unvanlar geçerliliğini korudu ve *Legion d'honneur* de öylece kaldı. Öte yandan, XVIII. Louis tarafından çıkarılan ve 1848'e kadar

da anayasanın temeli olarak hizmet gören Tüzük, 1789 ruhuyla oluşturulmuştu. Uygulamada, restore edilen monarşi, iki bölümlü Yasama Meclisi'nin alt kanadına düzenli aralıklarla seçim yapılması, bireysel özgürlüklerle basın özgürlüğünün güvence altına alınması, vergi tabiiyetinde ve hukuk önünde eşitlik kavramlarıyla anayasaldı. Belki de, her şeyin ötesinde, Tüzük, tıpkı iktidarının başlarındaki Napoléon gibi, devrimci toprak dağıtımını onaylamaktaydı. Kilise ve ilticacılardan alınıp daha sonra satılan topraklar asıl sahiplerine iade edilmedi. Hatta, topraklarını yitirenlere 1825'te tazminat öneren X. Charles yönetimi –istemeden de olsa– toprakların artık iade edilmeyeceğini onaylıyordu. Devrimin yaptıklarını kınamayı görev bilen müteakip yönetimler de devrimin neden olduğu bu devasa mülk devrini kabul edip güvenceye aldı.

Sırf bu bile, anlaşma gereğince restore edilen Katolik Kilise'nin daha önceki Galikan Kilisesi'yle çok az benzerlik taşıması için yeterliydi. Toprak, devletten alınan paylar ve unvanlar olmadan, Kilise, dindar insanların bağışları dışında, parasal destek konusunda tamamen devlete bağımlıydı. O eski karmakarışık ve düzensiz din coğrafyası da yok olmuştu; bunun yanı sıra, Kilise'nin muafiyetleri ve mali ayrıcalıklarıyla din adamlarının sıradan birliklerinin kurumsal bağımsızlığı da öyle... Manastır düzeninin de kendini yeniden tesis etmesine izin verilmedi – zaten devlet yardımı olmadan bu neredeyse olanaksızdı. Son olarak, dinsel hoşgörü, eski rejimin resmi ikrar birliğinin de (1789'a gelindiğinde din adamlarının sert karşı çıkışına rağmen parçalanmaktaydı) bir daha geri dönmemek üzere ortadan kalkmasını sağladı.

Napoléon'un ardından başa geçen ve kendisini tahtın ve kilisenin restore edilmiş hali olarak betimleyen Bourbon rejimi, aslında, çok az şeyi değiştirebildi. Bourbonların daha aşırı –ya da *ultra*– destekçileri devrim öncesinin Kilise'sini restore etmek kadar onu eskiden olduğundan daha güçlü hale getirmeyi de isterdi. Devrimi eski rejimde geçerli olan dinsel otoriteyi baltalamakla suçladılar. Fakat, gösterdikleri tek başarı, kutsal değerlere saygısızlığı idamla cezalandırmayı öngören, asla uygulanamayacak bir yasayı 1825'te çıkarmaktı. Bu arada, X. Charles'ın taç giyme törenindeki dindarlık gösterisi saygıdan çok alay konusu oldu. 1830 Devrimi sonrasında Louis-Philippe adıyla X. Charles'ın yerine geçen yeğeni, asla Tanrı'nın inayetiyle kral olduğu savını dile getirmeyip yalnızca Fransız ulusunun seçimini temsil ettiğini ileri sürmekteydi.

Dönüşmüş bir dünya

Fransız Devrimi'nin ya da onun etkisinin yerle bir ettiklerini restore etme çabaları Fransa dışında da aynı kaderi paylaştı. Bu açıdan, Napoléon'un hiçbir katkısı olmadı. Napoléon'un, kendisinin aslında devrimin bir gereci olduğu yönündeki en güçlü savı, belki de İtalya, Almanya ve İspanya'daki eski rejimi nasıl sistemli bir biçimde ortadan kaldırdığını, koskoca devletleri yok edip buralarda Medeni Hukuku ve papayla yapılan muahedeyi nasıl uyguladığını anlatır. Napoléon sadece 1795 yılında, Fransa'nın güçsüzlüğü –ve belki de ilgisizliği– nedeniyle ülkeyi parçalayan güçler tarafından haritadan silinen Polonya'da Varşova

Dükalığı'nı kurduğu zaman eski düzenin bir suretini yeniden diriltti. Bütün bunlardan sonra, Napoléon sonrası Avrupa'yı oluşturmak için toplanan Viyana Kongresi'nin eski rejimi uluslararası düzeyde restore etmesi söz konusu bile olamazdı. Kongre'de Napoléon'un hiç çekinmeden yaptığı gibi sınırlar yeniden çizildi ve her bir ülkeye yöneticiler tayin edildi; ama İtalya'daki papalık dışında hiçbir ruhani prensliği restore etmek için çaba harcanmadı. 1780'lerin bütün büyük güçlerinin hiç olmadığı kadar güçlü bir biçimde yeniden tezahür ettiği doğrudur, ama gelecekte Napoléon ölçeğindeki ihtilafları engellemek için oluşturulması düşünülen "Avrupa uzlaşısı" çok yeniydi ve varlığını da –çok silik ifadelerle dile getirilen "denge" arzusundan çok– on sekizinci yüzyılın acımasız ve fırsatçı uluslararası düzenine borçluydu. Benzer biçimde, 1815 sonrasında Doğu Avrupa monarşileri tarafından savunulan "Kutsal İttifak" da on altıncı yüzyılın değil, on sekizinci yüzyılın izlerini taşıyordu ve Avrupa'nın başka bir tanrıtanımaz devrimin güçlerince tahrip edilmesinin önünü kesmeyi amaçlıyordu.

Şu halde, eski rejimi ya da onun unsurlarını geri getirmek için çaba gösterildiğinde, bu çabalar asla masum değildi. Hem eski rejimin çöktüğüne dair farkındalık, hem de onu yıkan şeyin ne olduğu ve felaketin aslında nasıl önlenebileceği konusundaki görüşler, bu çabaları sürekli gölgede bıraktı. En az eskisi kadar kırılgan eski bir rejimi restore etmek anlamsızdı. Bu nedenle, gerçek anlamda bir restorasyon asla olanaklı değildi ve devrim girişimlerinin ardından monarşiler, soylular ve kiliseler toplu halde yeniden boy gösterip bu devrimci girişimleri yok etse bile,

aslında, bu kurumların hiçbiri tam anlamıyla 1789 öncesindeki türdeş muadillerini andırmıyordu. Görünüşü kurtarsa da, devrimin hedef aldığı kurumların pek azı gerçek anlamda yara almadan hayatta kalabildi.

Tam anlamıyla artık hiçbir şey kutsal değildi. Tüm erk, tüm otorite, tüm kurumlar artık geçiciydi ve ancak ussallık ve yararlılık açılarından savunulur oldukları sürece geçerliydiler. Bu bağlamda, Fransız Devrimi, Aydınlanma'nın zaferini gerçekten de temsil etti ve hâlâ içinde yaşadığımız, aklı esas alan dünyaya giden yolu gösterdi.

V. Bölüm

NELERİ BAŞLATTI?

Devrim ulusal egemenlik talebiyle başladı. Krallar, babadan oğula geçen unvanlar, kiliseler değil, insanları ilgilendiren konularda en üst otorite kaynağı uluslardı. 1790'da Ulusal Meclis'i Fransa'nın kendisini savunma durumu dışında asla savaşa girmeyeceğini ilan etmeye yönlendiren, iki yıl sonra yeni cumhuriyet Almanya safında ittifak yapan despotların düşmanca akınlarına rağmen varlığını sürdürecek gibi göründüğünde Kongre'nin özgürlük arayışındaki tüm halklara kardeşlik ve yardım önermesini sağlayan da işte bu görüştü. Kongre'nin böylesine açık uçlu bir önerinin olanaksızlığını anlaması için birkaç ay geçmesi yetti; devrimin dizginlerini çözdüğü güçler ise bir nesil sonra ulusların egemen olacağı düşüncesini hiddetle reddeden uzlaşmaz asilzadelerin ve intikam hırsıyla dolu rahiplerin desteklediği krallar ittifakı tarafından yenilgiye uğratıldı. Yine de, siyasal meşruiyete dair yeni bir prensip geri dönüşsüz biçimde hayata geçmişti ve 1815'te gösterilen tepkinin bariz zaferini izleyen bir yüzyıl içinde ulusların

egemenliği Avrupa ile Amerika kıtasında kabul görmüştü. Yirminci yüzyılda da bu kez Avrupalıları bütün denizaşırı sömürgelerinden atmak için kullanılacaktı.

Totaliter demokrasi

Bir ulusu oluşturanın ne olduğu bir problematik olarak kalmayı sürdürdü. Sieyès'in 1789'da soylu sınıfın ayrıcalıklarını yermek üzere yaptığı tanım, "ortak yasalara göre yaşayan ve aynı yasama kurulu tarafından temsil edilen bir azalar bütünü" biçimindeydi. Bu bir başlangıçtı, hepsi bu – dili, gelenekleri ve toprağı bir o kadar önemli sayanlar açısından fazlasıyla gevşekti. Fakat, uluslar, bir kez kendilerini tanımladıktan sonra, son iki yüzyıl içinde kendi seçmedikleri kimseler tarafından yönetilmeye ender olarak rıza göstermiştir. 1789 devrimcileri ulusal egemenliğin ancak temsil yoluyla gerçekleşebileceğini varsaymışlardı; fakat, on yıl içinde, Napoléon egemenliğin diktatörlüğü ve hatta monarşiyi meşrulaştırabilecek biçimde nasıl kullanılabileceğini göstermeye başladı. Napoléon'un kendisini imparator yapmak için 1799 ile 1804 arasında attığı her adım özenle ifade edilmiş bir soruya yanıt niteliğindeki birer plebisitle desteklendi. Alınan sonuçlar asla kuşkuya yer bırakmıyordu ve hepsi de onları çok daha etkili kılacak biçimde allanıp pullandı. Yeğeni III. Napoléon, 1851 ve 1852'de erki ele geçirmesine meşruiyet katmak için aynı yöntemi kullandı; 1958 kadar yakın bir tarihte de Beşinci Cumhuriyet General de Gaulle'e çok geniş yetkiler sağlayan bir referandum yoluyla başlatıldı. Fransa dışındaki dünyanın bü-

yük bölümünün ise halk oylamasına dayalı ya da totaliter demokrasi tekniklerinin yaygınlık kazanması için yirminci yüzyıla kadar beklemesi gerekecekti; lakin bunlar 1789'un o büyük meşruiyet prensibi içinde, o zamanlar ilan edilen diğer daha liberal idealler kadar derin kök salmıştı.

Liberalizm

"Liberalizm" terimi Napoléon'un iktidarı inişe geçene kadar bilinmiyordu. İlk kez, 1810 ile 1813 arasında, Napoléon sonrası dönemin İspanyası'nda, Cadiz'de toplanan ulusal kongrenin temsile dayalı bir idare kurma ukdesini betimlemek için kullanıldı. Fakat, İspanyol liberallerin düşlediği şey, ilk kez Fransa'da Kurucu Meclis tarafından oluşturulan siyasal modele dayanmaktaydı: İnsan haklarının temel hususlarını garanti eden yazılı bir anayasayla desteklenmiş, temsile dayalı bir yönetim. Bunlar on dokuzuncu yüzyıl boyunca siyasal reformcuların asgari taleplerini oluşturacak ve 1917'de son mutlak monarşinin Rusya'da ortadan kaldırılmasına kadar varlığını sürdürecekti. Liberal inançların özü İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde bulunabilirdi. Bu da oy kullanma özgürlüğü, düşünce, inanç ve ifade özgürlüğü, keyfi uygulamalarla suçlanmak ya da hapse atılmaktan azade olmak demekti. Liberaller Bildirge'de yer alan eşitliğe inanmaktaydı; bu eşitlik yasalar önünde eşitlik, hak eşitliği ve fırsat eşitliği demekti. Ancak, mülkiyet eşitliğine inanmıyorlardı ve sürekli sözünü ettikleri hukuk ilkesinin temel işlevlerinden biri de mülk sahiplerinin mutlak haklarının güvenceye alınmasıydı.

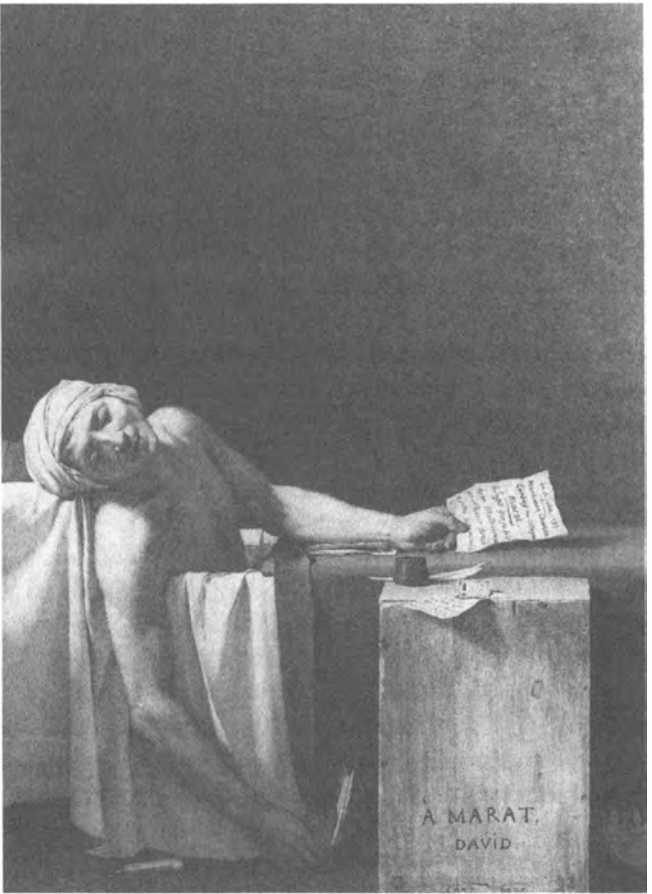
Bunun dışında, derin bir fikir aykırılığı daha vardı. Yirminci yüzyıla gelene kadar, küçük bir azınlık dışında hiç kimse, kadınların da erkeklerle aynı özgürlüğe ve eşitliğe sahip olmaları gerektiğini kabul etmedi; devrim sırasında da kadınlar adına liberal taleplerde bulunan çok az sayıdaki cesur erkek ve kadın ya alaya maruz kaldı ya da susturuldu. Fransız kadınların nihayet 1944'te elde ettikleri siyasal haklar için bu kadar çok beklemelerinin bir nedeni de Üçüncü Cumhuriyet siyasetçilerinin kadın seçmenlerin rahiplerin etkisinde kalmasından korkmalarıydı: 1793'ten beri kadınlar seküler devrimciliğe karşı Katolik direncin temel dayanağını oluşturmuştu. Fransa'da kölelik karşıtı duyarlılığın ilk ortaya çıkışı devrimin başlamasına denk düşmekteydi, fakat köleler birer maldı ve onların emeği de devasa bir zenginlik ve ticaret ağının altyapısını oluşturuyordu. Bu bağları gevşetmenin tehlikesini 1791'de Santo Domingo'da gerçekleşen büyük köle ayaklanması açıkça gösterdi. Denetimi yeniden ele geçirmeye çabalayan Kongre temsilcileri köleliğin kaldırıldığını ilan etti ve Şubat 1794'te bu kararları Paris tarafından onaylandı. Vekiller köleliği kaldıran ilk yöneticiler oldukları için kendilerini kutlamaktaydı – haklılardı da, ama yalnızca bir oldubitti söz konusuydu. Zaten Napoléon da hâlâ Fransız denetiminde kalan adalarda on yıldan daha kısa bir süre içinde köleliği yeniden tesis etti ve görünüşte onunkinden daha radikal rejimler de –1848 devrimcileri 1794'ün mirasını onurlandırmayı başlıca hedefleri sayana dek– köleliği sürdürdü.

Köleliğin kaldırılması kararını veren Kurucu Meclis erkek seçmenlerin oylarıyla seçilmişti – 1792'de Kongre'yi seçmek için kullanıldıktan sonra bir daha hiç başvurul-

mayan bir prensibe gecikmiş bir bağlılık gösterisi daha. O zaman bile hizmetkârlarla işsizler oy kullanamamıştı. 1789'un erkekleriyse çok daha kısıtlayıcıydı. Yalnızca gayrimenkul sahiplerinin siyasal temsil hakkı olduğuna inanıyorlardı. Herkes yurttaş sayılsa da, yalnızca asgari bir servet sahibi olanlar *etkin* yurttaş olabilirdi. Bu ayrım, halkın katılımı konusunda tarihin kendisi kadar eski bir güvensizliği yansıtıyordu ve devrimin sonuçları da bunu ortadan kaldıracak hiçbir şey yapmadı. Devrim 1789'un ayaklanmaları, tehditleri ve kanlı olayları arasından doğmuştu ve halk eliyle gerçekleşecek şiddet ya da böyle bir şiddet tehdidi devrimin ilk yılları boyunca süregitti – 1792 tarihli Eylül Katliamı dehşet verici bir kırımla patlak verene kadar. Herkes 'sansculotte'ların intikam yüklü taleplerinin bir yıl sonra terörün başlamasında ne denli rol oynadığının farkındaydı; bu nedenle, terör sona erdikten sonra, 1795 anayasasını oluşturan Kongre, 1791'dekinden daha fazla insanı bilerek dışlamayı hedefledi. Böylece, yarım yüzyıl kadar geçerliliğini koruyacak bir örüntü yaratıldı; buna göre, temsile dayalı rejimler yalnızca çok zenginleri, yani yitirecek bir şeyi olan insanları temsil etti ve Napoléon'unki gibi temsile dayanmayan rejimler bile onların çıkarlarını düşünüp onların işbirliğiyle yönetmeye çabaladı.

Halk

Buradaki problematik çelişki, liberalizmin prensipleriyle yönünü tayin eden bir devrimin halk desteği olmadan gerçekleşemeyecek olmasıydı. Paris halkı Ulusal Meclis'i

Resim 9. Marat'nın katledilişi: Jacques-Louis David'in devrimci ağıtı.

14 Temmuz'da –ve belki bir de Ekim 1789'da– kurtarmıştı. Artık yalnızca karşı devrimcilerin hâlâ güruh diye adlandırmaya cüret edebildiği insanlar şimdi ayaklanmış, eyleme geçmişti; aşırılıklarını haklı gösterecek birileri de mutlaka oluyordu. Kanı kaynayan Marat, *L'Ami du peuple** adlı gazetesinde bunu kendisine iş edindi ve 1793'te öldürülüşünün ardından halkın davası için can veren bir şehit olarak yüceltildi (ve David'in en akılda kalıcı tablosuyla da ölümsüzleştirildi). 1792'ye gelindiğinde, tüm eylemciler 'sansculotte' olmakla övünüyordu; monarşinin yıkılmasından sonra da popülist biçem ve retorik yaklaşık üç yıl kadar topluma hâkim oldu, kibar giysi ve hitap biçimleri terk edildi ve siyasal haklar eşitlendi (en azından erkekler arasında). Eşitlikçi, özgür eğitimi güvenceye alan ve yoksullara, hastalara ve sakatlara destek olmayı "toplumsal teminatla" sabitleyen bir anayasa ilan edildi ya da en azından vaat edildi. Bu arada, zenginler borç vermeye zorlanarak cezalandırılmaktaydı, ilticacılar ve hainlerin mallarının yoksul yurtseverlere dağıtılacağı söylentisi ortada dolaşıyordu, temel tüketim mallarının fiyatları da olabilecek en alt düzeydeydi. Bütün bu siyasalar Robespierre'in düşüşünden sonra terk edildi; ama hemen ardından birçoklarınca gerçek toplumsal eşitliğin unutulan vaatleri olarak görülmeye başladı. Babeuf ve onun 1796'daki işbirlikçileri erki ele geçirmelerini asla uygulanmayan 1793 anayasasına dayandırmayı denedi. Daha sonraları, sosyalistler dönüp devrimci takvimin 2. yılına baktıklarında, kendi ideallerinin en eski "öngörü"lerini halkın kudretli

* Halkın Dostu. (ç.n.)

yönlendiricilerin kuklası olmaktan çıkıp kendi çıkarlarını korumak üzere siyasete adım attığı anda bulmaktaydı.

Terör

Ama burada da problematik bir çelişki vardı. 2. yıl, aynı zamanda, en azından son aşaması eyleme geçmiş toplumsal husumetten ibaret görünen terör dönemiydi. Halk iktidarı ve terör birbirinden ayrılabilir miydi? Robespierre ya da Saint-Just gibi hatiplerin kuramsal doğrulamalarından yararlanan bazı sosyalist ya da komünist devrimciler, halkın düşmanlarını yenmenin tek yolunun onları topluca ortadan kaldırmaktan geçtiğini kabul etmekten kaçınmadılar. Terör olmadan gerçek bir devrim olamazdı. Ve her ne kadar bütün bir on dokuzuncu yüzyıl devrimci mahkemelerin ve uyguladıkları halka açık, gösteri amaçlı duruşmaların anısıyla ürperse de, yirminci yüzyıl da bunların meşruiyetini devrimden alan birçok rejim altında yankılandığını gördü. Sonradan devrimin geniş erimli arzularını benimseyenlerin birçoğu, toplumun yalnızca kan dökülerek daha eşit kılınabileceğine inanmak konusunda, bekleneceği gibi, isteksizdi. Bu insanlar, 2. yılda duyulmaya başlayan mülkiyete yönelik tehditlerden yaşama yönelik tehditler kadar ürken liberallerle birlikte, terörü en iyi olasılıkla Birinci Cumhuriyet'e devrimin karşı konulmaz mantığı tarafından değil, "koşulların" zoruyla dayatılan zalimce bir gereklilik gibi görmekteydi. Rastgele dayatılmış dinsel seçeneklerin yanı sıra, XVI. Louis ve karısının hesapsız davranışları yüzünden de bölünen bir ülkede, sa-

vaşın akıbeti ulusun savunulması için aşırı önlemleri şart koşarken, muhalefet ve ihanet arasındaki ayrım da bulanıklaşmaktaydı. Ne var ki, devrim, neyin olması gerektiğine ilişkin bir reçeteden ziyade, neler olabileceğine ilişkin bir uyarıydı.

Sol ve sağ

Böylesi bütün algılamalar, karakteri ne kadar katışık olursa olsun, devrimin kötü yanlarından daha çok iyi yanları olduğu görüşüne dayanmaktaydı. Bu, sola ait bir görüştü; solun kendisi de devrimden kaynaklanan bir siyaseti betimleme yoluydu – daha fazla değişikliği savunanlar başkanın koltuğunun solunda oturuma katılmayı yeğlerken, tutucular sağda toplaşmaktaydı. Sağ –aslında modern siyasal muhafazakârlık– Fransız Devrimi'nin olduğu kadar Fransız Devrimi'nin muhalefet ettiği şeylerin de eseriydi. Eski rejimin içgüdüsel ataleti sonsuza dek yok olmuştu; yönetimleri, erk yapılarını ve toplumsal kurumları devrimden korumayı amaçlayanların da bunu neden yaptıklarına ilişkin emsalsiz dayanak ve stratejiler oluşturmaları şarttı.

Komplocular ve devrimciler

Eski düzenin çöküşü ve bunu izleyen çok hızlı değişiklikler herkesi gafil avladı. İzleyen beş yılın kargaşası içinde, yıkıma, hiddete ve katliama ilişkin daha da kötü haberlerle şaşkına dönen tanıklar, böylesine sınırsız bir altüst oluşu

açıklamaya çabaladı. Kötü amaçlı gözlemciler bunun olsa olsa bir komplo olabileceğini düşündü. Bir siyasal kulüpler ağı olan Jakobenler devrimci radikalizmin taşıyıcıları olarak ön plana çıkarken, bu insanların aslında on sekizinci yüzyılda dikkat çekecek düzeyde çoğalmış gizemli masonlardan başkası olamayacağından kuşkulanılmaya başlandı. Tanrı'yı tanıyan ama hoşgörülü (bu nedenle de Katolik Kilise tarafından iki kez lanetlenen) ve bir yandan özgürlük, eşitlik ve cömertlik gibi değerleri savunurken bir yandan da gizemli kalmayı sürdüren masonların amaçları ve görüşleri, geriye bakıldığında, tüm yerleşik değerleri aşındıracak gibi görünüyordu – eski elitler loncalara katılmak için birbirleriyle yarışmış olsalar da. Şimdiye kadar masonlarla Fransız Devrimi ve hatta Jakoben kulüpleri arasında inandırıcı hiçbir nedensel bağlantı kurulamadı, fakat 1797'de masonların dini, monarşiyi ve toplumsal hiyerarşiyi altüst etmeye yönelik bir planı olduğunu anıştıran bir kitap Avrupa çapında bir çok-satar oldu. Barruel'in *Mémoires pour servir à l'Histoire du Jacobinisme* (Jakobenliğin Tarihine Hizmet Eden Anılar) adlı kitabı yirminci yüzyıla kadar piyasalarda bulunmayı sürdürdü; kitap 1789 öncesinde birkaç paranoyak rahip dışında hiç kimseyi endişelendirmeyen bir harekete karşı duyulan sonu gelmez kuşkuyu yansıtıyordu. Artık masonlar Kıta Avrupası'nın bazı ülkelerinde cumhuriyetçilikle ve kilise karşıtlığıyla öylesine yakından ilişkilendiriliyordu ki bir mason loncasına katılmak radikal bir siyasal bağlılığın ifadesi olarak değerlendiriliyordu – oysa, devrim öncesinde bu söz konusu bile değildi. Nazilere ve onların kuklası Vichy hükümetine kadar bütün muhafazakâr rejimler de buna uygun olarak

Resim 10. Kalıcı efsane: Eugène Delacroix'dan *Halka Yol Gösteren Özgürlük* (1830).

masonluğa çok büyük kuşkuyla baktılar ve masonluk ağlarını düzenli biçimde sonlandırdılar.

Bu tür kuşkular tamamen yersiz sayılmazdı, çünkü on dokuzuncu yüzyıl boyunca birçok siyasetçi devrimi gerçekleştirme yolunun aslında gizli komplolardan geçtiğine inanır hale gelmişti. 1789 öncesinde devrimci diye biri yoktu. Yerleşik bir düzenin böylesine kapsamlı bir biçimde alaşağı edilebileceğine kimse inanmıyordu. Ama, bunun olanaklı olduğu gösterildikten sonra, 1790'lardaki Fransa tarihi, ister bir esin ister bir uyarı olsun, modern tarihin klasik bir dönemi, tüm taraflar için neler yapılması ve nelerden kaçınılması gerektiğine ilişkin bir model haline geldi. Sempatizanlar bile komploculuğun devrimi başarmanın bir yolu olmadığını kabul etmeyi göze alamadılar, çünkü, aksi halde, devrimin insanların bilinçli etkilerinin ötesinde, tamamen kaderin eseri olması gerekiyordu. Bu nedenle, 1790'larda gizli grupların birçok Avrupa ülkesinde devrim planladıkları görüldü. Polonya ve İrlanda'da bu gruplar büyük ve kanlı ayaklanmalarda başı çekti. Bu grupların yenilgiye uğrayan ve Fransa'dan yardım uman liderleri –Tadeusz Kosciuszko ve Wolfe Tone gibi kişilikler– o zamandan beri ulusal bağımsızlığın kutsal elçileri ya da şehitleri olarak yüceltilmektedir. Fransa'daki devrim kendi taraftarlarını hayal kırıklığına uğratmaya başlayınca da gerçek bir Jakoben komplosu ortaya çıktı – fakat eski rejimden ziyade yeni rejime karşı. Tarihteki ilk komünist devrim girişimi, yani Babeuf'ün 1796'daki "denklerin kumpası" büyük bir başarısızlıktı; ne var ki, işbirlikçisi Buonarroti uzun yaşamının geri kalanını kumpasa dayalı devrimlerin ağlarını örerek geçirdi ve ilk girişiminin anılarını 1828 tarihli bir

kitapta (*Conspiration des égaux*)* ölümsüzleştirdi; kitap üç nesil boyunca devrim destekçilerine esin kaynağı oldu ve 1917 yılındaki Rus Devrimi sonrasında muzaffer komünizmin kutsal metni haline geldi. Hatta, Rusya'nın iki devrim deneyimi yaşadığı yirminci yüzyılın ilk çeyreği boyunca, Fransız örneği Rus aydınlar arasında bir saplantı halini aldı ve 1917'nin önde gelen aktörleri bile sürekli olarak kendi zamanlarının Jakobenlerinin kimler olduğunu, kimlerin Girondin olduğunu, aralarında gizli bir Napoléon olup olmadığını düşünmekteydi.

Örüntüler ve paradigmalar

Bu arada, on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde, Fransa'da daha öte bir devrim arayışı bir standart, birçok insan açısından da tamamen kabul edilebilir bir siyasal seçenek olmuştu. 1830 yılında, X. Charles, Napoléon'dan sonra tahta geçmenin bedeli olarak, ağabeyi XVIII. Louis'nin kabul ettiği devrimci mirasın eser miktardaki izlerine de boş vermeye meyyal görününce, Paris sokaklarında gerçeklesen üç günlük bir ayaklanma tarafından tahtından edildi. Onun yerine geçen kuzeni Louis-Philippe üç renkli bayrağı iştiyakla dalgalandırdı ve 1789 kaynaklı tamamen bölünmüş gelenekleri uzlaştırmayı umdu. Başaramadı ve o da 1848 Devrimi'nin yoğun halk tepkisince uzaklaştırıldı. Bir diğer Bonaparte buna bir son verdiyse

* *Denkler Komplosu.* (ç.n.)

de, onun da 1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndaki yenilgisi terörden beri yaşanan en kanlı dönemin yolunu açtı: yaklaşık 25.000 kişinin öldüğü 1871 Paris Komünü. Komün adının kendisi 1792'yi çağrıştırıyordu ve birçok *komüncü* de kendisini tıpkı Birinci Cumhuriyet'in düşmanlarıyla çarpışan 'sansculotte'ların tezahürü olarak görmekteydi; bu düşmanlar da kralcılar, Katolikler, ikiyüzlü generaller ve doymak bilmez zenginlerdi. Ama uğradıkları yenilgiden en çok fayda sağlayan bu son kategori oldu; 1870'lerin başlarındaki travmadan doğan Üçüncü Cumhuriyet, devrimci imgelerle övünerek ilk kez 1790'larda dile getirilen demokratik ve kilise karşıtı hedefleri tevazuyla izledi. 1917 sonrasında, bir yarım yüzyıl boyunca, birçok Fransız aydın Rus Devrimi'nin kendi devrimlerinin vaatlerini gecikerek de olsa yerine getirdiğini düşünmeyi sürdürdü ve devrimin süregittiği onyılın tarihyazımına Fransız Komünist Partisi'nin üyeleri ya da sempatizanları hakimdi. Ne var ki, devrim üzerindeki tasarrufları 1950'lerin ortalarından itibaren sarsılmaya başladı ve Sovyet İmparatorluğu 1989'da dağılırken, devrimden sonraki iki yüzüncü yılın hegemonik yorumunu yazmak yeni muhafazakâr, eski komünist François Furet'ye düştü.

Furet terörün en başından itibaren devrimin doğasında içkin olduğunu görse de, yine de, devrimci deneyimi modern siyasal kültürün temeli olarak değerlendirmekteydi. Fransız Devrimi'nden on yıldan daha uzun bir süre önce gerçekleşen bir kurucu devrim deneyimine sahip Amerikalıların buna karşı çıkmak için çok sağlam nedenleri var. Amerikan Devrimi'nin olanaklı hale gelmesine yardım etmelerinin ardından, birçok Fransız çağdaş elbette

okyanus ötesi bu örneği esin verici buldu, ama hiç kimse bu devrimin Avrupa'ya uyarlanabileceğini düşünmedi. On sekizinci yüzyılın siyasal yaratıcılığının en kalıcı anıtı olan Birleşik Devletler anayasası tamamlandığında, Fransızlar kendi anayasalarını oluşturmakla meşguldü ve –biraz da haklı olarak– kendi devrimlerinin tarihteki hiçbir devrime benzemediğini ve başka yerlerde daha önce gerçekleşmiş ayaklanmalarla yalnızca dostça bir duygudaşlığı paylaşabileceğini ileri sürmekteydi. Amerikalıların kendileri, çok kısa sürede, yeni Fransa'nın bir biçimde bağımsızlıklarına el veren ülkeyle aynı ülke olup olmadığı konusunda kendi içlerinde bölündü ve Fransa'daki yeni rejime ne ölçüde hayranlık duymaları gerektiği konusunda kararsız kaldı. Eski kıtadan uzaklarda, onunla mevcut bağları konusunda ikircimli ve o zamanlar merkezden uzak bir dil konuşan Amerika, yirminci yüzyıla gelinceye dek Fransız Devrimi'ne mesafeli yaklaştı – batı yönünde genişlemesini Napoléon'un 1803 yılında Louisiana'yı kendilerine satmasına borçlu olsa bile.

Muhafazakârlık, tutuculuk ve din

Bu arada, istikrar, saygı ve düzen demek olan eski düzenin devrilmesine neden olan şeyin öngörü eksikliği olduğuna inanan Avrupa muhafazakârlığı, bu dönüşümün kaynaklarını hedef aldı. Henüz 1790'lar sona ermeden, bütün hükümetler baskıcı kaynaklarını büyük bir hızla genişletti – casus ve muhbirlerin sayısı bir anda arttı ve düzenli polis güçleriyle kimi denemelere girişildi. Kuşkuluların lis-

teleri düzenli bir biçimde tutuldu ve hareketleri izlendi. Her türlü yayıncılığa sıkı bir sansür uygulandı ve devrim öncesinde ve esnasında özgürlükçü düşünceyi yaymakla suçlanan basın da olabilecek en yakın takibe alındı. Bu baskıcı rejimlerin en etkilileri arasında Napoléon'un rejimi yer almaktaydı; Napoléon, kendisi de devrimin bir ürünü olmasına karşın, mülkiyet sahiplerini yeniden kazanma çabalarını Jakobenliğin oluşturduğu toplumsal tehdidin sona erdirilmesine dayandırmayı amaçlıyordu. Napoléon, aynı zamanda, devrimin Fransa'da açtığı en özgün ve hâlâ en derin yaranın Roma Katolik Kilisesi ile yaşanan ihtilaf olduğunun farkındaydı; devrimi asıl sonlandıran da onun VII. Pius ile yaptığı anlaşma oldu. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, bütün muhafazakâr rejimler gibi, Napoléon da düzen ve otorite temelli en sağlam desteğin örgütlenmiş dinin güvenceye alınmış ve tanınmış rolünde yattığına emindi; ona göre, din "toplumsal düzenin gizemi"nden başka bir şey değildi.

İlk kez 1793 yılında dinsel uygulamaların tamamen ortadan kaldırılması girişiminin ardından, ertesi yıl Kongre'nin tüm dinsel bağlılıklardan feragat ettiği (Avrupa tarihinde seküler bir devletin yaratılışının ilk açık ifadesi) 1790'ların deneyiminden büyük yara alan Kilise, kendi adına, seküler güçlerle yüzyıllar ötesine dayanan ittifakını yeniden kurmaya fazlasıyla hevesliydi. Bu deneyim hiç de tatmin edici olmadı. Anlaşmayı imzalayışının üzerinden henüz sekiz yıl geçmeden, VII. Pius, tıpkı kendisinden önceki papa gibi, kendisini merkezi İtalyan dominyonlarından yoksun bir Fransa tutsağı olarak buldu; üstelik, Napoléon'un dört yıl sürecek tacizleri de henüz

başlıyordu. St. Helena'da sürgüne gönderildiğinde, eski imparator, papalığı tamamen ortadan kaldırmayı planladığını ileri sürecekti. Napoléon'un ardından gelen Bourbon idaresi Kilise'ye karşı çok daha dostça davrandıysa da, Kilise'yi 1789 öncesindeki konumuna geri döndürme fikrinden onlar da vazgeçmişti. Muahedeyi yeniden görüşme çabaları suya düştü ve yeni rejim de –yapılan ilk anlaşmaya önkoşul olarak Napoléon'un papanın kabul etmesinde ayak diređiği haliyle– Kilise'nin topraklarını yitirdiğini onayladı. Bu andan itibaren, Kilise'nin akıbeti, karmaşayla geçen bir yüzyıl boyunca, Fransız Devleti'nin yaşadığı her bir değişikliği yansıttı; bu devlet de nihayet bir cumhuriyet haline gelip 1794'te Kilise ile devlet arasındaki bütün bağları koparmış bir devletin devamı olmakla övünmeye başlayınca, 1905'te erimine varacak ayrılık yolu açılmış oldu. Bu arada, Fransa dışında, papa İtalya'daki topraklarına 1814'te kavuşsa da, dinsel idare Avrupa'nın başka hiçbir yerinde restore edilmedi ve İtalyan ulusçuluk yanlıları da, gitgide artan bir ölçüde, papanın elindeki devletleri yarımadayı birleştirme çabalarının önündeki temel engel olarak görür hale geldi. III. Napoléon'un 1870'te tahttan inişine kadar, monarşiyle yönetilen Fransa papalığın baş destekçisiydi; ancak, gitgide artan sayıda meydan okumaya maruz kalan IX. Pius bu dünyaya ait olmayan güçlere sığındı. Fransız desteğinin sona ermesi ve beraberinde eski papalık bölgelerinin yeni İtalya Krallığı'na katılması, Vatikan Konseyi'nin papalığın hatalardan muaf olduğu doktrinini resmen ilan etmesiyle aynı ana denk düştü; bu doktrin daha önceleri seküler yöneticilerden korkulduğu için asla açıkça dile getirilmemişti. 1790'dan beri Kilise-

devlet ilişkileri deneyiminin gösterdiği şey, inancın devlet desteğiyle gelişme olasılığı ne kadarsa, o destekten muaf gelişme olasılığının da o kadar olduğuydu. Alınan bu dersi pekiştiren de yeni Alman İmparatorluğu'nun 1870'lerde Katolik Kilisesi'ne karşı bir *Kulturkampf* başlatmasıydı. Kilise, Fransız Devrimi'ni modern dinsizliğin ve kilise karşıtlığının kökeni olduğu gerekçesiyle lanetlemeyi sürdürse de, bu tutumdan büyük övünç duyanlarca bu değişim mutlulukla kabul edildi. Ne var ki, 1790'ların travması, Kilise içinde de, aslında Kilise'nin seküler otoriteden bağımsız olmasının, kendi kararlarını vermekte özgür olup yalnızca uygulamaları ve etkinlikleri için hoşgörü talep etmesinin hiç de fena bir şey olmadığı düşüncesinin yavaş yavaş yerleştiği bir süreci başlattı. Gerçi, yirminci yüzyıl İspanyası'nda ya da İrlanda'da olduğu gibi, kendilerine erk teklif edildiğinde din adamları buna direnmekte yine de zorlandı; ama (yine kökenleri Fransız Devrimi'ne kadar uzanan) sıradan siyasal değişimin normal ve beklenilir olduğu bir dünyada, Kilise'ye karşı ne kadar anlayışlı olursa olsun, hiçbir rejimle gereğinden fazla yakınlaşmamak gerektiğini zeki din adamları artık çok iyi anlamış bulunuyor.

Kilise, sonuçta, on dokuzuncu yüzyıl boyunca gerici ve baskıcı rejimlere gereğinden fazla yakın olmanın cezasını ödemeye devam etti. 1920'lerde bile, Meksika devriminin ileri aşamaları 1793'ün Hıristiyanlıktan uzaklaştırma çabalarının bilinçli yansımalarını beraberinde taşıdı ve dindar yerlilerin yıpranan kiliseyi desteklemek için gerçekleştirdiği *Cristero* ayaklanması da 1792 tarihli Vendée ayaklanmasını anımsattı. Ancak, aşırı din karşıtlığının son büyük zaferlerinden hiçbiri, Katolik Kilisesi'ni Rus Ortodokslu-

ğu kadar (ya da onun 1945'te Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'a ulaşması kadar) yıpratamadı. 1922 yılında, Lenin, "Vardığımız kesin sonuca göre, artık din adamlarına karşı kararlı ve acımasız bir savaş başlatmalıyız, onların muhalefetini öyle sert bir biçimde bastırmalıyız ki onlarca yıl geçse bile unutamasınlar. Bu belayı defetme (...) çabamızda ne kadar başarılı olursak o kadar iyidir," demekteydi. 1793'ün Hıristiyanlığı söküp atma girişiminin en azimli birkaç destekçisi gibi, Stalin de devrimden önce rahip olarak yetiştirilmişti ve onun yönetimindeki Sovyetler Birliği kendisini resmen ateizme ve "batıl inancın" ortadan kaldırılmasına adamıştı. Kiliselerin çoğu kapatıldı, birçoğu yıkıldı ve dindarlık büyük ölçüde (1790'larda Fransa'da olduğu gibi) köylü kadınlar tarafından canlı tutuldu. Bu siyasalar, bu kadar acımasızca olmasa da, Stalin'in ölümünden sonra da sürdürüldü; ama, yine de, Sovyetler Birliği yıkıldığında Kilise yeniden boy gösterdi. Bu arada, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki uydu devletleri Katolik Kilisesi'ne çok da sert muhalefet etmemeleri gerektiğini iyi biliyorlardı. Geriye bakıldığında, 1978'de Polonya'dan bir papa çıkması, ilk kez yaklaşık iki yüzyıl önce şekillendirilen aşırı sekülarizm ideolojisinin dağılmaya başladığı bir anda Kilise'nin özgüvenini yeniden kazanmaya başlamasının bir işareti olarak görülebilir.

Ussallaştırma

Devrimcilerin din eleştirisi –açık bir saldırı haline gelmeden önce– 1789'da insanları ilgilendiren tüm konu-

larda ussallığın esas sayılması amacının bir parçasıydı. Bu insanların düşüncesine göre, eski rejimin çökmesi kendilerine içinde bulundukları koşulların denetimini ele almak ve bunları bilinçli bir plan ya da prensipler dizisi doğrultusunda yeniden şekillendirmek fırsatı sağlamaktaydı. Daha önce hiç kimsenin böylesine olağandışı bir şansı olmamıştı. Kendi orduları ve ardından Napoléon'un orduları diğer eski rejimleri devirdiğinde, başka idareciler de buralarda yaşayanlara aynı şansı verdi – daha doğrusu bu şansı zor koştu. Artık tüm yeni düzenlemelerin ve kurumların temel noktası ussallık ve bütünlük. İdari haritalar ve sınırlar yeniden çizildi, farklılıklar eşitlendi, her tür kuraldışılık bertaraf edildi. O zamanlar Fransa'yı oluşturan departmanlar yirminci yüzyıla kadar değiştirilmedi. Mübadele ve iletişim yollarında da –para birimi, ağırlık ve uzunluk ölçüleri, bir merkezden yönetilen ve titizlikle düzenlenen bir eğitim dizgesiyle desteklenmiş dil, yalın ve derli toplu yasalar– bütünlük sağlandı. Bunlardan bazılarının yalnızca anahatları oluşturuldu ya da 1790'larda buna daha yeni başlanabildi, fakat, Napoléon'un kararlılığı sayesinde, bunlar çok sağlam bir biçimde yerleşti ve müteakip rejimler tarafından izlenmesi gereken hedefler olarak kaldı. Modern devletler kendilerini böyle örgütledi. Devletlerarası rekabetin amansız baskısı altında, bu yöndeki hareketlerin zaten 1789'dan önce birtakım ülkelerde gelişmekte olduğu doğrudur; fakat bu hareketler çok rekabetçiydi ve zaten bu tür hamleler etrafında kopan kavga da Fransız eski rejiminin çöküşünü getirdi. Devrim kurumları ve direniş güçlerini bir kenara savurdu – hem Fransa'da, hem de Fransız erkinin erişebildiği her yerde. Bunu yaparak da

tüm rejimlere, kararlı olmaları durumunda modernleşmenin ne kadar kolay olduğuna ilişkin açık bir ders verdi.

Ya da öyle göründü. Gerçekte, Fransız Devrimi'nin zaferleri hiç de kolay olmamıştı. Ülke içinde paranoyakça vahşet uygulamaları ve yurtdışında askeri acımasızlıkla sağlama alınabilmişlerdi. Terör döneminin resmi kaynaklara göre 16.000 olan kurbanlarına, 1793-4 arasındaki çatışmalarda ve misillemelerde hayatını yitiren 150.000'den fazla insanı da eklemek gerekir. Hatta, yerle bir edilen Vendée yakın zamanlarda bazı tarihçiler tarafından tarihin ilk modern soykırım girişimi olarak tanımlanır. 1792 ile 1815 arasında, Avrupa'da eski rejime karşı verilen savaşlar 5 milyondan fazla Avrupalının (bunların 1.4 milyonu Fransız'dır) yaşamına mal oldu – daha uzun bir süreyi kapsasa bile, 1914-8 savaşındaki ölü sayısı kadar yüksek bir rakam bu. Bu tür kayıplar devrimcilerin azmi ve kazanımlarından esin alan daha sonraki gözlemciler tarafından ya gözden kaçırıldı ya da görmezden gelindi. Doğal bir sonuç olarak, bu tutkulu insanlar –yirminci yüzyılda Rusya'da ya da Çin'de olduğu gibi– zafere ulaştığında, tüm bu kıya yinelendi. Böylesi bir bedel karşılığında kazanılan zaferler de kalıcı olamadı.

Sınırlı bir miras

Fransız Devrimi'nin on dokuzuncu yüzyıla devrettiği miras, şu son iki bölümde gördüğümüz gibi, önemli ama daima kısmi ve çoğu zaman da çelişki yüklüydü. Yirminci yüzyılda kurulan devrimci komünist rejimler Avrupa'da

ondan daha uzun yaşayamadı ve bugün hâlâ hayatta olanlar da kendi kurucularını küplere bindirecek nispette dönüşüme uğradı. Uzun vadede devrimci güdüyü yenilgiye uğratan şey, kültürel çeşitliliğin kalıcılığıdır. Devlet erki tarafından, 1789'dan beri onlara gönül vermiş entelektüeller, yöneticiler ve devlet otoritesi tarafından dayatılan ussallaştırıcı ideolojiler alışkanlıklarda, geleneklerde, dinsel inançlarda, bölgesel ve yerel bağlılıklarda, ya da apayrı dillerde mevcut daha az ussal kimlik kaynaklarının önemini ortadan kaldırmakta başarılı olamadı. Belki de, devrimin ussallaştırma çabalarının en iddialısı, zamanın kendisini cumhuriyetin kurulduğu Eylül 1792'den itibaren yeniden başlatma girişimiydi. Aylar yeniden düzenlendi ve adlandırıldı; yedi günlük haftaların yerini onar günlük "onluk"lar aldı. Asla rağbet görmedi ve 14. yıl (1806) sonunda devrim takvimi Napoléon tarafından resmen terk edildi. Bu, insanların direnişi ya da kayıtsızlığı karşısında usun diğer birçok başarısızlığının bir habercisiydi. 1980'lerin ortalarından beri, dünyadaki komünist evrenselci rejimlerin çoğunun çökmesiyle birlikte, bu güçler yenilenmiş bir hevesle yeniden boy gösterdi. Fransa da dahil olmak üzere, yirminci yüzyılda komünizmin asla zafere ulaşamadığı ülkelerde bile merkezden yönetimin terk edilmesi ve yönetimin yerel yönetimlere devri, dilsel çeşitliliğin kabul edilmesi ve devletin hiç sorgulamadan üstlendiği ya da edindiği yükümlülükleri terk etmesi, yirminci yüzyılın son yirmi yılına damgasını vurdu. Devrimin iki yüzüncü yılını gösteren 1989 iyice gerilerde kalırken, devrimin ön ayak olduğu kalıcı değerlerin merasimi olması amaçlanan şey, daha çok, o değerlerin cenaze töreni gibi görünmeye başlıyor.

VI. Bölüm

GÜNÜMÜZDEKİ YERİ NEDİR?

"Görünüşe bakılırsa, iş artık bitti," diye yazmaktaydı İngiliz gözlemci Arthur Young, 27 Haziran 1789'da, Paris'te, "ve devrim tamamlandı." İnsanlar bu gözlemi –kanıdan ziyade umut biçiminde– bunu izleyen on yıl içinde sık sık yineledi, ta ki Aralık 1799'da Napoléon devrimin sonunu resmen ilan edene kadar. O zaman bile, Napoléon'un kastettiği şey, Fransa'da dikkate değer bir dizi olayın sona erdiğiydi; Napoléon bunları on altı yıl boyunca başka ülkelere satmayı sürdürecekti. Ayrıca, devrim birtakım anlamsız ayaklanmalardan oluşmuyordu. Çatışmalar, on dokuzuncu yüzyıl boyunca çarpışmaya devam eden ve yirminci yüzyıla da Marksçı komünizmin zaferleri tarafından taşınacak olan prensipler ve görüşler hakkındaydı. Bu nedenle, 1978 yılında, tarihçi François Furet'nin ünlü yazısının başlangıcında "Fransız Devrimi'nin bitirildiğini" (*terminée*) ilan etmesi birçok Fransız entelektüeline insafsızlık gibi görünmekteydi.

Furet'nin söylemek istediği, Fransız Devrimi'nin artık, örneğin, Merovenj krallarını inceleyen Ortaçağ araştırmaları kadar tarafsız ve heyecandan uzak bir tarihsel araştırma konusu olduğu ya da olması gerektiğiydi. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde Fransa'da kaleme alınan devrim tarihi akademik analizden ziyade bir anma konusu olup çıkarken, meşruiyeti de üniversite hiyerarşisi içinde yerlerini sağlamlaştırmış komünistlerin ya da yoldaşların tekelindeydi. Furet'nin saldırısı kişisel geçmişiyle iç içeydi. Sorbonne mezunu olmasına karşın, üniversite dünyasından hiçbir zaman hoşlanmamış ve rakip *Ecole pratique de Hautes Etudes* (sonraları EHESS olarak tanındı) bünyesinde kendisine bir yer edinmişti. Gençliğinde komünist olsa da, diğer birçokları gibi, Sovyetlerin 1956'da Macaristan'ı istila etmesi karşısında hayal kırıklığına uğradı ve partiyi reddetti. Furet ve kendisi gibi komünizmi reddetmiş biri olan Denis Richet 1965'te devrimin yeni bir tarihini kaleme aldığında, konunun önde gelen uzmanları, ağız birliği ederek, onları bu konuda uzmanlaşmadan işe burunlarını sokan kimseler olarak teşhir etti ve devrimin "rotadan saptığı" yönünde bir yorumda bulunarak devrimin temel amaç ve yön birliğini karalamakla suçladı. 1978'e gelindiğinde Furet bu görüşü terk etmişti, ama görüşün yarattığı husumet onu terk etmedi. Yaşamının geri kalanında (1997'de öldü) saldırısını sürdürdü, özellikle de iki yüzüncü yıl tartışmaları esnasında. O yılın sonlarında, Furet, büyük bir neşeyle kendisinin kazandığını ilan ediyordu.

Neydi bozguna uğrattığı? Furet ona "Jakoben-Marksçı Vulgata" diyordu. Rakipleri ise devrimin "klasik" yorumu demekteydi. Temelini, devrimin bir ilerleme gücü olduğu görüşü oluşturuyordu (ve hâlâ da öyledir, çünkü Furet'in zaferini ilan etmesine karşın bugün de birçok taraftarı var). Aydınlanma'nın meyvesi ve savunusu olan devrim, yalnızca Fransızları değil, insanlığın tamamını batıl inançların, önyargıların, rutinlerin ve hiçbir haklı gerekçesi olmayan toplumsal eşitsizliklerin kıskacından kararlı ve demokratik siyasal eylem yoluyla kurtarmak için yola çıktı. Bu, temel "Jakoben" prensipti ve 1790'larda sayısız kulüp üyesinin amacından çok az farklılık gösteriyordu. Tarihsel bir yorum olarak, devrimci geleneğin on dokuzuncu yüzyıldaki koruyucularının çalışmalarından güç alıyordu; bunlar arasında belki de en ünlüsü "Halk" kavramına kutsal bir nitelik kazandıran Jules Michelet'ydi. Kesin ve kendinden emin Jakoben bakış açısını bir tek terör bulandırabilirdi; bu bakış açısı terörü savunmamakta ama zalimce bir gereklilik ve ulusal savunmanın bir refleksi olarak görmekteydi.

Yirminci yüzyıla girilirken, bu tarihyazımsal Jakobenlik yepyeni bir siyasal kılıf edinmeye başladı. 1898'den itibaren, büyük solcu siyasetçi Jean Jaurès, Devrim'in iktisadi ve toplumsal boyutlarını vurgulayan ve bir parça da Marksçı bir analiz sunan *Histoire socialiste de la Révolution française* (Fransız Devrimi'nin Sosyalist Tarihi) adlı eserini üretmeye koyuldu. Marx'ın kendisi doğrudan devrime ilişkin çok az şey yazmıştı; ancak, asilzadelerle feodalizmi

hedef alarak yola çıkan bir hareketi sınıf mücadelesini ve kapitalizmle feodalizm arasındaki çelişkiyi vurgulayan bir tarih kuramına uydurmak kolaydı. Bu açıdan bakıldığında, Fransız Devrimi modern tarihte kapitalist burjuvaların eski feodal asilzadeler sınıfını devirdiği anahtar nitelikte bir andı. Bu nedenle, temel sorular iktisadi ve toplumsal nitelikliydi. Jaurès'in kitabını yazdığı sıralarda, Albert Mathiez adında azimli, genç bir profesyonel tarihçi, terör dönemi esnasında takip eden dönemin sosyalist ideallerinin açık "öngörüleri"ni vücuda getiriyor görünen Robespierre'e itibarını yeniden kazandırmak için yaşamı boyu sürecek bir kampanya başlattı. Mathiez, devrimin tarihyazımında kendi bakış açısını ölçü kılmak amacıyla yola çıktı ve bu çabası 1917'de gerçekleşen ve 1794'ün yitik vaadini yeniden canlandırır gibi görünen Rusya'daki Bolşevik Devrim örneğinin sağladığı esin sayesinde bir kat daha arttı. Robespierre'in Erdem Cumhuriyeti bir kez daha Lenin'in Sovyetler Birliği'nde yaşayacaktı. Mathiez, Komünist Parti'ye yalnızca çok kısa süreliğine üye olduysa da, "Société des Etudes Robespierristes"* adıyla buna koşut bir tarihsel parti oluşturdu. Bu partinin yayın organı olan *Annales Historiques de la Révolution française* bugün de Fransız dilinde devrime adanmış başlıca dergi konumundadır. Susturulduğu Vichy hükümeti yılları dışında, Mathiez'nin ölümünden Furet'nin ortaya çıkışına kadar bu topluluk ve onun üyeleri Fransa'da devrime dair öğretilere ve yazılara egemen durumdaydı; topluluğun birbirini izleyen seçkin üyeleri de Sorbonne Üniversitesi'nde Dev-

* Robespierre Araştırmaları Topluluğu. (ç.n.)

rim Tarihi Kürsüsü başkanlığını kimseye kaptırmadı. Furet polemiğini başlattığında bu göreve gelmesi kaçınılmaz görünen kişi, yaşam boyu bir komünist olarak kalan Albert Soboul'du (ölümü 1982); onun görüşleri karşısında, Furet'nin doğal olarak "revizyonizm" olarak adlandırdığı yaklaşım boşa kürek çekmekti.

Revizyonizm

Ne var ki, revizyonizm Furet'yle başlamamıştı. Revizyonizm İngilizce konuşulan dünyada 1950'lerde başladı – İngiltere'de Alfred Cobban, ABD'de George V. Taylor. İngiliz kültürünün on dokuzuncu yüzyıldaki büyük düşünürlerinin çoğu Fransız Devrimi ve Napoléon hayranı olsa da, bu ilgi yirminci yüzyılın ilk yarısında azaldı. Konuyla hâlâ ilgilenen az sayıda tarihçi Fransa'da çok az çalışma gerçekleştirdi ve orada neredeyse hiç tanınamadılar. Fakat, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Batı hem içeriden hem de dışarıdan Marksçıların tehdidiyle karşı karşıyaymış gibi görününce, modern tarihin büyük anlarını taraflı çarpıtmalardan kurtarmak büyük öncelik kazandı. Hem Cobban hem de Taylor Fransız "ortodokslar" dedikleri kişilerle doğrudan çarpışmayı seçti. Cobban'ın savına göre, 1789 devrimlerinin kapitalizmin sözcüleri olması bir mitti; eski rejimi yok eden vekiller mevki sahibi kişiler ve toprak sahipleriydi. Zaten, diyordu Taylor, devrim öncesi zenginliğin büyük bölümü de kapitalist kökenli değildi ve mevcut kapitalizmin de eski düzenin yok edilmesinden bir çıkarı olamazdı. Bu yok ediş de, aslında, gitgide gelişen kapitalist

burjuva sınıfını dizginleyen engelleri kaldırmak bir yana, tam bir iktisadi felaket yarattı ve elinde parası olan herkesi bir teminat olması için toprağa yatırım yapmaya itti. Bu eleştirilerin gündeme getirdiği çok sayıda sorudan cesaret alarak, İngilizce konuşulan ülkelerden çıkan yepyeni bir araştırmacı nesli, 1960'larda ve 1970'lerde yeni hipotezleri sınamak için Fransız arşivlerini altüst etti. 1980'lere gelindiğinde, devrimin kökenlerine yönelik "klasik" yorumun görgül temelini ve entelektüel tutarlılığını büyük ölçüde yıkmışlardı.

İlk başlarda Fransızlar geleneksel tavırlarını devam ettirerek "Anglo-saksonlar"ı küçük görmeyi ve Taylor ile Cobban'ı da, tek istedikleri devrimi Batı burjuvazisinin egemenliğine sürekli bir tehdit olduğu gerekçesiyle kötülemek olan, gereğinden fazla Burke okumuş, kaşarlanmış savaşçılar oldukları gerekçesiyle yok saymayı sürdürdüler. Fakat, Furet ile Richet klasik yoruma Fransız kültürünün içedönük dünyasından meydan okuyunca, Robespierre yandaşları savunmaya geçmek zorunda kaldı. 1970'lerin başlarına gelindiğinde, İngiliz dilini çok iyi kullanabilen Furet, yabancıların bulgu ve görüşlerini kendi yorumlarına katmaya başlamıştı; bunlara Fransa'da uzunca bir süre ihmal edilen ama İngilizce konuşanlar tarafından her zaman ciddiye alınan yoldaşı Alexis de Tocqueville'in (ölümü 1859) görüşleri de buna dahildi. Tocqueville, devrimi demokrasi ve eşitliğin boy vermesi olarak görmekteydi – ama özgürlüğün değil. Devrim devlet erkinin acımasızca büyümesini engelleyerek özgürlük ruhunu canlı tutan bütün kurumları silip süpürdüğü için, Napoléon ile yeğeni –eski nesil aristokratlar ondan nefret etmekteydi– demokratik

bir destek alarak diktatörlüğün nasıl kurulabileceğini göstermişti. Bu görüşlere dayanarak, Furet, devrimin aslında yoldan çıkarak teröre sapmadığına ikna oldu. Terör potansiyeli daha en başta, ulusal egemenliğin ilan edildiği ve ulusal toplum içindeki çelişen çıkarlara meşruiyet tanınmadığı anda zaten mevcuttu. Bütün özgürlükçü retoriğe karşın, devrim, muhalefete eski monarşinin yaptığından daha fazla hoşgörü göstermiş değildi ve modern totalitarizmin kökeni de 1789 ile 1794 yılları arasında bulunabilirdi.

Post-revizyonizm

Revizyonizmden fazlası da mevcuttu. Coban, Taylor ve onlardan sonra gelenlerin yaklaşımı büyük ölçüde görgül nitelikliydi; yani klasik yorumun toplumsal ve iktisadi savlarını baltalayıp ortadan kaldırmakta, yeni görüşler oluşturmayıysa ender olarak hedeflemektedir. İleri sürebileceklerinin en fazlası, devrimin siyaset, olumsallık ve hatta rastlantı yoluyla daha ikna edici bir biçimde açıklanabileceğiydi. Bu, bu kitabın ilk bölümlerinde büyük ölçüde benimsenen yaklaşımdır. Bu tür öneriler daha cesur düşünenleri tatmin etmedi. Furet, devrimi, onu kaçınılmaz biçimde teröre yönlendiren tutum ve kanıların pençesine düşmüş bir olgu olarak betimleyince, başkaları –özellikle de Amerika'da– kültürel açılardan devrimci davranışın daha kapsamlı açıklamalarını aramaya başladı. Bu kimseler, 1770 ile 1789 arasındaki siyasal çekişmeden doğan ve devrimcilerin tavizsiz dillerinin ve argümanlarının temelini atan birtakım "söylemler" bulguladı. Alman solcu

felsefeci Jürgen Habermas'ın varsayımlarını kullanarak, devrimden önceki nesil boyunca halkın görüşlerinin kralın denetiminden çıktığını ve bu süreç içinde de monarşiye duyulan sevgi ve saygının eriyip gittiğini ileri sürdüler. Furet bu yorumsal eğilimleri erken tarihli revizyonizminkilerden çok daha uygun bularak Amerika'da ve konferanslar amacıyla yurtdışında daha fazla zaman geçirmeye başladı; bu yerlerde kültürel yaklaşıma bağlılık gösteren bambaşka bir genç araştırmacı nesli revizyonizmin başarılarını geçmişin savaşları olarak görmekteydi. 1987'ye gelindiğinde, bu eğilimler yepyeni bir doktrin biçiminde açıklığa ve post-revizyonizm olarak adlandırıldı.

İki yüzüncü yıl

Aleyhinde ne söylenirse söylensin, klasik yorum hiç değilse tutarlı ve kapsamlıydı. Buna karşın, felsefeciler ve yazın kuramcılarından gitgide daha fazla etkilenen post-revizyonizmin "dilsel yönelim"i uzman çevreler dışında çok az anlaşılabilecek çok sayıda müphem malzeme üretti. Bu nedenle, Fransa'nın sosyalist cumhurbaşkanı, birkaç yıl önceden, 1989'da devrimin iki yüzüncü yılının kutlanmasının şart olduğunu ilan ettiğinde, törenlerin akademik yönünü Soboul'un ölmeden hemen önce "bizim eski, iyi ortodoksimiz" diye adlandırdığı yaklaşımın yere sağlam basan savunucularına emanet etti. Sorbonne'da Soboul'un yerini alan Michel Vovelle'e akademik anma törenlerinin dünya çapında eşgüdümünü sağlama görevi verildi. Vovelle bu uğurda o kadar fazla çalıştı ki doktorlar nihayet

Resim 11. Akademik tükenmişlik: Yorumcuların iki yüzüncü yıla tepkisi (Daily Telegraph, 3 Haziran 1989).

buna son vermesini önermek zorunda kaldı. Fakat, Vovelle, iki yüzüncü yılla başa çıkmanın devrimin kendisini idare etmek kadar zor olduğunu öğrendi. Vovelle ve Furet her bir kıtadaki meslektaşlarını tek tek ziyaret ederken ikisi asla aynı platformda yer almadı ve Furet ile yandaşları

Vovelle'in Paris'te düzenlediği yılın en büyük konferansını boykot etti. Bu, Furet'nin 1978'de gerekliliğini vurguladığı, bilim insanlarına yakışır tarafsızlıkla hiç bağdaşmıyordu. Hizipçi duyguları su yüzüne çıkaran bir konu olarak devrim, belli ki, sona ermiş değildi – hatta bittiğini ileri sürenler açısından bile.

İki yüzüncü yıl, aslında, sözünü sakınmayan bir sürü eserin yazılmasına vesile oldu; bunların çoğu devrimin ve onun mirasının şu ya da bu yönünü kötülemekteydi. Fransa'da özellikle seslerini duyuranlar, devrim gerçekleştiğinde onun en kararlı Fransız düşmanları ve sonuçta da en vahşi sindirme hareketinin kurbanları olan Vendée isyancılarını savunanlardı. Uzunca süredir batıl inançlı fanatikler olarak alaya alınan bu dindar köylü gerillaların kahramanlığı şimdi sevgiyle kayıtlara geçiriliyordu. Katolik din adamları cemaatlerine modern dinsizliğin ne zaman başladığını anımsatıyordu. Bu arada, bir nesil boyunca sürmüş akademik savaşların kalıntılarını didikleyen yüzlerce eğitimli insanın, yayıncıların ve basının iki yüzüncü yıla bir biçimde damga vurmak gereğini hissettiği İngilizce konuşulan dünyada yılın sansasyonu, Simon Schama'nın *Citizens* adlı kitabıydı: renkli ve akıcı bir öykü anlatmak uğruna tarihsel tartışmayı neredeyse tamamen görmezden gelen, devrime ilişkin devasa bir "döküm". Verilmek istenen mesaj devrimlere kalkışmanın aptallık olduğuydu (bu mesaj o sıralarda Sovyetlerin uydu devletlerine meydan okuyan Doğu Avrupalılara hitap edemedi). Ancak, Schama'nın Dickens'ı anımsatan anlatımının ardında entelektüel bir duruş vardı ve bu da temel olarak Furet'ninkiyle aynıydı. Kitaptaki en ünlü tümcenin de belirttiği gibi,

en fazla cesedin sayıldığı yıldı 1789: "Şiddet (...) yalnızca kötü bir yan etki değildi. (...) Devrimin kolektif enerji kaynağıydı. Devrimi devrimci yapan şeydi." En önemlisi, Schama'nın kitabının 1794'te Robespierre'in devrilmesi ve terörün bitmesiyle aniden sona ermesiydi.

Devrimin klasik yorumunun sevilen mantralarından birini, Birinci Cumhuriyet'in başarılarından gurur duyan, Üçüncü Cumhuriyet'in devlet adamı Georges Clemenceau dile getirdi. Clemenceau'ya göre, devrimin bir *blok* olduğu söylenebilirdi. Devrim her şeyiyle, terörle ve diğer nitelikleriyle, bir bütün olarak kabul edilmeliydi. Devrim parçalarına ayrılmamalıydı. Olumsallığa, rastlantısal olana ve onu tecrübe edenlerin yüzleştiği seçeneklerin gerçekliğine odaklanan revizyonizm ise tam tersini ileri sürmekteydi – gençliğinde Richet ile birlikte devrimin yoldan çıktığını dile getiren genç Furet'nin yaptığı gibi. Olaylara çağdaşların yapmak zorunda olduğu gibi, yaklaşan ürküye dair bir farkındalık olmaksızın eğilerek, ancak o zaman, kral katletmenin, Hıristiyanlığın kökünü kazımanın ve giyotinin –onlardan sonra gelen her şey gibi– onlara öncül olanları gölgelemeleri engellenebilirdi. Ne var ki, postrevizyonistler bu yaklaşıma karşı durdu. Tarihin aktörlerinin neyi düşünüp düşünemeyeceğini ya da neyi yapıp yapamayacağını belirleyen kültürel kısıtlamaları vurgulayarak, klasik tarihçilerin Marks esinli zafer günlerinde vurguladığı iktisadi ve toplumsal unsurlara benzemeyen bir gerekirciliğe giden yolu açtılar. Ve terörün daha en başından devrimin özünde bulunduğunda ısrar ederek, Furet, bunu devrimin bütünsel öneminin yargılanması için kullanılacak temel unsur haline getirdi. Aslında, her eğilimden

post-revizyonist açısından, devrim, en az muzaffer olduğunu ileri sürenler için olduğu denli yekpare bir bloktu.

Elbette, farklı bir bloktu bu. Bu arada, post-revizyonistlerin terörün merkezi nitelik taşıdığında ısrar etmeleri hem devrimin hem de onu anma girişiminin örtülü biçimde de olsa kötülenmesini teşvik ederken, aynı zamanda, tam da Mitterrand'ın amaçladığı gibi, tüm Fransa'da insan haklarının iki yüzüncü yıl kutlamaları gerçekleşiyordu. Vovelle, kendi açısından, izleri Jakobenliğe kadar sürülebilecek sol kanada bağlılığını dile getirirken, Furet ile herhangi bir rekabete girmeyi kabul etmeye yanaşmadı ve akademik incelemenin her zaman farklı görüşlere açık olduğunu dile getirdi. Fakat, birkaç sıkı komünist dışında, bir zamanlar egemen olan klasik geleneği savunanlar iki yüzüncü yıl kutlamalarından daha yumuşak başlı çıktı. 1990'larda, *Annales Historiques de la Révolution*, Robespierre incelemeleri çevresinin dışında kalanlara da sayfalarını hevesle açmaya ve onların kitaplarını da suçlamaktan başka amaçlarla değerlendirmeye başladı. Bir zamanlar Mathiez, Soboul ve Vovelle'in kürsü başkanı olarak işgal ettiği konumda bugün bir Vendée tarihçisi var. Ve Furet'nin ölümünden beri Jakobenliğe dair daha anlayışlı analizler ortaya çıktıysa da, bunlar da terörün devrimin hareket noktası olduğunu inkâr etmekte kararsız. Yine de, en büyük darbe okullu revizyonistlerden ya da post- revizyonistlerden gelmedi. Bu darbe, Sovyet komünizminin büyük çöküşü ve onun Çin çeşitlemesinin 14 Temmuz 1989'dan birkaç hafta önce özgürlük isteyen ve *La Marseillaise*'i söyleyen öğrencilere karşı otoritesini sergilemek üzere gösterdiği baskıcı çabalardı.

Sovyet komünizminin tümüyle baskıcı geçmişine dair farkındalık, en azından Kruşçev 1956'da Stalin'i teşhir etmeye başladığından beri artmaktaydı. Ne ki, Sovyetler Birliği görünürde gelişmeye ve güç kazanmaya devam ettiği sürece, Marksçı ideolojinin işe yaradığı ve kanlı geçmişinin halk demokrasisini korumak için ödemeye değer bir bedel olduğu ileri sürülebilirdi. Benzer görüşler 1793-4'teki terörü haklı göstermek için Jakobenizm taraftarı tarihçiler tarafından da kullanılmıştı. Gorbaçov yönetimi Sovyet varlığının sürdürülemez olduğunu gösterdiğinde bu yanılsama çöktü. Yetmiş yıldan beridir bütün umutların bağlandığı bir rejim ve Robespierre'in devrilmesinden beri sürekli boşa çıkan hayaller, o rejimin ve rejimin dostlarının büyük saygı duydukları ilk örneğe kıyasla sadece biraz daha başarılı olabilmiş ve bunu çokça insanın hayatı pahasına yapabilmişti. Tarihsel bağlılıkları benzerlik sergileyen Çinlilerin, kendi içindeki eleştirmenlere onları kurşuna dizmek ya da hapse atmaktan başka verecek yanıtları yoktu. Eğer böyle rejimler Fransız Devrimi'nin gerçek mirasçılarıysa, o zaman, Tocqueville ile Furet devrimin anlamının özgürlüğün geliştirilmesinde değil de devlet erkinin yüceltilmesinde yattığı biçimindeki görüşlerinde haklıydılar. Ussallaştırıcı bir devletin müşfik potansiyeline duyulan inanç, Aydınlanma'nın ilk ve belki de son yanılsamasıydı; bu bağlamda, Fransız Devrimi ve son iki yüz yıl içinde onu izleyen devrimlerin tümü onun gerçek mirasçılarıydı. Batı'daki tarihçiler devrimin iki yüzüncü yılına nasıl damga vuracakları –hatta damgayı vu-

rup vuramayacakları– konusunda çekişirken bu yanılsama sona erdi.

Ama, elbette, halkların totaliter demokrasisi, ilk kez 1790'larda zafere ulaşan düşünce biçimlerinin tek mirası değildi. François Mitterrand'ın iki yüzüncü yılda insan haklarını kutlamaya karar verişi, devrimin anılarını terörden ayrı tutmak için girişilmiş sonu belli bir çabaydı sadece. Aynı zamanda, insan hakları ideolojisinin –eğer böyle bir şey varsa– hiç olmadığı kadar önem taşıdığının da kabul edilmesiydi. Zulüm ve katliam rejimlerinin devrimin mirası üzerinde hiçbir tekeli bulunmamaktadır. Modern anayasal demokrasilerde yaşayan, kamusal ve siyasal hakları güvenceye alınmış, yaşama şansları yasalar önünde eşit yurttaşların kutlanacak çok şeyi var. Fransız Devrimi'nin arzusu o kadar kapsamlıydı ki o zamandan bugüne dek yaşamış hemen herkes hayran olunacak ve kınanacak bir şeyler bulabilir. Başlattığı savaşlar da henüz bitmiş değil. Komünizmin çöküşü Jakobenlerin yenilgisi olarak görülebilse de, Avrupa Birliği 1789'un kazançlarını bir bütün olarak Avrupa'ya taşıyacak bir Gironde projesine çok benziyor. Buna karşılık, bu ukde, önce devrimci Fransa'dan neşet etmiş güçlüklerin uyandırdığı ulusal reflekslerin direnciyle karşılaşır. 1987'de, yani iki yüzüncü yılın simgesel öneminin ortaya çıkışından önce, seçkin bir yazın eleştirmeni şöyle yazıyordu:

> 1789'un bazı temel sonuçlarını yalnızca sıralamak bile, bizim bugün bildiğimiz biçimiyle dünyanın (...) Fransız Devrimi tarafından üretilen reflekslerin, siyasal varsayımlar ve yapıların, retorik duruşların bileşimi olduğunun

anlaşılmasını sağlar. Hem de tartışmaya yer bırakmayacak biçimde, çünkü çoğu zaman taklide dayalı, ardıl devrimci hareketleri ve girişimleri gerekli kılar; Hıristiyanlığın kuruluşundan sonra, Fransız Devrimi, odak teşkil eden tarihsel-toplumsal bir tarihtir. (...) Zamanın kendisi, yaşanmış tarih döngüsü ikinci bir kez başlamış sayılır. (...) 1789 şimdiki an olmayı sürdürüyor.

G. Steiner, "Aspects of Counter-Revolution",
G. Best (yay. haz.), *The Permanent Revolution*

Ne ki, son sözü belki de kitabın başında andığımız yazara bırakmamız gerekir: "Bu, sevgili Algy," der Ernest Worthing, "saf ve basit haliyle tüm hakikat." "Hakikat," diye yanıtlar dostu, "ender olarak saftır ve asla basit değildir."

Zaman Çizelgesi:
Fransız Devrimi'nin Önemli Tarihleri

ÖNCESİNDE

1756-1763	Yedi Yıl Savaşları
1770	Geleceğin XVI. Louis'si Marie-Antoinette ile evlendi
1771-4	Maupeou meclisleri yeniden şekillendirdi
1774	XVI. Louis'nin tahta çıkışı. Maupeou'nun uzaklaştırılması
1776	Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi. Necker yönetime katıldı
1778	Fransa, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katıldı. Voltaire ve Rousseau öldü
1781	Necker istifa etti
1783	Paris Barış Anlaşması: Calonne maliye bakanı oldu
1787	Seçkinler Meclisi
1788	8 Ağustos: Genel Meclis 1789 için toplantıya davet edildi
	16 Ağustos: Hazineden yapılan ödemeler askıya alındı
	Ekim-Aralık: İkinci Seçkinler Meclisi

ESNASINDA

1789 Şubat-Haziran: Genel Meclis seçimleri
Şubat: Sieyès. *Üçüncü Güç Nedir?*
5 Mayıs: Genel Meclis toplandı
17 Mayıs: Ulusal Meclis ulusal egemenlik ilan etti
20 Mayıs: Tenis kortunda yemin
27 Mayıs: Gruplar nihayet birleşti
14 Temmuz: Bastille teslim oldu
Temmuz: Kırsal yörelerde "Büyük Korku"
4 Ağustos: Feodalizmin, ayrıcalıkların ve mevkilerin satışı uygulamasının kaldırılışı
26 Ağustos: İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi
5-6 Ekim: "Ekim Günleri": Kadınlar Versailles'a yürüdü, kral ve meclis Paris'e taşındı
2 Kasım: Kilise malları ulusallaştırıldı
12 Aralık: *Assignat* getirildi.

1790 13 Şubat: Dine bağlılık yeminleri yasaklandı
22 Mayıs: Yabancı ülkelerin fethinden vazgeçildi
19 Haziran: Soyluluk kaldırıldı
12 Temmuz: Din adamları sivil anayasası
16 Ağustos: Meclisler kaldırıldı
27 Kasım: Din adamları için yemin
Kasım: Burke, *Reflections on the Revolution in France*

1791 Mart: Paine, *İnsan Hakları*
2 Mart: Loncalar dağıtıldı
13 Nisan: Papa Sivil Anayasa'yı lanetledi

14 Mayıs: Le Chapelier Yasası ile sendikalar yasaklandı
20-21 Haziran: Varennes'e kaçış
16 Temmuz: XVI. Louis yeniden göreve getirildi
17 Temmuz: Champ de Mars katliamı
14 Ağustos: Santo Domingo köle isyanı
27 Ağustos: Pillnitz Bildirgesi
14 Eylül: XVI. Louis anayasayı kabul etti
30 Eylül: Kurucu Meclis dağıldı
1 Ekim: Yasama Meclisi toplandı
19 Aralık: XVI. Louis ilticacılara ve yemin etmeyen rahiplere yönelik kararları veto etti

1792 20 Nisan: Avusturya'ya savaş ilan edildi
25 Nisan: Giyotin ilk kez kullanıldı
13 Haziran: Prusya, Fransa'ya savaş ilan etti
20 Haziran: *Sansculotte*'lar kraliyet sarayını işgal etti
30 Haziran: *Fédéré* güçler *Marseillaise*'i söyleyerek Paris'e girdi
10 Ağustos: Monarşi ortadan kaldırıldı
2-6 Eylül: Eylül katliamları
20 Eylül: Fransız güçlerinin Valmy'de ilk zaferi
21 Eylül: Kongre toplandı
22 Eylül: Cumhuriyet ilan edildi
19 Kasım: "Kendi özgürlüklerini isteyen" tüm halklara kardeşlik ve yardım önerildi
3 ve 26 Aralık: XVI. Louis yargılandı

1793 16 Ocak: XVI. Louis ölüme mahkûm edildi
21 Ocak: Kral infaz edildi

1 Şubat: Ingiltere ve Hollanda'ya karşı savaş
11 Mart: Vendée isyanı başladı
19 Mart: Belçika'da Neerwinden Muhabere-si'nde yenilgi
6 Nisan: Kamu Güvenliği Komitesi oluşturuldu
31 Mayıs-2 Haziran: Girondin'lerin temizlenmesi
Haziran: "Federalist Terör"ün yayılması
13 Temmuz: Marat öldürüldü
27 Temmuz: Robespierre Kamu Güvenliği Komitesi'ne katıldı
23 Ağustos: *Levée en masse* kararı
27 Ağustos: Toulon İngilizlerin eline geçti
5 Eylül: Sansculotte'lar Kongre'yi terörü geçerli düzen ilan etmeye zorladı
29 Ekim: Fiyatlara genel *maksimum* uygulaması
Ekim-Aralık: Hıristiyanlıktan uzaklaştırma kampanyası
5 Ekim: Devrim takvimi getirildi
9 Ekim: Lyon, Kongre güçlerinin eline geçti
16 Ekim: Marie-Antoinette infaz edildi
3 Ekim: Girondin'ler idam edildi
19 Aralık: Toulon'un düşüşü
23 Aralık: *Vendée* isyancıları Savenay'de yenildi

1794 4 Şubat: Köleliğin kaldırılması
22 Mart: Hébertcilerin idamı
5 Nisan: Danton yanlılarının idamı
8 Haziran: Ulu Varlık Festivali

10 Haziran: 22 Prairial Yasası Paris'te "Büyük Terör"ü başlattı
27-8 Temmuz (9-10 Thermidor): Robespierre'in düşüşü; terörün sonu
Ağustos-Aralık: "Thermidor Tepkisi"
18 Eylül: Cumhuriyet bütün dini bağlılıkları reddetti
12 Ekim: Jakoben kulübü kapatıldı
24 Aralık: Hollanda Cumhuriyeti'nin işgali

1795 1-2 Nisan: Sansculotte'ların Germinal ayaklanması
20-23 Mayıs: Sansculotte'ların Prairial ayaklanması
8 Haziran: XVII. Louis'nin ölümü
24 Haziran: XVIII. Louis'nin Verona Bildirgesi
27 Haziran-21 Temmuz: İlticacıların Quiberon çıkarması
22 Ağustos: 2. yıl anayasası ve Üçte İki yasası onaylandı
1 Ekim: Belçika ilhak edildi
5 Ekim: Paris'te Vendémiaire ayaklanması. Napoléon'un ölenlere bakıp "altı üstü barut kokusu" dediği söylenir
2 Kasım: Heyet açıldı

1796 19 Şubat: *Assignat* kaldırıldı
11 Nisan: Bonaparte İtalya'yı işgal etti
10 Mayıs: Babeuf ile kumpasçıların tutuklanması

1797 18 Nisan: Bonaparte Avusturyalıları Leoben Barış Görüşmeleri'ne katılmaya zorladı

29 Haziran: Kuzey Alp Cumhuriyeti yaratıldı
4 Eylül: Fructidor darbesiyle Konseyler ve Direktuvar kaldırıldı
30 Eylül: Üçte İkinin iflası
18 Ekim: Campo Formio Barış Anlaşması ile Avrupa kıtasında savaş sona erdi

1798 15 Şubat: Roma Cumhuriyeti ilan edildi
11 Mayıs: Floréal darbesiyle seçim sonuçları geçersiz sayıldı
19 Mayıs: Bonaparte Mısır'a yelken açtı
21 Mayıs: İrlandalıların isyanı
1 Ağustos: Nil Muharebesi. Bonaparte Mısır'da kalmaya zorlandı
5 Eylül: Jourdan Yasası askere almayı yaygınlaştırdı

1799 26 Ocak: Napoli Cumhuriyeti ilan edildi
12 Mart: Avusturya savaş ilan etti. İkinci Koalisyon Savaşı
10 Nisan: Papa VI. Pius Fransa'ya getirildi
18 Haziran: Prairial darbesiyle Direktuvar temizlendi
22 Ağustos: Bonaparte Mısır'dan ayrıldı
29 Ağustos: VI. Pius öldü
9 Ekim: Bonaparte Fransa'ya ulaştı
9-10 Kasım: 18-19 Brumaire darbesiyle Bonaparte yönetimi ele geçirdi
25 Aralık: Konsüllük Anayasası ilan edildi

1800 14 Haziran: Birinci Konsül Marengo'da Avusturyalıları yenilgiye uğrattı. Ardından, yeni seçilen Papa VII. Pius ile görüşmeler başladı

	3 Aralık: Avusturyalılara Hohenlinden'de son darbe indirildi
1801	16 Temmuz: Papa ile anlaşma imzalandı
1802	27 Mart: İngilizlerle Amiens'de barış anlaşması yapıldı. Fransız devrim savaşlarının sonu
	18 Nisan: Papa ile yapılan anlaşma ilan edildi

SONRASINDA

1804	Medeni Hukuk ilan edildi
1804	İmparator Napoléon'un taç giymesi, Birinci Cumhuriyet'in sonu
1804	Kutsal Roma İmparatorluğu dağıldı
1808	İspanyol Bourbon Hanedanı ortadan kaldırıldı
1812	Napoléon Rusya'yı işgal etti; Moskova'dan geri çekilme
1814-15	Birinci Bourbon idaresi yeniden oluşturuldu
1815	20 Mart-22 Haziran: "Yüz Gün"
	18 Haziran: Napoléon Waterloo'da bir daha toparlanamayacak biçimde yenildi
1815-30	Monarşinin yeniden egemenliği
1821	St. Helena'da Napoléon'un ölümü
1830	Haziran: 1830 Devrimi
1830-48	Temmuz Monarşisi: Louis-Philippe'in hükümdarlığı
1835	Büchner, *Danton'un Ölümü*
1836	Carlyle, *The French Revolution: A History*
1840	Napoléon'un kalıntıları Fransa'ya getirildi
1848	Şubat: 1848 Devrimi
	Aralık: Louis-Napoléon Bonaparte devlet başkanı seçildi

1848-52	İkinci Cumhuriyet
1852-70	İkinci İmparatorluk: III. Napoléon'un hükümdarlığı
1856	Tocqueville, *Eski Rejim ve Fransız Devrimi*
1859	Dickens, *İki Şehrin Hikâyesi*
1870	Fransız-Prusya Savaşı; III. Napoléon'un tahttan indirilişi
1871	Paris Komünü
1873-1940	Üçüncü Cumhuriyet
1905	Kilise ile devletin ayrılması
1917	Rus Devrimi
1940-4	Vichy Devleti
1944-58	Dördüncü Cumhuriyet
1958	Beşinci Cumhuriyet kuruldu
1989	Fransız Devrimi'nin iki yüzüncü yılı

DEVRİM TAKVİMİ. Ekim 1793'te getirilen ve Cumhuriyet ilanının yıldönümü olan 22 Ekim'le başlayan takvim 1806'ya kadar resmi olarak kullanımda kaldı. Fabre d'Eglantine tarafından icat edilen ay adlarının mevsimleri çağrıştırması ama kolayca da çevrilememesi amaçlanmıştı. Fakat, alaycı İngilizler yine de bir çevirmenin bir yolunu buldu: Slippy, Nippy, Drippy; Freezy, Wheezy, Sneezy; Showery, Flowery, Bowery; Heatty, Wheaty,

Ay	Devrim yılı			
	II	III	IV	V
1 vendémiaire	22 Eylül 1793	22 Eylül 1794	23 Eylül 1795	22 Eylül 1796
10	1 Ocak 1793	1 Ocak 1794	2 Ocak 1795	1 Ekim 1796
20	11	11	12	11
1 brumaire	22	22	23	22
10	31	31	1 Kasım 1795	31
20	10 Kasım 1793	10 Kasım 1794	11	10 Kasım 1796
1 frimaire	21	21	22	21
10	30	30	1 Aralık 1795	30
20	10 Aralık 1793	10 Aralık 1794	11	10 Aralık 1796
1 nivôse	21	21	22	21
10	30	30	31	30
20	9 Ocak 1794	9 Ocak 1795	9 Ocak 1796	9 Ocak 1797
1 pluviôse	20	20	21	20
10	29	29	30	29
20	8 Şubat 1794	8 Şubat 1795	8 Şubat 1796	8 Şubat 1797
1 ventôse	19	19	20	19
10	28	28	29	28
20	10 Mart 1794	10 Mart 1795	10 Mart 1796	10 Mart 1797
1 germinal	21	21	21	21
10	30	30	30	30
20	9 Nisan 1794	9 Nisan 1795	9 Nisan 1796	9 Nisan 1797
1 floréal	20	20	20	20
10	29	29	29	29
20	9 Mayıs 1794	9 Mayıs 1795	9 Mayıs 1796	9 Mayıs 1797
1 prairial	20	20	20	20
10	29	29	29	29
20	8 Haziran 1794	8 Haziran 1795	8 Haziran 1796	8 Haziran 1797
1 messidor	19	19	19	19
10	28	28	28	28
20	8 Temmuz 1794	8 Temmuz 1795	8 Temmuz 1796	8 Temmuz 1797
1 thermidor	19	19	19	19
10	28	28	28	28
20	7 Ağustos 1794	7 Ağustos 1795	7 Ağustos 1796	7 Ağustos 1797
1 fructidor	18	18	18	18
10	27	27	27	27
20	6 Eylül 1794	6 Eylül 1795	6 Eylül 1796	6 Eylül 1797
1. artık gün	17	17	17	17
5. artıkgün	21	21	21	21
6. artıkgün		22		

Sweety [Kaygan, Yakıcı, Yağışlı; Dondurucu, Boğaz yakıcı, Aksırtıcı; Sağanak yağışlı, Çiçekli, Bol renkli; Sıcaktan bunaltıcı, Buğdaylı, Canım cicimli. (ç.n.)]. Otuz günlük toplam on iki ay olduğu için geriye beş gün kalıyordu. Bunlar da, ilk başta *sansculottide* denildiyse de, Direktuvar döneminde yeniden gün olarak adlandırıldı. Aşağıda devrim takvimiyle Miladi takvimin karşılaştırması yer almaktadır.

VI	VII	VIII	IX
22 Eylül 1797	22 Eylül 1798	23 Eylül 1799	22 Eylül 1800
1 Ocak 1797	1 Ocak 1798	2 Ocak 1799	2 Ekim 1800
11	11	12	12
22	22	23	23
31	31	1 Kasım 1799	1 Kasım 1800
10 Kasım 1797	10 Kasım 1798	11	11
21	21	22	22
30	30	1 Aralık 1799	1 Aralık 1800
10 Aralık 1797	10 Aralık 1798	11	11
21	21	22	22
30	30	31	31
9 Ocak 1798	9 Ocak 1799	10 Ocak 1800	10 Ocak 1801
20	20	21	21
29	29	30	30
8 Şubat 1798	8 Şubat 1799	9 Şubat 1800	9 Şubat 1801
19	19	20	20
28	28	1 Mart 1800	1 Mart 1801
10 Mart 1798	10 Mart 1799	11	11
21	21	22	22
30	30	31	31
9 Nisan 1798	9 Nisan 1799	10 Nisan 1800	10 Nisan 1801
20	20	21	21
29	29	30	30
9 Mayıs 1798	9 Mayıs 1799	10 Mayıs 1800	10 Mayıs 1801
20	20	21	21
29	29	30	30
8 Haziran 1798	8 Haziran 1798	9 Haziran 1800	9 Haziran 1801
19	19	20	20
28	28	29	29
8 Temmuz 1798	8 Temmuz 1799	9 Temmuz 1800	9 Temmuz 1801
19	19	20	20
28	28	29	29
7 Ağustos 1798	7 Ağustos 1799	8 Ağustos 1800	8 Ağustos 1801
18	18	19	19
27	27	28	28
6 Eylül 1798	6 Eylül 1799	7 Eylül 1800	7 Eylül 1801
17	17	18	18
21	21	22	22
	22		

KÜLTÜR KİTAPLIĞI

1- **SOKRATES**, Louis-André Dorion, Mart 2005
2- **NAPOLÉON**, Thierry Lentz, Mart 2005
3- **BİLİM-KURGU**, Jacques Baudou, Mart 2005
4- **ANADOLU UYGARLIKLARI**, Marc Desti, Nisan 2005
5- **PSİKANALİZ**, Daniel Lagache, Nisan 2005
6- **SOSYAL BİLİMLER**, Dominique Desjeux, Nisan 2005
7- **HİTİTLER**, Isabelle Klock-Fontanille, Mayıs 2005
8- **SOSYAL PSİKOLOJİ**, Jean Maisonneuve, Mayıs 2005
9- **YUNAN MİTOLOJİSİ**, Pierre Grimal, Mayıs 2005
10- **EMPRESYONİZM**, Marina Ferretti Bocquillon, Haziran 2005
11- **MEZHEPLER**, Nathalie Luca, Haziran 2005
12- **ŞARABIN TARİHİ**, Jean-François Gautier, Haziran 2005
13- **FELSEFE AKIMLARI**, Dominique Folscheid, Temmuz 2005
14- **JEAN-PAUL SARTRE**, Annie Cohen-Solal, Temmuz 2005
15- **HAÇLILAR**, Cécile Morrisson, Temmuz 2005
16- **İNGİLİZ EDEBİYATI**, Jean Raimond, Ağustos 2005
17- **ÜNİVERSİTELERİN TARİHİ**, C. Charle & J. Verger, Ağustos 2005
18- **CAZ**, Lucien Malson & Christian Bellest, Ağustos 2005
19- **TAPINAK ŞÖVALYELERİ**, Régine Pernoud, Eylül 2005
20- **ÇAĞDAŞ SANAT**, Anne Cauquelin, Eylül 2005
21- **BİLİM TARİHİ**, Pascal Acot, Eylül 2005
22- **DİNLER**, Paul Poupard, Ekim 2005
23- **ANTROPOLOJİ**, Marc Augé & Jean-Paul Colleyn, Ekim 2005
24- **KAPİTALİZM**, Claude Jessua, Ekim 2005
25- **BLUES**, Gérard Herzhaft, Kasım 2005
26- **NIETZSCHE**, Jean Granier, Kasım 2005
27- **JEOPOLİTİK**, Alexandre Defay, Kasım 2005
28- **RUS EDEBİYATI**, Jean Bonamour, Mart 2006
29- **BİLİM FELSEFESİ**, Dominique Lecourt, Mart 2006
30- **BUDACILIK**, Henri Arvon, Mart 2006
31- **BABİL**, Béatrice André-Salvini, Nisan 2006
32- **FANTASTİK EDEBİYAT**, Jean-Luc Steinmetz, Nisan 2006
33- **ANKSİYETE VE KAYGI**, André Le Gall, Nisan 2006
34- **ÇOCUK PSİKOLOJİSİ**, Olivier Houdé, Mayıs 2006
35- **SCHOPENHAUER**, Edouard Sans, Mayıs 2006

36- **ANTİK MISIR**, Sophie Desplancques, Mayıs 2006
37- **VİKİNGLER**, Pierre Bauduin, Haziran 2006
38- **VAROLUŞÇULUK**, Jacques Colette, Haziran 2006
39- **SANAT TARİHİ**, Xavier Barral I Altet, Haziran 2006
40- **ROMA İMPARATORLUĞU**, Patrick Le Roux, Temmuz 2006
41- **KIERKEGAARD**, Olivier Cauly, Temmuz 2006
42- **ALMAN EDEBİYATI**, Jean-Louis Bandet, Temmuz 2006
43- **MAYALAR**, Paul Gendrop, Ağustos 2006
44- **MİMARLIK TARİHİ**, Gérard Monnier, Ağustos 2006
45- **DİYABET**, Jean & Charles Darnaud, Ağustos 2006
46- **AVRUPA BİRLİĞİ**, Jean-Luc Mathieu, Eylül 2006
47- **DİLBİLİM**, Jean Perrot, Eylül 2006
48- **AZTEKLER**, Jacques Soustelle, Eylül 2006
49- **DADA VE GERÇEKÜSTÜCÜLÜK**, David Hopkins, Kasım 2006
50- **KÜRESELLEŞME**, Manfred B. Steger, Kasım 2006
51- **HAYVAN HAKLARI**, David DeGrazia, Kasım 2006
52- **HIRİSTİYANLIK**, Linda Woodhead, Aralık 2006
53- **GAZETECİLİK**, Ian Hargreaves, Aralık 2006
54- **EVRİM**, Brian & Deborah Charlesworth, Aralık 2006
55- **İSPANYA İÇ SAVAŞI**, Pierre Vilar, Ocak 2007
56- **YARATICILIK**, Michel-Louis Rouquette, Ocak 2007
57- **FELSEFENİN DOĞUŞU**, Giorgio Colli, Ocak 2007
58- **ANTİK FELSEFE**, Jean-Paul Dumont, Şubat 2007
59- **İNKALAR**, Henri Favre, Şubat 2007
60- **YAZIN KURAMI**, Jonathan Culler, Şubat 2007
61- **SOSYAL VE KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ**, Monaghan & Just, Nisan 2007
62- **SPINOZA**, Roger Scruton, Nisan 2007
63- **TANGO**, Remi Hess, Nisan 2007
64- **İTALYAN EDEBİYATI**, Christian Bec & François Livi, Mayıs 2007
65- **DARWIN VE DARWINCİLİK**, Patrick Tort, Mayıs 2007
66- **SİYONİZM**, Ilan Greilsammer, Mayıs 2007
67- **FOBİLER**, Paul Denis, Ağustos 2007
68- **KLASİK SANAT**, Mary Beard & John Henderson, Ağustos 2007
69- **PLATON VE AKADEMİA**, Jean Brun, Ağustos 2007
70- **HABERMAS**, James Gordon Finlayson, Eylül 2007
71- **FREUD**, Roland Jaccard, Eylül 2007
72- **KAFKA**, Ritchie Robertson, Eylül 2007
73- **FENOMENOLOJİ**, Jean-François Lyotard, Ekim 2007

74- **EROTİZM**, Roger Dadoun, Ekim 2007
75- **TARİH**, John H. Arnold, Ekim 2007
76- **HOMEROS**, Jacqueline de Romilly, Aralık 2007
77- **ARİSTOTELES VE LİSE**, Jean Brun, Aralık 2007
78- **ANARŞİZM**, Colin Ward, Aralık 2007
79- **BİZANS TARİHİ**, Jean-Claude Cheynet, Mart 2008
80- **BARTHES**, Jonathan Culler, Haziran 2008
81- **ŞİZOFRENİ**, Marc-Louis Bourgeois, Haziran 2008
82- **İSLAM**, Dominique Sourdel, Eylül 2008
83- **SANAT KURAMI**, Cynthia Freeland, Eylül 2008
84- **PLATON**, Jean-François Mattéi, Eylül 2008
85- **FEMİNİZM**, Margaret Walters, Ocak 2009
86- **DESCARTES**, Tom Sorell, Ocak 2009
87- **KELTLER**, Venceslas Kruta, Ocak 2009
88- **MAX WEBER**, Laurent Fleury, Temmuz 2009
89- **RETORİK**, Michel Meyer, Temmuz 2009
90- **DEVLET**, Renaud Denoix de Saint Marc, Temmuz 2009
91- **SALSA VE LATİN CAZ**, Isabelle Leymarie, Ocak 2010
92- **FOUCAULT**, Gary Gutting, Ocak 2010
93- **İNSAN HAKLARI**, Andrew Clapham, Ocak 2010
94- **POETİKA**, Michel Jarrety, Mayıs 2010
95- **RUS DEVRİMİ**, S. A. Smith, Mayıs 2010
96- **FOTOĞRAF**, Roger Bellone, Mayıs 2010
97- **GALILEO**, Georges Minois, Ağustos 2010
98- **EPİSTEMOLOJİ**, Hervé Barreau, Ağustos 2010
99- **KEYNES VE KEYNESÇİLİK**, Pierre Delfaud, Ağustos 2010
100- **HEGEL VE HEGELCİLİK**, Jean-François Kervégan, Mart 2011
101- **ERGEN DEPRESYONU**, Henri Chabrol, Mart 2011
102- **MODA**, Dominique Waquet & Marion Laporte, Mart 2011
103- **LOCKE**, John Dunn, Ağustos 2011
104- **KÜRESEL ISINMA**, Mark Maslin, Ağustos 2011
105- **BAROK**, Victor-Lucien Tapié, Ağustos 2011
106- **BHAGAVADGITA**, Anonim, Eylül 2011
107- **HİNDUİZM**, Korhan Kaya, Eylül 2011
108- **İKTİSAT**, Partha Dasgupta, Eylül 2011
109- **SHAKESPEARE**, Germaine Greer, Aralık 2011
110- **SENFONİ**, Rémi Jacobs, Aralık 2011
111- **HUKUK FELSEFESİ**, Michel Troper, Aralık 2011

112- **RAMAYANA**, Anonim, Ocak 2012
113- **DEMOKRASİ**, Bernard Crick, Mart 2012
114- **FRANKFURT OKULU**, Paul-Laurent Assoun, Mart 2012
115- **KİTABIN TARİHİ**, Albert Labarre, Mart 2012
116- **MİT**, Robert A. Segal, Haziran 2012
117- **MODERN ÇİN**, Rana Mitter, Haziran 2012
118- **DÜŞLER**, J. Allan Hobson, Haziran 2012
119- **RÖNESANS**, Jerry Brotton, Kasım 2012
120- **PARANOYA**, Sophie de Mijolla-Mellor, Kasım 2012
121- **KITA FELSEFESİ**, Simon Critchley, Kasım 2012
122- **İDEOLOJİ**, Michael Freeden, Aralık 2012
123- **RÖNESANS SANATI**, Geraldine A. Johnson, Aralık 2012
124- **SOĞUK SAVAŞ**, Robert J. McMahon, Mart 2013
125- **MARX**, Peter Singer, Mart 2013
126- **POSTYAPISALCILIK**, Catherine Belsey, Mart 2013
127- **YUNAN SANATI**, Jean-Jacques Maffre, Haziran 2013
128- **MATEMATİK**, Timothy Gowers, Haziran 2013
129- **PSİKİYATRİ TARİHİ**, Jacques Hochmann, Haziran 2013
130- **ORTAÇAĞ FELSEFESİ**, Alain de Libéra, Ağustos 2013
131- **TASARIM**, John Heskett, Ağustos 2013
132- **TRAJEDİ**, Adrian Poole, Ekim 2013
133- **MODERNİZM**, Christopher Butler, Ekim 2013
134- **KÜBİZM**, Pierre Cabanne, Kasım 2013
135- **SOSYALİZM**, Michael Newman, Kasım 2013
136- **JUNG**, Anthony Stevens, Ocak 2014
137- **KUANTUM**, John Polkinghorne, Ocak 2014
138- **FAŞİZM**, Kevin Passmore, Nisan 2014
139- **KAOS**, Leonard Smith, Nisan 2014
140- **DERRIDA**, Simon Glendinning, Mayıs 2014
141- **MASONLUK**, Paul Naudon, Ağustos 2014
142- **ZEN**, Jean-Luc Toula-Breysse, Ağustos 2014
143- **BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI**, Michael Howard, Eylül 2014
144- **TIP TARİHİ**, William Bynum, Ekim 2014
145- **HEIDEGGER**, Michael Inwood, Ekim 2014
146- **KABALA**, Joseph Dan, Mart 2015
147- **İNSAN EVRİMİ**, Bernard Wood, Nisan 2015
148- **DÜNYA MÜZİĞİ**, Philip V. Bohlman, Nisan 2015
149- **SOYUT SANAT**, Alain Bonfand, Haziran 2015

Fransız Devrimi

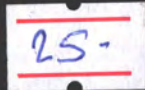
WILLIAM DOYLE

Türkçesi: HAKAN GÜR

İNSANLIK TARİHİNİN BAŞAT OLGULARINDAN BİRİ HAKKINDA KALEME ALINAN BU ÖZLÜ SORUŞTURMA, ÖNCE DICKENS, TOLSTOY GİBİ EDEBİ FİGÜRLER YA DA BARONES ORCZY GİBİ TARİHSEL KİŞİLİKLERLE BÜTÜNLEŞEN ÖRNEKLEYİCİ İMGELERİ ELE ALIYOR. SONRA, YIKICI OLDUĞU KADAR YENİDEN YAPILANDIRICI KURUMLARI, CÜRETKÂR VE GÖZÜPEK ESİN KAYNAKLARIYLA FRANSIZ DEVRİMİ'NİN İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ DÜNYANIN HÂLÂ GÜNCEL VE KURUCU BİR PARÇASI OLDUĞUNU SAVUNUYOR. KAMUSAL ALANDAN HÜKÜMET UYGULAMALARINA, DÜNYANIN BAŞKA YERLERİNDE FİLİZLENEN DEVRİMCİ GİRİŞİMLERDEN BAZEN UZAĞINA DÜŞÜP BAZEN ÖTESİNE GEÇTİĞİ TARİHSEL UKDELERİNE KADAR FRANSIZ DEVRİMİ OLGUSU BÜTÜN YÖNLERİYLE ELE ALINIYOR. ANLATISAL VE ÇÖZÜMLEMECİ TARİH KAVRAYIŞININ DİKKATE DEĞER BİR ÖRNEĞİ.

Kültür Kitaplığı: 150; Tarih: 26

D